

Львівський національний університет імені Івана Франка
Інститут франкознавства
Український вільний університет
Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України

ФРАНКІЯНА ВАСИЛЯ ЩУРАТА
ЛИСТИ, СТАТТІ, СПОГАДИ

ЛЬВІВ
ЛНУ імені Івана Франка
2013

ББК 821.161.2-1/-9.09І.Франко.07В.Щурат
УДК Ш5(4Укр)53-І.Франко4/5
Ф 83

Рецензенти:

канд. філол. наук, проф. *Л. П. Бондар*
(Львівський національний університет імені Івана Франка);
д-р філол. наук, проф. *Р. Б. Голод*
(Прикарпатській національний університет імені Василя Стефаника);
канд. філол. наук, ст. наук. співроб. *М. З. Легкий*
(Інститут Івана Франка НАН України)

Відповідальний за випуск *Святослав Пилипчук*

*Рекомендовано до друку ухвалою Вченої ради
Львівського національного університету імені Івана Франка
(протокол № 13/6 від 19.06.2013 р.)*

Франкіяна Василя Щурата: листи, статті, спогади / [упорядкув., передм., коментарі та покажчики Л. Козак ; наук. ред. Я. Мельник]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. – 212 с. +вкл.

ISBN 978-617-10-0051-3.

У виданні дотримано деяких орфографічних норм «Українського правопису. Проекту найновішої редакції» Інституту української мови НАН України, 1999 р.

У збірнику вміщено всю франкіяну Василя Щурата, зокрема листи, наукові розвідки та мемуаристику, що дає змогу простежити розвиток франкознавчої думки на прикладі одного автора, побачити один із способів інтерпретації феномена письменника. Франкознавчий доробок В. Щурата ілюструє складні і неоднозначні взаємини двох митців, життєві і творчі колізії, є цінним матеріалом для джерелознавства та літературознавства назагал.

ББК 821.161.2-1/-9.09І.Франко.07В.Щурат
УДК Ш5(4Укр)53-І.Франко4/5

ISBN 978-617-10-0051-3 © Козак Л., упорядкування, передмова,
коментарі та покажчики, 2013
© Роган В., художнє оформлення, 2013

ЗМІСТ

<i>Лариса Козак. «Перехресні стежки» Василя Щурата та Івана Франка</i>	5
--	---

ЛИСТИ ВАСИЛЯ ЩУРАТА ДО ІВАНА ФРАНКА

Боб'ятин, 12 липня 1891 р.	23
[Відень, між 13 і 26 жовтня 1893 р.].....	25
Відень, 28 жовтня 1893 р.	26
Відень, 30 жовтня 1893 р.	26
Відень, 9 листопада 1893 р.	28
Відень 14 листопада 1893 р.	29
Товсте, 18 січня 1894 р.	31
Товсте, 30 березня 1894 р.	32
Відень, 21 травня 1894 р.	33
Товсте 4 вересня 1894 р.....	34
Цигани, 29 травня 1895 р.	35
Відень 15 листопада 1895 р.	35
Відень, 8 лютого 1896 р.	36
Перемишль, липень, 1899 р.	38

СТАТТІ І СПОГАДИ

Іван Франко	39
Літературні портрети. Д-р Іван Франко.....	42
Се не декадент!.....	51
Поезія зів'ялого листя в виду суспільних задач штуки (Прочитавши ліричну драму І. Франка «Зів'яле листя»).....	52
Моему критикові.....	70
Іван Франко в моїх споминах (1886–1900)	71
Франків спосіб творення.....	77
Франків «Іван Вишенський»	79
Промова на жалібному засіданні Наукового товариства ім. Шевченка....	97
Іван Франко й таємні кружки в академ[ічній] гімназії у Львові.....	98
Ян Каспрович. Взаємини Франка з Каспровичем (згадка).....	107
Франків «Закон про риболовство»	110
Про Франкові «Панські жарти».....	115
Тоді це було ще маревом.....	123

Іван Франко й віденські москвофіли в 1893 р.....	126
Німецький п'яниця в українському одязі.....	131
В дні юнацтва (До 25-річчя з дня смерти Ів[ана] Франка).....	134
Іван Франко в боротьбі за український правопис.....	135
Фактична основа повісти І. Франка «Великий шум»	138

КОМЕНТАРІ

Листи Василя Щурата до Івана Франка.....	148
Статті і спогади.....	163

ПОКАЖЧИКИ

Показчик імен.....	201
Показчик періодичних і серійних видань.....	207
Перелік ілюстрацій.....	209
Список скорочень	210



«ПЕРЕХРЕСНІ СТЕЖКИ» ВАСИЛЯ ЩУРАТА ТА ІВАНА ФРАНКА



Питання зв'язків між персоналіями та взаємовпливів у літературі – одне з найцікавіших. Цей ракурс дає змогу ґрунтовно вивчати не лише біографічні деталі, спільності і відмінності життєвих доль окремих письменників. Проводячи уявні паралелі між досліджуваними суб'єктами, ми глибше пізнаємо сутність явищ, відтворюємо цілісну картину культурного полотна епохи. З цього погляду постать Івана Франка, з його багатовекторною спрямованістю на суспільство та оточення, множинністю поглядів та ідентичностей – вельми вдячний матеріал для досліджень. Важко назвати відому постать чи громадсько-культурну спільноту Галичини кінця XIX – поч. XX ст., із якими більшою чи меншою мірою не взаємодіяв би І. Франко.

Цей збірник має на меті висвітлити зв'язки Івана Франка з Василем Щуратом, розглянути їх по змозі якнайширше в контактному та семантико-типологічному аспектах. Ім'я В. Щурата знане багатьом насамперед через полеміку навколо поетичної збірки І. Франка «Зів'яле листя». Проте це лише один із багатьох векторів стосунків між двома інтелектуалами. Історія їхнього спілкування, насправді, значно складніша, і характеризується багаторівневістю, взаємовпливами на індивідуальному та загальнокультурному рівнях, відтак вимагає ґрунтовного простеження й осмислення.

В. Щурат належав до тих, кому поталанило знати І. Франка зблизька. Доля звела його з письменником 1887 р. Контакти між В. Щуратом та І. Франком тривали доволі довго – майже 30 років. Хронологічно – це рівно половина життя І. Франка і трохи менше половини В. Щурата. Але не завжди стосунки митців були дружніми. Діалог між ними змінювався монологом, а монолог знову перерос-

тав у приятельські зустрічі та бесіди. Історію взаємин І.Франка та В.Щурата дещо умовно можна поділити на три майже рівні часові відтинки: перший (1887–1897) – період дружби, порозумінь, другий (1897–1907) – мовчання та обопільної критики, третій (1907–1916) – відновлення дружніх стосунків. Четвертий період розпочався після смерті І.Франка, коли В. Щурат став репрезентатором творчости письменника та продовжувачем його традицій.

Історія взаємин Щурата-Франка мала невеликий еxordium, коли учень академічної гімназії знайомився з творчістю відомого вже на той час письменника. Гімназист із захопленням перечитував повісті «Захар Беркут», «Довбанюк», «Фауста» у Франковім перекладі, гортав сторінки часописів «Громадський друг», «Дзвін», «Молот», «Світ», одушевлявся «Галицькими образками», виданими в «Русько-українській бібліотеці», закупив усі книжки цієї серії, комплектував собі підшивку «Зорі» за 1886 р. насамперед через те, що там друкувався І. Франко.

Найбільше сатисфакції молодому гімназистові приносили випадкові вуличні зустрічі з Франком. Щурат мешкав тоді у будинку Львівського університету (нині вул. Грушевського), зовсім неподалік від Франка, тож мав змогу чи не щодня зустрічати його на вул. Академічній (нині проспект Шевченка), коли той повертався з редакції газети «Kurjer Lwowski». Ці зустрічі мали неабиякий вплив на учня, позаяк серед гімназистів вже тоді про І. Франка складали всілякі легенди, а його постать, оповита ореолом слави, асоціювалася з «поняттям чогось небуденного й вищого»¹. «Тоді Франко звертав на себе відразу увагу прохожих не так занедбаним одягом, як суто й гарно вишитим по-народному передом і ковніром сорочки. Хто раз його на улиці побачив, не міг не пізнати вдруге», – пригадував через тридцять років В. Щурат².

1887 р. В. Щурат познайомився з І. Франком особисто. Приводом до зустрічі послужили фольклорні матеріали, які записав дослідник-початківець у рідному селі на Поділлі. Прийшовши до «Народного дому» із нотатником пісень, В. Щурат зустрів директора Андрія Ско-

¹ Щурат В. Іван Франко в моїх споминах (1886–1900) // Шляхи. – Львів, 1917. – Р. IV. – С. 291.

² Там само. – С. 294.

родинського, віднедавна вже знайомого йому. Той порадив звернутися до І. Франка. Оскільки письменник був присутній у залі, то довго зволікати не довелося. Після короткої розмови І. Франко попросив В. Щурата зайти до нього додому. Ця напіввипадкова зустріч стала початком плідних і цікавих, проте не завжди однозначних особистих і творчих взаємин між двома діячами.

Після зустрічі в «Народному домі» В. Щурат став частим і бажаним гостем у Франковій оселі. Як виявилось, письменник був добре знайомий з вітчизном В. Щурата М. Семківим, бо нерідко позичав книжки в Університетській бібліотеці, де той працював. Приносячи наукові матеріали, В. Щурат нерідко залишався у Франковій оселі для бесіди. Це мало виняткове значення для майбутніх літературних і критичних спроб В. Щурата, і, за його висловом, було «переворотом в національних і політичних поглядах»¹. І. Франко став для учня гімназії «вікном» у світ літератури та культури, завдяки чому той познайомився з багатьма видатними культурними діячами, розширив свої літературні обрії та поринув у суспільне життя.

Щурат, захоплений Франком, переймає і його наукові зацікавлення. Промовистим взірцем може слугувати бодай той факт, що молодий дослідник зацікавлюється щораз більше фольклором та етнографією. За порадою старшого колеги В. Щурат друкує в журналі «Зоря» етнографічний запис «Свійські ліки народні»², а спеціально для І. Франка пише фольклористичні розвідки «Святий вечір в Грибовичах під Львовом» та «Обжинки в Грибовичах під Львовом». Обидві статті були опубліковані в газеті «Народ» 1890 р. Пізніше ці несміливі розвідки знайдуть продовження в ґрунтовніших фольклористичних працях В. Щурата, а також увінчаються спільними подорожами двох друзів карпатськими селами.

На час знайомства з І. Франком припадають також перші поетичні спроби В. Щурата. Досвідченіший поет стає їх рецензентом. Помітивши слабку версифікацію і недостатню плавність форми, критик радить молодшому товаришеві по перу набувати практики завдяки перекладам. Той виявився гарним учнем. Поетичні переклади

¹ *Щурат В.* Автобіографічна записка [Рукопис] / В. Щурат // ЛННБ України ім. В. Стефаника. Відділ рукописів. – Ф. 206 (Щурат Василь). Од. зб. 1, Арк. 4.

² Свійські ліки народні // Зоря. – 1890. – Ч. 4, (15 (27) лютого), с. 63–64. [Б. п.].

В. Щурата із західноєвропейських літератур, а трохи згодом «Пісня про Роланда», принесуть йому в Галичині славу першорядного перекладача. Коли через декілька років французька поема в перекладі з'явиться окремою книжкою, на знак вдячності В. Щурат присвятить її своєму другові й наставникові – І. Франкові.

1895 р. вийшла перша поетична збірка В. Щурата «Lux in tenebris», яка отримала схвальний відгук І. Франка. Вітаючи новий поетичний талант, критик наголосив, що вірші молодого поета «відзначаються не тільки прекрасною і чистою українською мовою, але і старанним опрацюванням форми»¹. Пройде небагато часу, і Франко з симпатією відгукнеться про свого товариша в ширшому контексті, поставивши його ім'я поряд з Ольгою Кобилянською, Богданом Лепким, Денисом Лукіяновичем², а в розвідці «З останніх десятиліть ХІХ віку» відзначить, що «новочасна версифікація під пером українців і галичан, таких як Щурат і Осип Маковей, зробила великий поступ у напрямі до чистоти мови і мелодійності вірша»³.

Після закінчення гімназії у Львові В. Щурат їде до Відня на студії. Йому й Ользі Хоружинській, дружині письменника, вдається намовити й І. Франка поїхати до Відня для завершення навчання й отримання докторату. В. Щурат і Франко винаймають у Відні спільне помешкання – невеличку кімнату на Віплінгерштрассе, 26, де мешкають впродовж року. Спільний побут ще більше зближує їх. Цей період, який можна означити як близький контактний, триватиме до 1893 р., поки І. Франко не повернеться до Львова. За згадкою В. Щурата, це був час надзвичайно близького і приятельського спілкування з І. Франком: чудові студентські роки, лекції у відомих славістів, «розбавлені» творчими зустрічами з друзями у віденських кав'ярнях, живе спілкування за горнятком кави і перечитування за обідом свіжої преси надовго запам'ятаються обидвом друзям.

Проводячи з письменником багато часу, В. Щурат мав змогу по-ринуту в його творчу лабораторію, відтак описати у своїх мемуарах

¹ Франко І. «Lux in tenebris» / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 29. – С. 475.

² Франко І. Українсько-руська (Малоруська) література // І. Франко / Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 41. – С. 87.

³ Франко І. З останніх десятиліть ХІХ ст. / І. Франко // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 41. – С. 523.

Франків спосіб творення: «Він (І. Франко. – Л. К.) ніколи не засідав до писання віршів з пером в руці над папером. Коли наросла гадка, коли назріла до вислову, він мусив мати рух. Ідучи улицею чи ходячи по комнаті, висвистував собі наперед ріжні строфічні мельодії, щоб знайти відповідну форму. Знайшовши, вкладав у неї слова, мугикаючи їх під ніс, так довго, поки не одержав співної стрічки одної, другої, третьої, четвертої, поки ціла строфка, як говорив, не починала співати. Осягнувши співність строфи, добирав для неї щораз поправніших римів. Коли і се скінчив, тоді брав клаптик паперу і списував готове, строфу за строфою, уступ за уступом¹. Завдячуючи цим спостереженням, В. Щуратові вдалося розкрити генезу багатьох художніх текстів І.Франка, зокрема, повісти «Для домашнього огнища», поем «Вандрівка русина з Бідою», «Цар і аскет», легенди «П'яниця», поезії «Привид».

Цікавим є простеження генези одного з шедеврів І. Франка – поеми «Мойсей». У згадці «Тоді це було лише мрією...» В. Щурат доводить, що задум написати цей твір у Франка виник ще задовго до часу його написання, тоді, коли він зустрівся з автором «Єврейської держави» Теодором Герцлем². Очевидцем цього був В. Щурат. Під свіжими враженнями від знайомства і розмови з Герцлем 1893 р. у Відні І. Франко робитиме перші шкіци поеми, але викидатиме їх на сміття. І лише через дванадцять років поет втілить свій намір у життя, написавши «Мойсея» і знаменитий пролог до поеми. Приводом до цього стане смерть Теодора Герцля 1904 р.

Розвідка В. Щурата, написана у формі діалогу між двома культурними провідниками, дуже яскраво ілюструє важливу у Франковому житті подію і проливає світло на цікаві факти з життя письменника. Однак важко відповісти напевне, чи вона претендує на повну достовірність. Від моменту події до часу написання спогадів минуло 44 роки, і творчій уяві літературознавця, можливо, доводилось заповнювати прогалини, вже призабуті епізоди, домислювати картину зустрічі і розмови двох соратників. Але, незважаючи на певну, ска-

¹ *Щурат В.* Франків спосіб творення / В. Щурат // Українська рада. – 1925. – Ч. 19 (21 червня). – С. 2.

² *Щурат В.* Wówczas było to jeszcze mrzonką... / Dr. Wasyl Szchurat // Chwila. – 1937. – 5 серпня. – С. 5.

жімо так, умовність, ця розвідка є найцікавішою серед франкяни В. Щурата¹.

Частину історії спілкування двох колег, їх особистих і творчих контактів, яскраво презентує корпус листів, що хронологічно відповідає перебуванню В. Щурата та І. Франка у двох різних культурних столицях – Відні та Львові. З епістолярію довідуємося про теплі і близькі взаємини друзів. Кореспонденція насичена публіцистичними деталями, іменами та фактами, що є цінним причинком для дослідження біографій культурних діячів, а також «духу часу» – тої культурної атмосфери, яка виникла на стику взаємодії двох культурних середовищ – львівського та віденського. Так, у листах І. Франка до свого колеги простежуємо історію Франкового часопису «Жите і Слово», задум його видання, відтак його крах. Цікавими, хоча й побіжними, є оповіді В. Щурата про Віденський університет та лекції, про видання нових праць, згадки про колег і друзів, які також були знайомими й І. Франка. Листи, як суб'єктивний жанр літератури, певною мірою дозволяють нам розкрити характери письменників, простежити творчі наміри, стиль життя, емоційний стан кореспондентів, хоча обидва респонденти не зловживають експресією. В епістолярію Франка і Щурата не знаходимо глибоких філософських роздумів і критичних міркувань стосовно суспільних чи літературних явищ. На першому місці – щире, просте, навіть буденне спілкування друзів, обговорення дрібних літературних справ. Звісно, для того щоб

¹ У франкознавстві існують різні думки щодо достовірності спогадів В. Щурата про Теодора Герцля. Зокрема, Ярослав Грицак вважає, що стаття В. Щурата – не більше, ніж літературна фікція, обґрунтовуючи це тим, що І. Франко не міг зустрічатися з Герцлем 1893 р., і В. Щурат, відповідно, не міг бути свідком тих подій. Сумнівів додає також те, що згадка написана у формі діалогу, який важко відтворити до деталей.

В одному з листів О. Маковея до В. Щурата від 23 квітня 1896 р. натрапляємо на цікаву згадку про запит В. Щурата до свого колеги щодо друку розвідки, присвяченої Герцлю. Йдеться також про те, що В. Щурат особисто знав лідера сіоністського руху і був ознайомлений з його працею «Жидівська держава». Очевидно, статтю В. Щурат так і не написав, бо вона не була надрукована у найближчих числах газети, проте написане у листі нашттовує на думку про зустріч В. Щурата з Герцлем та їх особисте знайомство. Якщо припустити, що В. Щурат у бажаній розвідці прагнув описати «свіжі» враження від події, то стаття «Тоді це було лише мрією...» – не більше, ніж художній вимисел мемуариста, адже 1896 р. І. Франка вже не було у Відні.

скласти повну картину про характер митців, їхню кореспонденцію потрібно розглядати в ширшому контексті, разом з усією їхньою епістолярною спадщиною.

Стосунки В. Щурата та І. Франка, окрім дружніх, мали, звісно, і ширший контекст – літературний та науковий. В опосередкованому спілкуванні двох митців, коли спільним простором побутування стає не тісна кімната, а сторінки тогочасної преси, прослідковуємо доволі живий та неоднозначний діалог. Власне, неоднозначности він набуває завдяки позитивному та негативно-му тону «розмови». Оминаючи поодинокі критичні згадки, на які натрапляємо доволі багато в І. Франка і трохи менше у В. Щурата, зупинимось детальніше на тому моменті, який став переломним для двох творчих натур.

На початку 1896 р. журнал «Зоря» надрукував розвідку В. Щурата «Літературні портрети. Д-р Іван Франко». Маючи на меті охарактеризувати наукову і творчу діяльність І. Франка за останнє десятиліття, дослідник присвятив чимало уваги поетичній збірці І. Франка «Зів'яле листя», частина якої саме тоді побачила світ. Як перекладач, знавець європейського літературного процесу, В. Щурат ставить ім'я І. Франка в один ряд з тогочасними європейськими поетами, називаючи збірку І. Франка «об'явом декадентизму в українській літературі», але виводячи своє тлумачення цього терміну: «... під декадентизмом будемо розуміти не ті оригінальні поетичні замаху, в котрих Макс Нордау бачить признаки смислових хоріб, але розумне і артистичним зміслом ведене змагане до витвору сьвіжих оригінальних помислів, образів, зворотів мови і форм»¹. Більш детальне тлумачення поняття «декадентизму» В. Щурат подав у розвідці «Французький декадентизм в польській і великоруській літературі», опублікованій трохи згодом на сторінках «Зорі». Назагал критик писав про декадентів як про «поетів упадку», але правдивий декадентизм вбачав «в відображенні дрібних, хвилиевих настроїв, з котрих безперечно складається жите», зараховуючи до цього напряму С. Маллярме, Ш. Бодлера, М. Метерлінка, П. Верлена. «Головна вага лежить в тім, щоб всі ті настрої були тонкі,

¹ Щурат В. Літературні портрети. Д-р Іван Франко / В. Щурат // Зоря. – 1896. – №. 2. – С. 36.

делікатні, прозорі, щоб вони творили тло, не говорячи про чувства і думки, які переживає поет, чи взагалі чоловік»¹.

Контрroversійности та неоднозначности вислову автора статті дало те, що явище декадентизму, яке так активно культивували в тогочасній Європі, в Україні не набуло поширення, через що термін часто розумівся як негативний. Тому порівняння поезії І. Франка з європейською було сміливим і новаторським у тогочасному українському літературознавстві, констатувало факт модернізму. Пройде не один десяток років, доки літературна критика, переживши хворобу соцреалізму, задекларує декаданс в українській літературі в поетичних спробах І. Франка, а також у деяких молодомузівців, зокрема П. Карманського з його «Текою самогубці».

Тим часом «необережна» репліка В. Щурата стала приводом до нагнітання суперечливих настроїв серед галицької літературної спільноти. Та й сам автор «Зів'ялого листя» не зовсім схвально сприйняв намагання свого колеги дати «широку» оцінку його творчости. В одному з листів І. Франка до Василя Лукича читаємо: «... Додаю й від себе один віршик – відповідь Щуратові про його дурацьку замітку про мій декадентизм. «В тім його мудруванні, що він випотрошив із себе по поведи моєї особи, маса дурниць і помилок, та ніяк не зберуся їх направляти, та й якось ніяково самому се чинити»². Цим віршиком-відповіддю був «Декадент», надрукований згодом у «Зорі». Ця поетична репліка й породила спершу непорозуміння, відтак – полеміку між двома колегами. Полеміка критиків не була маніфестом шляхів розвою літератури на зламі століть, це був публічний діалог двох митців. Попри те, її можна назвати «малою літературною дискусією». Ця дискусія знайшла продовження у поетичній відповіді В. Щурата «Се не декадент!» і в розлогіій літературознавчій праці «Поезія зів'ялого листя в виду суспільних задач штуки», першій в літературознавстві серйозній спробі аналізу Франкової інтимної лірики. Прикметною ознакою цієї «дискусії» було те, що вона зачіпала як особисті амбіції двох критиків, так і думки культурного оточення.

¹ *Щурат В.* Французький декадентизм в польській і великоруській літературі / В. Щурат // *Зоря*. – 1896. – № 9. – С. 180.

² *І. Франко.* Лист до Василя Лукича / Франко І. // *Зібр. творів: У 50 т.* – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 50. – С. 79–80.

Як зазначає О. Баган, «це був один з найцікавіших епізодів розгортання модерністського дискурсу в українській літературі»¹. Водночас це був і переломний момент у стосунках науковців і друзів, життєві дороги яких часто перетиналися.

До дискусії долучився історик, член Наукового товариства ім. Шевченка С. Томашівський, що, за намовляннями М. Грушевського, написав критичний відгук на Щуратову статтю, де негативно оцінив розвідку критика, зауваживши, що автор «мірить вартість творів мірою не знати звідки взятою»², а в особистих розмовах з І. Франком називав розвідку В. Щурата «публічним скандалом». Тріщину в дружніх стосунках Франка і Щурата поглибили інтриги в НТШ³. Зокрема, на одній із нарад у Товаристві В. Щурат висловив недовіру історико-філософській секції НТШ, яку очолював М. Грушевський і членом якої був І. Франко. Знак недовіри І. Франко сприйняв за особисту образу. До цього додалися невдачі з видавництвом журналу «Житє і Слово» та нищівна критика зі всіх боків після публікацій нарисів «Дещо про себе самого» та «Поет зради». Остаточно особисті взаємини двох ще донедавна друзів припинилися після критичних «випадів» В. Щурата у газеті «Руслан» про розвідки І. Франка «З чужих літератур» та «Із секретів поетичної творчости» за 1898 р., де, окрім гострої критики Франкової літературної діяльності, В. Щурат називає письменника і «вбивцею» «Зорі», який хоче знищити також «ЛНВ»⁴. І. Франко, натомість, «віддячується» сатирою «Доктор Бессервіссер», у якій в описі головного героя В. Щурат впізнає себе.

Не забуваючи давньої образи, через декілька років І. Франко на сторінках «ЛНВ», поряд з іншими статтями про Т. Шевченка з нагоди його 90-літнього ювілею, вміщує критичні статті «Шевченко і Єремія» та «Шевченко і критики». Предметом критики цього разу

¹ Баган О. Іван Франко і Василь Щурат як інтерпретатори модернізму (До історії відомої дискусії) / О. Баган // Франкознавчі студії. – Дрогобич: Вимір, 2001. – Випуск перший. – 256 с. – С. 148.

² Записки Наукового товариства імені Шевченка. Наукова хроніка. Огляд часописів за р. 1896–1987. – Кн. II. – Т. XVI. – С. 5.

³ Детальніше про це див. статтю: Козак Л. Василь Щурат та Іван Франко: з історії особистих і творчих взаємин / Українське літературознавство. – 2011. – Вип. 74. – С. 199–209.

⁴ Щурат В. З літературних новин / В. Щурат // Руслан. – 1898. – № 24, 25, 26; № 56.

стає обширна наукова розвідка В. Щурата «Святе письмо в Шевченковій поезії», яка частинами друкувалася в газеті «Діло» за 1904 рік. Франкові статті сповнені колючих висловлювань у бік свого опонента, а в рядках «...Щурат не віднині пробує грати на тих фальшивих струнах, та все якось без успіху...»¹ прочитується натяк на контроверсійне потрактування «Зів'ялого листя». Полеміка на сторінках періодики спалахує з новою силою, але тепер ... щоб затихнути. У журналі «Руслан» за 1904 р. В. Щурат публікує поетичне послання «Моєму критикові», де в формі притчі висловлює натяки, що дослідники не порозуміли одне одного через різні підходи².

Пауза у взаєминах між письменниками тривала десять років. В. Щурат виїхав зі Львова до провінції, довгий час вчителював у Бродах та Перемишлі. Повернувшись до Львова, зорганізував у товаристві «Бесіда» виголошення доповіді своєї розвідки «Грюнвальдська пісня», в якій доводив, що давня релігійна пісня, яку поляки завжди вважали своєю, насправді не польського, а білоруського походження. Послухати промову прийшов також І. Франко. В. Щурат, все ще сподіваючись критики з боку І. Франка, дуже здивувався, коли той першим підійшов до нього і щиро привітав зі здобутками. Пізніше, коли резонанс від розвідки поширився науковими кругами України, Польщі та Австрії³, І. Франко опублікує схвальний відгук на дослідження В. Щурата, назвавши його сенсаційним⁴. Відтак

¹ Франко І. Шевченко і Єремія / Франко І. // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 35. – С. 188.

² Щурат В. Моєму критикові / В. Щурат // Руслан. – 1904. – № 151 (8 (21) липня). – С. 2.

³ Детальніше про це див. праці: 1) Bogurodzicza // Руслан. – 1907. – Чис. 33, (11(24) лют.). – С. 4; 2) Brückner A. / Pamiętnik literacki. – 1906. – Т. V. – S. 353–354; 3) Brückner A. Najnowsza mistyfikacja // Słowo polskie. – 1906. – № 440. – S. 5; 4) Brückner A. / Archiv für slavische Philologie. – XXIX Band. – 1907. – S. 121 – 135; 5) Карский Е. / Русский филологический вестник. – 1907. – Т. VII. – № 1. – С. 233–235; 6) Копач І. / Діло. – 1906. – Чис. 160 (1 (14) серп.). – С. 1–2; 7) Свенціцький І. / ЗНТШ. – Т. LXXXII. – 1908. – Кн. 2. – С. 219–221; 8) Яворский Ю. Новая гипотеза о происхождении т. наз. Грюнвальдской песни (Bogurodzicza dziewicza) (Оттиск из Чтений в историческом обществе Нестора Летописца. – Кн. XX. – В. 2). – К. – 1907. – 25 с.; 9) Birkenmajer Józef. Sprawa opieczetowana. – Warszawa. – 1936. – 15 s.

⁴ І. Франко. Д-р В. Щурат. Грюнвальдська пісня (Bogurodzicza dziewicza). Пам'ятка западноруської літератури XIV в. / Франко І. // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 37. – С. 150.

Франко висловлює своє захоплення поезією В. Щурата¹, а в «Нарисі історії українсько-руської літератури до 1890 р.»² знову наголосить на вдалих літературних виступах колеги. Час стер давні образи, і між приятелями налагодилися давні дружні стосунки, що тривали аж до смерті І. Франка.

Після смерті свого друга і вчителя В. Щурат опублікував ряд статей про нього, здобувши собі репутацію першорядного дослідника Франкової кузні та репрезентатора його творчости. Першу розвідку про письменника В. Щурат написав, коли йому виповнилося 21 рік (розвідка опублікована дещо пізніше). Тому його можна вважати наймолодшим франкознавцем.

Франкіяна В. Щурата налічує 19 праць, з них дві віршові. Хронологічні рамки досліджень доволі розлогі. Перша спроба з'явилася 1895 р. у польській газеті «Monitor». Автор опублікував портрет письменника, що був частиною більшої розвідки польського літературознавця Леона Василевського. Остання праця датована 1941 р. Тематично і стилістично діапазон досліджень так само дуже широкий – від невеличких розвідок автобіографічного характеру, мемуарів до ґрунтовних студій над творчістю письменника.

Особливістю В. Щурата як дослідника Франкових текстів є спорадичне зацікавлення тим чи тим твором. Звідси тематична і методологічна різноплановість критика. Дослідник акцентує увагу на окремих моментах Франкової творчости, але не виводить загальної її концепції. Такий ракурс студій дає В. Щуратові змогу досліджувати те, що йому близьке в «огромі» Франкової спадщини.

Більшість статей В. Щурата про І. Франка мають характер причин до біографії. Невеликі за обсягом, але цікаві за змістом і цінні для біографів-франкознавців, вони проливають світло на невідомі деталі з життя письменника та компенсують брак тих чи тих документальних відомостей. Поступаючись фактологічно документам через суб'єктивність автора, Щуратові причинки водночас є цінними скриптами Франкової епохи. Такими, зокрема, є нариси «Іван Франко

¹ Франко І. В. Щурат. Історичні пісні / Франко І. // Збір. творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1976–1986. – Т. 37. – С. 383–386.

² І. Франко. Писання Івана Франка. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890. – Львів: «Українсько-руська видавнича спілка», 1910. – С. 336, 366.

в моїх споминах (1886–1900)», «Іван Франко й віденські москвофіли в 1893 р.», «Іван Франко й таємні кружки в академ[ічній] гімназії у Львові».

Надзвичайно цікавими і подекуди сенсаційними є розвідки, з яких довідуємося про генезу Франкових творів, зокрема, «Тоді це було лише мрією...», «Франків спосіб творення», Франків «Закон про риболовство», «Німецький п'яниця в українському одязі». Змістовні і цікаві, насичені фактологічно, вони водночас є теплими спогадами про свого близького друга і колегу. У цьому контексті відзначимо, що дослідження творчости І. Франка, зокрема в 20-ті роки, починалося з публікацій документів, листів письменника та спогадів очевидців. Це був початковий період становлення франкознавства, і внесок В. Щурата у джерелознавство з цього погляду дуже цінний.

У тогочасній франкознавчій науці нерідко натрапляємо на сліди трактування того чи того явища крізь призму ідеології. Як слушно зазначає М. Ільницький, у доробку франкознавців 20–30 рр. здебільшого «переважав аналіз суспільно-полемічних поглядів письменника та спроби їх інтерпретації під кутом зору тієї чи іншої ідеологічної орієнтації»¹. Цікаво, що працям В. Щурата ця погрішність не притаманна. І вже з цієї причини франкіяна дослідника досі актуальна.

Вектори і методологія франкознавства змінювалася під впливом приналежності дослідників до певних груп чи шкіл. Так, свого часу домінував формальний підхід, апологети якого зосереджували свою увагу на художніх творах І. Франка, трактуючи їх не так у суспільно-політичному контексті, як в єдності змісту і форми. До якого із напрямків належали дослідження В. Щурата про І. Франка, важко відповісти однозначно. Вони культивують підхід до поста-ті письменника з різних боків. Дещо домінують автобіографічний метод і компаративний аналіз. Загалом у франкіяні В. Щурата відчувається методологічний різнобій. Але це зовсім не применшує вартости написаного, а, навпаки, дає змогу осмислити І. Франка і

¹ *Ільницьким М.* Між ідеологією та естетикою // Іван Франко у критиці: західно-українська реценсія 20–30-х років ХХ ст. / [Упорядник і автор вступного слова Микола Ільницький]. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 432 с. – С. 5.

його творчість під різними кутами зору, тим паче, що, творчий добробок письменника, багатогранний та інтертекстуальний за своєю природою, провокує літературного критика на пошук як мінімум кількох стежок дослідження, вимагає широти знань та зацікавлень. Розмаїття шляхів осмислення критиком Франкової творчості можна пояснити також тим, що в часи написання більшості розвідок чіткого науково-методологічного підґрунтя для дослідження Франкової спадщини ще не існувало, воно вироблялося поступово у працях дослідників, зокрема і в працях В. Щурата, а саме франкознавство як окрема галузь літературознавства було на етапі становлення. Варто зробити поправку також на те, що хронологічно франкіяна В. Щурата обіймає понад 45 років.

Однією з найбільших за обсягом і найглибшою за змістом є студія про Франкового «Івана Вишенського». Це друга після «Зів'ялого листа» ґрунтовна спроба аналізу художньої спадщини письменника. Водночас це і новий крок, вищий етап у франкознавчих студіях дослідника. Праця відзначається аналітичністю й компаративним підходом до текстів письменника. В. Щурат основну увагу звертає на проблему психології творчості Франка-поета, акцентує на біографічних аспектах тексту. Літературознавець ретельно й пильно прослідковує суб'єктивний характер поеми І. Франка, наголошує на тому, що письменник творив «свого» Івана Вишенського; проводить паралелі між внутрішнім світом ліро-епічного героя й автором поеми, для якого 1895–1897 рр. були своєрідним усамітненням, втечею від нищівної критики та ряду невдач, що спроектовано на концепцію героя-самітника. Використовуючи один зі своїх улюблених методів – компаративний, В. Щурат виводить інтенції І. Франка від драматичного твору швейцарського письменника К. Ф. Майєра «Останні дні Гуттена» (1871). Із цим твором В. Щурат був добре обізнаний, бо свого часу переклав його українською мовою. Дослідник проводить аналогії на текстовому рівні, розширюючи тим самим інтертекстуальне поле Франкової творчості. Все це додає його праці високої літературно-критичної вартості та робить її актуальною і сьогодні. Проте не у всьому В. Щурат має рацію. Захоплений схожістю двох творів на поетикальному зрізі, ідейне звучання Франкової поеми дослідник також пояснює аналогією. Однак І. Франко не завжди слідував твору швейцарсько-

го поета. Особливо, коли йдеться про кінцівку поеми. Як зазначає у своїх дослідженнях Я. Мельник, «артистична туманність рядка «І ступив і тихо щез» спровокувала полярні критичні рефлексії»¹. Різні дослідники (В. Самійленко, В. Сімович, О. Кисельов, К. Чехович, А. Музичка) по-різному трактували фінал твору І. Франка. Дещо спрощено розуміє останні рядки поеми В. Щурат, наголошуючи на «безсумнівному запозиченні»² автора від поеми Конрада Фердинанда Майєра «Huttens letzte Tage». Водночас В. Щурат не звільняє І. Франка від обов'язку «дати вислів власним думкам і поривам» і доводить, що «духовне сирітство», яке пережив І. Франко в реальному житті, стало для нього «початком нового зросту, що поміг йому розв'язати гордіївський вузол, відповісти собі на питання, що робити далі». І після довгих роздумів І. Франко не замкнувся у собі й не «пішов на кубанські степи», а «з почуттям любови для рідного краю й обов'язку працювати тільки для нього [...], вийшов до праці на рідному загоні»³, що знайшло відображення у поемі «Іван Вишенський», де наприкінці герой обирає шлях служіння народу, а не смерть.

«Франків «Іван Вишенський» та інші розвідки про письменника принесли В. Щуратові популярність у тогочасній критиці. Про це свідчить бодай той факт, що Ярослав Гординський у розвідці «Сучасне франкознавство (1916–1932)» відзначає з-поміж інших і дослідження В. Щурата⁴.

Здобутки В. Щурата у франкознавстві дуже помітні. Попри те, що у своїх численних розвідках автор не зміг дати цілісного осмислення феномена Франка, кожна його розвідка живе окремим життям і є «пригожою цеглинкою» у франкознавстві. Відомо, що літературознавець мав намір написати обширну монографію про основи Франкової творчості, але з невідомих для нас причин не здійснив свого задуму. Про цей намір згадує у своїх студіях Я. Гординський. Також і

¹ Мельник Я. Іван Франко й *biblia arosyrypha*. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2006. – 512 с. – С 192.

² Щурат В. Франків «Іван Вишенський». – Львів: З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1925. – XIX с. – С. XVIII.

³ Там само. – С. XIII.

⁴ Гординський Я. Сучасне франкознавство (1916–1932) / Я. Гординський. – Львів: Накладом НТШ, 1933. – С. 83–97.

В. Щурат (стаття «В дні юнацтва») висловлює бажання опублікувати свої спогади про Каменяра окремим виданням¹. Проте не судилося... Можливо, сучасний збірник є запізнілою даниною В. Щурата для світу Франкового слова.

Франкіяна В. Щурата не вичерпується контактною та літературно-критичною сферами. Це лише поверхневі, позірні прошарки взаємозв'язку між двома персоналіями, які літературознавець Ю. Барабаш називає «методологічними звабами»². Віднайти «спільне-відмінне», так звані «контакти» у біографії двох митців – це найбільш простий і вдячний шлях, особливо, коли обрані для дослідження персоналії були особисто знайомі і мали змогу спілкуватися безпосередньо чи листовно. Пошук наявних згадок, ремінісценцій у листах чи дослідженнях двох письменників, де хтось згадує когось, хоч і змальовує картину стосунків, проте також не претендує на вичерпність. Набагато більше можливостей відкриває семантико-типологічний підхід, що дає змогу побачити спільності і розбіжності у світоглядних позиціях, соціальних та естетично-філософських поглядах незалежно від того, чи знаходимо формальні контакти між двома постатями. В даному випадку формальна зустріч відіграє меншу роль, ніж зустріч їхніх заскрибованих у творчості рефлексій, думок, ідей. З цієї призми дослідження творчих світів та філософсько-естетичних інтенцій В. Щурата й І. Франка видається цікавим і різноманітним.

Тісне спілкування з І. Франком наклало відбиток на стиль життя та методику наукового дослідження В. Щурата, що характеризується широтою, критичністю та енциклопедичністю знань. В. Щурат запозичає у свого наукового батька тонку і скрупульозну манеру дослідження, яка базується на знанні архівних матеріалів, а також любов до читання і збирання книг. Це, а також багато іншого, дало змогу критикові виробити мистецький і науковий досвід при осмисленні нефранківських тем. Звідси маємо широту творчих зацікавлень В. Щурата та різноплановість мислення, а також стиль письма, по-

¹ *Щурат В.* В дні юнацтва (До 25-річчя з дня смерті Ів[ана] Франка). Спогади сучасників і друзів про Івана Франка / В. Щурат // Вільна Україна. – 1941. – № 115 (18 травня) – С. 3.

² *Барабаш Ю.* «Коли забуду тебе, Єрусалиме...». Гоголь і Шевченко. Порівняльно-типологічні студії. – Харків: Акта, 2001. – С. 10–11.

декуди подібний до Франкового. Обоє друзів належали до того кола літературознавців, які сферою своєї діяльності обирають власне літературу, а не постать чи конкретне явище, нерідко навіть виходячи за її межі. В. Щурат на все життя зберіг дружню прихильність до свого старшого колеги, що проявлялася насамперед у наслідуванні наукових і літературних уподобань, продовженні Франкових традицій.

Простудіювавши творчий доробок В. Щурата та І. Франка, натрапляємо подекуди на очевидні паралелі. Обидва цікавилися етнографією та фольклористикою, знали багато мов та були знавцями європейської поезії. Спільною сферою дослідження для обидвох була давня література. Для В. Щурата зацікавлення староукраїнськими літературними пам'ятками почалося з роботи над докторською дисертацією «Слово Данила Заточника», темою якої молодий літературознавець завдячував І. Франкові. Це зацікавлення В. Щурат проніс через усе життя, написавши чудові розвідки у цій царині, а також один із найкращих дотепер перекладів «Слова о полку Ігоревім». Своєрідним перехрестям творчих амбіцій двох колег була постать Івана Вишенського. У Щуратовому доробку вона, проте, не мала такої кульмінації, як у І. Франка, автора геніяльної поеми «Іван Вишенський» та ряду ґрунтовних праць про знаменитого полеміста.

Спільністю позначена також діяльність літературознавців на полі шевченкознавства. Нерідко вектор уваги дослідників спрямовується на одну і ту ж тематику (порівняймо бодай статтю І. Франка «Шевченко героєм польської революційної легенди» і розвідку В. Щурата «Шевченко в польській революційній притчі»). Шевченкознавчі студії В. Щурата відзначаються здебільшого компаративним підходом, натомість І. Франкові притаманне заглиблення у секрети поетичної творчості Т. Шевченка.

Найбільш промовистою сферою, де перетиналися світоглядні та естетичні засади двох митців, є поезія. І. Франко став для В. Щурата першим рецензентом і критиком його несміливих літературних спроб, а вже згодом схвально відгукувався про талант поета. Поетичні перехрестя двох митців свого часу підмітив А. Крушельницький. У праці «Поет-містик. Погляд на поетичну творчість Василя Щурата» критик проводить текстологічні паралелі між збіркою І. Франка «З вершин і низин» та Щуратовою «Lux in tenebris» і наголошує, що

остання позначена впливом поетичної індивідуальності Франка-поета: «Коли у Франковій збірці є цикль: «Веснянки», у Щурата маємо цикль: «З весняних днів», коли у Франка є «Скорбні пісні» й «Нічні думи», у Щурата – «Нічні тіні», коли, врешті, у Франка – «Картка любови» й «Зів'яле листя» (І жмуток), у Щурата – «З пісень любови»¹. Неважко помітити, що друга збірка В. Щурата «Мої листи» нагадує композиційно «Зів'яле листя» І. Франка. Цикли «З весни любови», «З осени розлуки» та «З нової весни» відповідають трьом жмуткам ліричної драми І. Франка. Ремінісценції доволі явні. Проте ідейно-тематичну спорідненість двох митців варто пояснювати не просто запозиченнями, а подібністю естетичних та філософських засад, близькістю світовідчуження та спільним поетичним досвідом.

В. Щурат продовжив поетичну традицію після І. Франка. Формою та стилем його вірші віддалено нагадують тексти українських молодомузівців, зокрема П. Карманського та В. Пачовського, а також наближаються до європейської модерністичної школи. Чи не тому М. Льницький влучно назвав Щуратовий поетичний універсум «містком від поезії І. Франка до творчості поетів-молодомузівців»².

Модель стосунків В. Щурата та І. Франка складна й багатовекторна. Галичани, громадські діячі, науковці, письменники, соратники, друзі, знайомі, критики, опоненти – лише частина іпостасей, в яких проявили себе двоє інтелектуалів, чії життєві й творчі стежки часто перетиналися. «Багатством помислів, талантом, шириною знання і всесторонністю зацікавлень се між письменниками другий галичанин побіч Франка»³, – писав про В. Щурата його сучасник М. Пасіка. Однак, незважаючи на наукове й творче учнівство, В. Щурат зберігав самобутність, торував власну дорогу у життя і своєї діяльністю залишив помітний слід у літературі своєї доби.

¹ Крушельницький А. Поет-містик. Погляд на поетичну творчість Василя Щурата (критичний нарис). – Львів, «Нові шляхи», накладом Наукового товариства ім. Шевченка. – 1931. – 33 с. – С. 4.

² Льницький М. Між Іваном Франком і «Молодою музою» (поетична творчість Василя Щурата) // М. Льницький / У фокусі віддзеркалень. Статті. Портрети. Спогади. – Львів, 2005. – 552 с. – С. 318.

³ Пасіка М. Василь Щурат. (З приводу 40-ліття його письменницької і наукової діяльності та 60-річчя його уродин) М. Пасіка // Нова зоря. – 1932. – Ч. 2 – С. 6.

До збірника «Франкіяна Василя Щурата» увійшли всі відомі на сьогодні франкознавчі праці В. Щурата: 14 листів (з них три листівки) та 19 розвідок (з них дві віршові рецепції). Весь матеріал подано у хронологічному порядку, що відтак дає змогу простежити розвиток франкознавчої думки на прикладі творчості одного автора.

Доволі широкі хронологічні рамки досліджень (приблизно 50 років), публікація їх свого часу у різних періодичних виданнях, різний жанр текстів (від невеликих мемуарних замальовок до ґрунтовних наукових студій) спричинили мовно-стильові розбіжності матеріялу. З метою уніфікувати текст упорядник при укладанні збірника дотримувався єдиного мовного принципу, який спирається на «Український правопис. Проект найновішої редакції», Інститут української мови НАН України, 1999. Зокрема, відновлено літеру «г» (інтеліґенція, леґенда, ґене́за тощо), іншомовні власні та географічні назви наближено до ориґінального звучання (Европа, Ляйпціґ, Гайне), закінчення іменників 3-ої особи передано через літеру «и» замість «і» (творчости, смерти, власности тощо). Згідно із вимогами сучасної української мови окремо вжитий в ориґіналі постфікс -ся у дієсловах (відносять ся, одушевляють ся, вдаєть ся тощо) написано разом; у іменниках 3 відм. (знане, навчане, зіле, листе), а також словах типу «світ», «світло» дотримано сучасних норм написання; у словах типу «страстний», «злістний» зроблено спрощення у групі приголосних тощо. З метою підкреслити особливість авторської мови, залишено деякі діалектизми, мовні звороти та фонетичні форми слів (згляд замість погляд, тра замість треба, завсіґди замість завжди, коли іно уйде тощо).

Лариса Козак



ЛИСТИ ВАСИЛЯ ЩУРАТА ДО ІВАНА ФРАНКА



1.

Боб'ятин 12. 8. 1891 [р.]

Шановний Добродію!

Даруйте мені, що так живо пишу. Але що ж почати, коли то ми всі вже такі до обіцянок скорі, але як прийде що-небудь зробити, тоді – поминай як звали. Втім згляді я, здається, не належу до виімок.

Відколи я тутки, то, помимо найщирішої волі, досі не зробив нічого – така гамарня несосвітенна. Самих своїх п'ять хлопців і двоє дівчат, а що ж доперва, як чужі прийдуть – кутика нема скритися. Тоді тра мимоволі застосуватися до тієї польської приповідки про «ворони»¹. Ще тільки приємности, що ліс да й вода. Часом на границю зайду (нема і чверть милі) та з солдатом «обіздчиком» побалакаю, бо вдома й поговорити ні з ким. Мій господар не дуже-то і балакливий. Він щодо переконань політичних такий, що то каже: все бери, і но мене лиши. А як лишиш і даш що-небудь, то тим ліпше. Що знов до поглядів національних, то є се злиття двох душ²: кацапської і народовської в однім ляхоманським тілі. Не знаю, чи сказання то дотепне, може, й дурне, але я на разі мудрішого не знайшов. Є тут і «Діло»³, і «Народна»⁴, «Посланник»⁵ і «Душпастир»⁶, і кілька німецьких католицьких газет. В бібліотеці половина книг церковних, польських «Kazań»⁷, «Encykloped-ій Kościelnych»⁸ і т. д. Решта знову видання «Просвіти»⁹ і «Качковського»¹⁰ та маса благих, сенсаційних часописей німецьких. В церкві замітна була б лиш метрика, що сягає по 1763 рік і цікава своїми записками (тоді

візитували ту ще Василяне¹¹, а дієцезія належала до Холму). Опис тої метрики, як і вельми цікавих малюнків церковних, я зроблю ще. Якби добродій були ласкаві подати мені сказівки, на що головню звернути мені увагу, був би-м за те дуже вдячний.

До Боб'ятина¹² належать ще дві церкви: в Лучицях¹³ і Копитові¹⁴. Я був в обох, але оглянутись не було по неділі часу. Що там знайду, то використаю по змозі. Говорячи про о. Криницького¹⁵, не можна забувати на його дуже добру роботу, а то – заснування в тих трьох селах «Братства тверезости»¹⁶, що досить зручно старається получить в собі товариство просвітне та економічне. Як воно до того забирається, то друга річ, досить, що на добрій волі не збуває.

Тамтого тижня був у нас п[ан] Вахнянин¹⁷ з цілою своєю родиною, бо приїхав до сусіда нашого о. Ковальського¹⁸. Справоздання* з дороги до Праги було головною темою до розмови, подекуди цікавої для мене. Та о сім розкажу більше у Львові. Ту мушу ще додати, що в дворі є жид Натанзон, чоловік дуже образований і читаний, а при всім скінчений оригінал. Дві його дочки – так само, тільки одна в них вада – розтріпані дуже. А все ж цікаво поговорити з ними і велике поле ту до обсервації.

В листі тім залучую кілька старих дрібниць: один кусник з Бека¹⁹ для «Народу»²⁰ (коли іно переклад уйде) і, може, 2 сонети рекрутські, решта, може, здасться для Календ[аря] Чернівецького²¹. Боюсь тільки, щоб воно не зробило добродієві якої-небудь «турбації»**. Я, помимо всіх перешкод, читаю і пишу дещо нового, що (коли вдасться) покажу ві Львові. Невдовзі напишу знову. Поки що остаюсь завсігди вашим вельми Вас шануючим

В. Щуратом
Адр. Боб'ятин
П. Тартаків

* Від польськ. sprawozdanie – доповідь, огляд книжки.

** Діял. – турбота, клопіт.

2.

[Відень, між 13 і 26 жовтня 1893 р.]

В[исоко] Пов[ажаний] Добродію!

Не писав досі до Вас, бо хотів за одним заходом вислати і Вашу дисертацію¹. Коли ж її досі не видобув, а видобуду доперва в середу, так ніяково приходиться давати ждати довше на себе з листом.

Я вже від 13 с[ього] м[ісяця] вписаний на університет. Слов'янських викладів маю лиш два, оба у Ягіча². Рівно ж записався на його семінарські вправи. Їречек³ в сім курсі не викладає, бо болять його очі, а Пастрнек⁴ бере старослов'янську граматику ab ovo⁵, як торік. Вондрак⁵ має щось кількох слухачів: викладів ще не почав.

Ваші новели приймив Ягіч дуже радо⁶: балакав зі мною з півгоди-ни, звідуючись про наші наукові, літературні і політично-партійні відносини. Розпитував про Вас. Коли я йому спімнув, що Ви стараєтесь о доцентуру у Львові, сказав: «Ich wünsche ihm Glück. Seine politische Vergangenheit, die kann jetzt vielleicht ihm den Weg nicht sperren, umsomehr, dass bei der jetzigen Gestaltung der Politik die Regierung mehr den Kleinrussen schmeichelt. – Ich wünsche ihm Glück»⁷. Замір видавання белетристично-наукового журналу⁷ сподобався йому тоже.

Викладів Ягіча годі буде подавати Вам раз тому, що коли б вони в тій формі гідні були друку, то він сам оголосив би їх, а по-друге, що не будуть вичерпуючі; се буде лиш доповненням подібних його викладів давніших.

Роланда⁸ пришлю Вам разом з дисертацією перед першим. Тепер я дуже зайнятий. Краус⁹ запряг мене до писання справоздань з нових книжок. Досі зробив такі справоздання з слідуючих книг: «A. Černý: Svatba u lužických Srbů»¹⁰ (1893 r.); Volkov: Rites et usages nuptiaux en Ukraine;¹¹ та Willibald Müller: Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren»¹². Ся послідня книга особливо дуже інтересна своїми казками і спора. Появилась сього року (Wien-Olmütz).

Крім тих книг, дістаю від Крауса і періодичні видавництва фран-

* Лат. – спочатку.

** «Бажаю йому щастя. Його політичне минуле зараз, можливо, не закриє йому шляху, тим більше, що при теперішньому політичному становищі уряд більш прихильно ставиться до українців. – Бажаю йому щастя».

цузькі та німецькі: з німецьких одно мале, а дуже інтересне матеріялами «Korrespondenzblatt des Ver[eins] für Siebenbürgische Landeskunde. Red. v. Dr. Schullers in Hermannstadt»¹³.

Решту новин лишаю на слідуєчий раз. До мене пишiть під адресом: VII, Neubau, Mechitaristengasse, № 7, Th. 11. Пришліть і «Народ». Здоровлю Вас щирим серцем.

В. Щурат

3.

Вiдень, 28. X. 1893 р.

Високоповажаний Добродію!

Лист Ваш з «Народом» дістав нині. Дякую Вам за ласкаву пам'ять. Я дуже рад Вашому журналові, та ще й під таким заголовком, який мені вельми припав до вподоби. Що лиш зможу зробити, те зроблю і, певно, не полiнуюсь. Вашу дисертацію видобув вже; дали її на 6 місяців, під услів'ям звороту або манускрипту, або чотирьох печатаних примірників. Вишлю її зараз разом з Роландом, з котрого посилаю тепер 60 пісень. Коли вдасться їх помістити в однім випуску, а в дальших тоже по 60, то в п'яти книжках можна б випечатати все. Щербаського¹ у Відні нема. В нас на семінари читають всі по черзі «Slavorum carmina epica selecta»², свіжо видані Ягічем, перекладають їх по-німецьки і інтерпретують. Жаль, що наша епічна поезія заступлена в них щось трьома лиш скошлявілими варіантами дум; вибір не вдатний. Більше листом. Здоровлю Вас.

Ваш В. Щурат

4.

Вiдень, 30. X. 1893 [р.]

Високоповажаний Добродію!

Посилаю дисертацію і частину Роланда, котру, споді[ва]юсь, помістите всю в першій книзі. Коли такими пайками будете друкувати, то в 5 книгах скінчиться все, бо всіх тирад є 296. Переднього слова на разі, може, і не треба; краще буде попросити, може, д[октора]

Драгоманова¹, щоб написав його, а відтак видрукувати в відбитці². Щодо відбитки, то прошу Вас зарядити так, щоби зецери* лишали готовий склад і рівночасно окремі аркуші відбивали; інакше клопіт був би з нумеруванням сторін, що інші будуть в журналі, а в відбитці знов інші. Заголовок у відбитці прийде на осібній картці, тому на разі пропустіть його. Заміток подаю кілька під текстом. Коли вважаєте за потрібне ще що-небудь пояснити, так зробіть ласку. Коли б небагато було кошту, я просив би Вас ще зробити кількадесят відбиток на реліновім папері (на мій кошт).

Дальше буду посилати заздалегідь перед початком друку продовження в рівних пайках по 60 тирад. Відразу при теперішніх заняттях і клопотах о хліб насущний (на котрий в мене сього року особливий недорід) все поправити і переписати годі – на те Ви самі добре вивернули. З Вовком³ зробию, як кажете; читаю саме його роботу в «Сборнику»⁴. За пару днів пішлю і се (мабуть, не припізнюся).

З бібліографією періодичних видань⁵ я не впорався ще, бо й фізично не було можливо. Думаю, що на послідній квартал 1893 р. зберу тепер і подам до другої книжки.

Агтея пішлю⁶, може, разом зі справозданням про Вовкову роботу. Віршів, думаю, в Вас буде повільно. Чи друкуєте «Новика»⁷? Колесса⁸ казав мені, що, може, напише що до слідуєчих книжок. В мене знайшлася саме етнографічна робота Добровольського⁹. Для ужитку вертаю Вам її тоже.

Крушинський¹⁰ говорив мені, що в нього є листи пок[ійного] Волод[имира] Шашкевича¹¹, цінні для характеристики народовського руху 60-рр. Може, він їх Вам пришле. Цікаво, звідки взялася в нього така готовість присилати Вам сі листи. Ось як воно було: Колесса, зійшовшия зі мною і Крушинським, не пізнав його. Думаючи, що се Щербацький¹², поздоровив його від Вас, але зараз же полапався і відійшов набік, бо, як казав потім, був би наголос при нім зареготався, видячи його вдоволення. Крушинський не замітив нічого і тут же обіцявся послати Вам згадані листи. Смішно трохи, але правдиво.

Я вичитав нині в «Ділі»¹³, що в вівторок представлять Вашу драму¹⁴. З великою нетерпеливістю вижидаю звістки, яке враження зро-

* Зецер – робітник друкарні, який здійснює набір, складач.

бить вона на публіці. Зичу Вам якнайкращого поведження. А про те сам що напишіть.

Будьте ласкаві подати мені докладний титул книжки, де б я міг знайти італійську поему «Боккадоро». Може, вона є де в переводі? Я хотів би тепер се прочитати і написати що на сій основі. Посилаю Вам ще пару дрібних віршів, може, котрий з них тоже тепер дасте. Чи нема в Вас яких матеріялів дотично середньовічної повісти про «Мелузину»¹⁵? Може, знаєте, де що про се написано, або, може, знані паралельні казки чи оповідання народні. Я матеріялу вже трохи маю. Сю тему обробляю для Ягіча. Коли вдасться, дам для «Живого слова»¹⁶. Здоровлю і цілую Вас.

Ваш Василь Щурат

5.

Від[ень]. 9. XI. [18]93 [р.]

Високоповажаний Добродію!

Лист Ваш отримав. За бібліографічні звістки дякую. До «Мелузину»¹ в мене чим раз більше збирається матеріялу, але се, як тепер бачу, така тема, що перед вакаціями впоратися з нею буде годі, тим більше, що в мене вродилася думка зробити з неї дисертацію. Рівночасно я взявся до «Ист[ории] слав[янской] лит[ературы]»² Пипіна³; вчуса з олівцем в руці. Чи є в Вас припадком Рейнгольд⁴? Дуже б мені придався під час Різдвяних свят. В вільних хвилях переписую далі Роланда; до Львова приїду 8 грудня і тоді дам Вам дальших 120 пісень. Чи знадобиться з тих дрібних віршів, які я Вам післав, хоч один?

Колесса⁵ напевно не обіцяв нічого; чи пришло що, не знаю.

Студинському⁶ що мав сказати, сказав. Повинен сими днями «Архів» післати⁷.

Крушинський⁸ доперва на другий тиждень їде до Галичини до мів. Обіцяні листи (казав) буде міг дати хіба аж до другої книжки.

Я питаю в бібліотеці за книжкою «Dichtungen des deutschen Mittelalters, her[eins] von Vollmar, Massmann u[nd] Pfeiffer, VII B[and]»⁹ і дістав аж дві, котрих заголовки, однак, не згаджаються з поданим через Вас. Одної заголовок: «Deutsche Dichtungen des Mittelalters mit Wort-u. – Sacherlarungen, herausg. von Karl Ba[r]tsch (Leipzig, Brock-

haus, 1888)»¹⁰. В VI і VII томі сього видання є «Ulrichs von Lichtenstein Frauendienst (в двох частях, отже, і в двох томах), herausg. von Reinhold Bechstein»¹¹.

Другу книжку дістав таку: «Dichtungen des deutschen Mittelalters»¹² (хто видає – не написано). У сьомім томі сього видання, видаваного тоже в Липську* (Göschensche Verlagshandlung, 1848), поміщено: Mai und Beaflo¹³ (eine Erzählung (віршами) aus dem XIII Jahrh[undert]).

А більше не дістав нічого. Що ж Вам тепер потрібне? Чи, може, ні одно, ні друге? Позичити можу, бо маю «Bibliothekschein»** і позичаю для себе; отже, напишіть, а я б сей час вислав.

Праця Вовка по-французьки є немного більша; все з болгарського є у французькім виданні. Справоздання з неї я дав Краусові вже перед тижнем, але поміщено воно буде в 1 зош[иті] слідуячого річника¹⁴, що має вийти в грудні. В тім справозданні я старався головно подати короткий зміст роботи і зазначити важніші порушені квестії, значиться, орієнтувати читателя. Коли і Ви сего бажаєте, то я б міг перевести се по-руськи і післати разом з книжкою. Критичного розбору такої студії я б не міг підняти.

Жду відповіді і здоровлю Вас щирим серцем.

Ваш В. Щурат

P. S. Користаючи з ради, не оплачую листа, бо й нічим оплатити. Впрочім, певніше дійде.

6.

Відень 14. XI. 1893[р.]

Високоповажаний Добродію!

Книжку визичив для Вас і посилаю¹. Реверс виставлений до 1 грудня, тому, будьте ласкаві, перед першим прислати її мені.

Рівно ж посилаю причинки до бібліографії, які досі зібрав. Доповню їх оглядом слов'янських видань, котрий на днях тоже вишлю, найдалі через тиждень. Посилаю бібліографію неупорядковану, бо

* Ляйпціг.

** Бібліотечний квиток (нім.).

думаю, що самі будете знали, як і що зробити; найкраще б сортувати журнали по порядку: англійські, французькі, німецькі і т. д., а пооди[но]кі книжки – або на кінці, або осібно. Змісти французькі, англійські і німецькі (з часописей), думаю, перетолкуєте на руське. Я сего не робив, бо ніколи було. По тій самій причині і справоздання посилаю по-німецьки. Гадаю, 10 грудня найдалі їхати до Львова, тому не трачу ні хвилині часу, щоб лиш призбирати дещо матеріялу. Для Вас до слідуєчої книжки зладжу коротку фольклор[ну] роботу про повстання «тютюну» на підставі повірок народних. Так само збираю тепер матеріял до подібної роботи про «табаку» і «горівку»². Справоздання мої, будьте ласкаві, перевести; дрібні зміни не зашкодять. Для Крауса я писав про Вовка коротше до 1 ч[исла] на другий рік. Крушинський каже, що пошле. З Ціпсером³ я не бачився; був раз у нього й не застав; завтра піду ще раз, а коли його не буде дома, то лишу йому письмо.

В суботу Джорджевич⁴ робив перше ригорозум*.

Студинський⁵ говорить, що здає в грудні, але дисертації ще не скінчив. Семінар в нас тепер не дуже інтересний. Виклади Ягіча про епічну поезію народну занадто побіжні, не вичерпують всього, от так через половину, та й нема в них ніякого ладу, а щодо синтакси, так я на тій знов не розуміюсь – не моє діло судити.

Віршами моїми не дуже «шпунтуйте»**, щоб до лиха не розлізлись; краще вже бібліографією. А свої вірші⁶ і «Народ»⁷ будьте ласкаві прислати, коли обіцяли.

Щирим серцем здоровлю Вас і Ваші діти
Ваш прихильний В. Щурат

Посилаю два числа «Am-Ur-Quell-a»⁸ і з свіжого кусник, для доповнення бібліографії.

* Діял. (від лат. *rigor* – твердість) – публічний виступ, представлення наукової роботи до захисту.

** З нім. – складати.

7.

Товсте, 18/І. 1894 [р.]

Шановний Добродію!

На сталий побут я приїхав, правда, до Товстого¹, однак від часу до часу виїжджаю як не до Красного², так до Вікна³. З Вікна, власне, вернув. Вашу картку привезли мені до Вікна і я, заадресувавши конверту⁴, просив, щоб з дому вислали до Вас продовження Роланда. Так і зроблено, з тою лиш похибкою, що через недогляд три послідні картки полишено. Споді[ва]ючись, що мій перевод щойно тепер десь в друку, посилаю останок. Коли б було запізно, най лишиться до слідуєчої книжки. Післане і без того заповнить аркуш друку.

За пересилку «Ж[итя] і Сл[ова]» сердечне спасибі. Десять примірників се, правда, замного, але, що дасться розпродати, розпродам.

Перша книжка зробила на мене дуже миле враження. Я її двічі від дошки до дошки прочитав. Ваш роман⁴, як кажуть, дуже повинен бути цікавий, судячи по початку. Друге місце по нім належиться «Старим хартіям»⁵. . . . Інтересно подані матеріяли із старих рукописів. В такій формі я не уявляв собі навіть тої рубрики. Словом, почин світлий.

Я забавлюся на селі ще тиждень. Два-три дні побуду у Львові, а відтак – до Відня. Маю надію, що з Відня подам ще до II Кн[иги] яке справоздання.

Не знаю, чи Ви відступили вже від свого наміру поїхати зі мною на пару день у Відень. Якщо ні, так розважте, чи не було б се для Вас, дійсно, на руку.

З Відня писали до мене по два рази Колесса і Лаврівський⁶. Колесса огірчений дуже новим життям в «Січі»⁷. «Правительство, – каже, – не могло зробити січовикам більшої прикрости нічи[м], як тим, що реститувало** «Січ». Жий, коли нічим жити! Ні сил фізичних, ні моральних, ні матеріяльних!» Лаврівський, натомість, пише (потішаюче) про заснування в «Січі» «Кружка літературного», до котрого, крім Колесси, хіба він один ще належати буде, бо, справді не знаю, хто б міг там ще пристати.

* Діял. – листівку.

** Реститувати (лат. restitutio – відновлення) – повернути або відновити матеріяльні цінності, поновити в правах.

Ягіч почав вже виклади і «побештав* всіх», що не були на семінарі. Що до мене, успокоївся по словах Колесси: «він хорий». Студинського не було також у Відні, та пан Ягіч не ждав, аж він явиться, але казав йому переказати, щоб на дисертацію писав другу працю, але вже граматичну. Бідний Кирило! З Відня я, крім нових чисел «Am-Ur-Quell-a»⁸, не получив нічого.

От тільки новин. Маючи надію невдовзі побачитись з Вами, цілую Вас сердечно.

Ваш Василь Щурат.

8.

Товсте, 30 марта 1894 [р.]

Шановний Добродію!

Три дні бувши у Львові після повороту з Відня, я тричі заходив до Вас і ні разу не застав дома. Пересилаю Вам, отже, листовно поздоровлення Ягіча і Мурка¹. Ягіч не думає зовсім виїздити з Відня. Коли б мав вже рухатись куди, так найскоріше, каже, в Петербург, бо там хоч попрацювати для науки можна. Поки що і се лиш бажання його. Обі книжки «Житя і Слова»² припали йому до вподоби, поминувши се, що чисто науковий журнал ще більш йому сподобався би. Не знаючи, однак, нашої публіки читаючої, він не може знати, що таке видавництво не могло б у нас утриматись. На се треба б капіталів, щоб видавати науковий журнал без огляду на те, чи виплатиться він, чи ні, чи будуть пренумеранти**, чи зовсім не знайдуться. Таке видавництво в нас так же неможливе, як і в Хорватії.

Колесса просив мене спитати Вас, котрі з його віршів ви будете друкувати, а котрі ні. Непригожі прошу йому відіслати. Він знаходиться тепер в клопоті. Стипендії досі не дістав. Докторату в Відні робити не може з браку грошей на потрібні оплати. А до Фрайбурга³ вибратись тоже ні з чим. Ягіч виражається про нього з великими похвалами і особливо тепер, коли він вдатно обробив з граматичного боку «Житія св[ятого] Сави»⁴.

* Діял. – насварив, докорив.

** З польськ. – передплатники.

Я посилаю Вам до четвертої книжки на разі «Повість про царя Аггея»⁵, але з тим замітом, що лишаю вам до волі, чи схочете його друкувати, або ні. Коли б не схотіли, то прошу мені так «Аггея», як і тих пару дрібних віршів, що в вас десь валяються, прислати мені невдовзі на село, де остану до мая.

Роланда пришлю перед першим. Про старофранцузький епос я рішив написати сам, але аж в маю у Відні. Буде воно, думаю, краще, як переводити першу ліпшу французьку роботу.

А rgoros' II Кн. «Життя і Слова» зауважу, що мені годі витолкувати собі, чому Ви помістили там нескладні переклади Пчілки⁶ і нічим не цікаву «Хмару» Обачного⁷. Хіба се сталось лиш для того, щоб запевнити собі двох сотрудників більше... Які се сотрудники були б і на скільки вони причинилися б до піднесення вартости Вашого журналу, се я тепер лишаю на боці.

Споді[ва]ючись від Вас відповіді або евентуального звороту манускриптів, здоровлю і цілую Вас сердечно.

Ваш В. Щурат

9.

Відень, дня 21. V. 1894 [р.]

Шановний Добродію!

Звиніть мене, що я, не лишивши скрипту ще у Львові¹, і з Відня його досі не вислав. Тепер [у] мене набралось нараз стільки роботи, що й сам не знаю, коли і як її покінчити. Я заповів Ягічеві, що читатиму на семінарі; філолог Гофман² сам всулив мені роботу, від котрої викрути[ти]сь годі, а не по душі вона мені. І на те все ще й часу небагато.

Колесса працює також дуже завзято. Перше фахове ригорозум вже зробив півтора тижня тому назад, а друге жде його на днях.

Тепер, за день-два, буде вже в мене більше часу, тож напишу Вам ще до сеї книжки докладне справоздання з найновішої по смерті виданої книги R. Kühlera (Aufsätze über Märchen u[nd] Volkslieder)³. Книга дуже цікава і гарно написано. Крім того, є в мене ще книги:

¹ З франц. – щодо.

Knaspa: Sagen u[nd] Erzähl[ungen] aus Der Provinz Posen»⁴ і Sylwestrowicha: «Podania» (z Bibl[ioteki] Karłowicza)⁵. Коли схочете, подам спроводання і з них; напишіть.

Кінчу. Здоровлю і цілую Вас сердечно з Вашою любовою подругою.
Ваш вдячний Щурат

P. S. Початок скрипту є вже в Вас.

10.

Товсте 4. IX. 1894 [р.]

Високо Поважаний Добродію!

Не знаю, чи Ви скрипт отримали. Чи на час ще прийшов? Рішпена я не прислав¹ не для того, щоб не хотів, а просто тому, що, виїжджаючи цілком несподівано і нагло зі Львова, много дечого позабув взяти з собою. Нехай се вже лишиться до першої книжки «Ж[итя] і Сл[ова]» слідуючого року. Кінець «Роланда» я доручу Вам у Львові, куди вибираюсь найдалі 20 с[ього] м[ісяця]. Вам звісно, що я з першим жовтня починаю військову службу у Львові. Думаю, що се мені не перешкодить чим-тим зацікавитися, як досі. Чи вийшов Ваш журнал? Я його не дістав ще. Як стоїть з пренумерантами? Чи Ви занехали* акційний проект, про котрий, було, згадували. Се був би одинокий ще спосіб піддержання видавництва. Я перший готов в осені зложити жадану суму. Тепер в мене є невеличка робота – перекладаю для бібліотеки «Діла» повість Толстого², що, власне, друкується, і приготавляю на пару фейлетонів потрохи, може, полемічну роботу п[ід] з[ванням] «Нова українська і малоруська літературна мова»³ – полеміка викликана колись Чайченком⁴, тільки обернена другим кінцем. Д[октор] Белей⁵ обіцявся радо її надрукувати. Жду бодай картки від Вас і нової книжки «Ж[итя] і Сл[ова]». Здоровлю Вас щирим серцем і цілую сердечно.

Ваш В.Щурат

* Діял. – занедбали, закинули.

11.

Цигани, дня 29/V. 1895 р.

Дорогий Друже!

Здивуєтеся, певно, побачивши сесю мою цидулку. Який його чорт аж до Циганів¹ заніс! Ну, чорт не чорт, а добрі люди. Я, звісно Вам, може, мав сими днями вернути до Львова. Та не міг виїхати, не бувши на Чортківськiм празнику чи поминках Тарасових. От-тут і наскочив на о. Глібовицького². Слово по слові – і в Цигани з ним вибрався.

До «Житя і Слова» я не післав Вам досі нічого. Раз, і мало що мав посилати, звісно, «розслаблений жилами»*, а по-друге, те, що мав, хотів передати вже у Львові. Так і зроблю.

До Львова приїжджаю в середу. Побачуся з Вами в четвер.

Поки що здоровлю Вас щирим серцем, Вас і Вашу любу родину, і остаю заєдно прихильним.

Ваш Василь

12.

Відень 15. XI. 1895 [р.]

Шановний Добродію!

Перед виїздом до Відня я бачився з Вами дуже коротко, в кофейні Шнайдера¹. Тоді Ви заявили мені, що перестанете з кінцем року видавати «Жите і Слово». Я розумів тоді причину по-свому. Думав так: Ви тепер кандидуєте; бути може, що й вийдете з виборів послом; ніколи буде Вам заніматися літературним журналом. Та тепер, після перебутої кампанії, Ви, може, інакше надумалися. Отже ж, прошу Вас, донесіть мені, що діється. Чи видаватимете «Жите і Слово» дальше, а коли так, то як? Чи в дусі заповідженої в 5 Кн[изі] зміни в доборі матеріялів, чи так, як досі? Чи появилася вже Кн[ига] VI і чи друкується свіжа?

Що Ви з собою взагалі гадаєте робити? Думку про пансіон приватний закинули, мабуть. Чи остаєте дальше при «Кур'єрі»²? Питаю мене за Вас Адлер³; дуже Вами інтересується. Не менше теж Бар⁴ і Зінгер⁵. Та що я їм міг сказати, коли сам про Вас тепер мало знаю.

* Фразеол. – фізично та психічно слабкий, кволий.

У Відні живу тепер с'як-так полатавши. Дисертацію свою про «Моленіє»⁶ таки вже віддав і вношу за пару днів прошення до міністерства, щоб дозволили мені на весну ригорозувати. Професори всі ті самі, крім Пастрнека, що тепер в Празі. На семінари читав доперва один маляр про впливи слов'янських мов на мадярську. В сім тижні має читати Вергун⁷ (москалик, що вибраний головою в Буковині, запфлянцував* собі радикально-раціоналістичною програмою, на котру ніхто з його «приклонників (?)» не згодився). Він читає про Мелетія Смотрицького⁸.

Крім давніх моїх і Ваших знайомих (Мурка головно), стрічаюся в Централці⁹ з д-р[ом] Лессером¹⁰, Ціпсером¹¹, поетом Щепанським¹², Ландауом¹³ і д-рами Озаркевичем¹⁴ та Зарицьким¹⁵. Крім того, я пізнав тут тепер багато газетярів. Народ не дуже-то й цікавий, звичайно, нижчий духом, але словом обилен. Найінтересніша була для мене знайомість з Стояловським¹⁶. З послів бачу щодня лиш Романчука¹⁷ в реставрації «Zum Buzar»¹⁸.

«Січ» вегетує і старається пускати, як звичайно, з початком року при новім виділі пфлянці (іменування почесним Романчука доконе, бо се діло дуже легке). Говорять про концерт в честь і пам'ять Драгом[анова]²⁰, та се ледве чи зроблять. Дружать з «Буковиною»²¹ аж до спідлення, і тому я не належу до «Січі», щоб з тою сволочю більше ніколи в житті не сходитись. Про січово-буковинську дружбу я ще в вільнім часі кудись напишу обширно.

Поки що жду відповіді на головні питання і здоровлю Вас щирим серцем.

Ваш В. Щурат

13.

Wien, 8. II. 1896 [p.]

Шановний Добродію!

Що з Вами діється і з Вашим «Житєм і Словом»? Чи рішучо перестали вже видавати? Що з VI Кн[игую]? Чи вийде вона коли на світ Божий?

* Діял. – пустив паростки, започаткував.

Коли маєте намір видавати даліше «Жите і Слово», то напишіть мені кілька слів. Може, я Вам дещо докину. В кожному разі моя рада була б стара – видавати місячник в тій формі і з таким змістом, про який я Вам не раз говорив. А коли б Ви ніяк не дались намовити до дальшого видавання «Житя і Слова», то я просив би Вас о одно: кінчаючи шостою книжкою видавництва, Ви не заповідайте цілковитого банкрутства, бо шкода пренумерантів. Може б, Ви згодились на те, що [б] я під тою самою фірмою («Жите і Слово») видавав би місячник від липня, коли тепер се не було [б] можливе. Може б, Ви в тім дусі й заповіли проспект нового видавництва на кінці шостої книжки, если та ще не вийшла! Я в маю буду вже у Львові, найдальше – в другій половині мая. А залежить мені на утриманні фірми, щоб не збагачувати титулів наших ефемеричних видавництв. Відпишіть, що взагалі діється?

Що з «Радикалом»?¹ Чи він, може, теж поліг буйною головою? Щось його не видно. А рад би я, щоб ще бодай один номер вийшов, бодай для господ[ина] Вергуна², котрий в імені своїм і січовиків грозив відповідати мені в «Радикалі»³. Було б се мені вельми на руку, бо тоді я й про нашу бідну «Січ» міг би заговорити, а було б дещо дуже цікавого з психопатичного боку.

В Відні я доповнив свого «Данила Заточника»⁴. Я віднайшов первовзір нашого твору в грецькій літературі XII в[іку] – поему М. Гліки⁵ – не трактат, що мав його у Львові, і поеми Теодора Птохопродрома⁶, котрих переробкою є наше «Слово Данила Заточника». Новий уступ не змінює моїх попередніх виводів. Я його післав тамтого тижня проф. Грушевському⁷.

Вчитися є тепер досить, та все таки знаходжу час на читання літературних новин. Ох, та Ада Негрі!⁸ Що за чудова поезія! Або новий том віршів Конопницької!⁹ Ні порівняння нема з попередніми томами. Найбільше інтересує мене тепер нова французька література, з котрої багато доводиться тепер читати. Аж кортить мене писати коли вже не студії, то бодай в легкім тоні держані «Літературні вражіння». І, може, напишу дещо для «Зорі»¹⁰ або для «Буковини»¹¹, бо в «Зорі» є вже тепер досить мого матеріалу до дальших номерів.

Я ще раз вас прошу – відпишіть (I Wipplingerstrasse, № 26, I Stiege, Th. 39). Здоровлю Вас щирим серцем.

В. Щурат

14.

Перемишль, липень, 1899 [р.]

Маю собі за честь повідомити, що моє вінчання з панною Галею Крвавич¹ відбудеться дня 18 н[ового] ст[илію] липня, о 12 годин в полудне, в домашній каплиці Їх Преосвященства Кир[ила] Костянтина Чеховича².

Д-р Василь Щурат



СТАТТІ ТА СПОГАДИ



ІВАН ФРАНКО

Молодий письменник Леон Василевський¹ помістив в кількох останніх номерах «Przeglądu Poznańskiego»² студію про літературні зв'язки галицької Руси. З цієї праці виокремлюємо скорочено біографію найвідомішого з існуючих руських письменників і поетів Івана Франка.

Найвидатнішою постаттю літератури руської є, без сумніву, Іван Франко. Народився він 3 серпня³ 1856 р. в селі Нагуєвичі⁴ Дрогобицького повіту, в простій, хоча і досить заможній селянській хаті. Його батько, багатий селянин, не шкодував зусиль, щоб дати синові яку-таку освіту. І як тільки Іванові виповнилося 5 років, батько віддав його до народної школи у сусідньому селі. Через два роки Іван перейшов до другого класу «нормальної» школи в Дрогобичі, що належала о. Василяянам⁵. Несміливий хлопець, вбраний по-хлопськи, був довгий час предметом насмішок колег і переслідувань зі сторони вчителів, але, на загальне здивування, вже на першому екзамені отримав відмінну оцінку і навіть нагороду за добрі успіхи в навчанні. Невдовзі після вступу Івана до школи василіянської, помер його батько, залишивши молоду вдову з чотирма малолітніми дітьми. Господарство Франків почало занепадати, а молода вдова вимушена була вийти заміж вдруге. Вітчизна Івана підняв господарство з упадку і широко зайнявся долею пасерба. Коли Іван закінчив нормальну школу, вітчизна постарався віддати його в Дрогобицьку гімназію⁶. Тут повторилася

та сама історія, що й у Василянах. Непомітного хлопця спочатку посадили на «ослячій» лавці, але вже невдовзі, завдяки своїм хорошим здібностям і феноменальній пам'яті, Іван звернув на себе увагу всіх вчителів і аж до закінчення гімназії був одним з найкращих учнів.

Вже в четвертому класі Франко досить добре познайомився із західноєвропейськими класиками, з корифеями польської літератури, також із деякими українськими письменниками. Під впливом тої лектури почав сам пробувати писати поезії, оповідання і навіть драми, а окрім того, переклав кілька уривків з «Одіссеї»⁷, «Уріеля Акости»⁸, «Нібелунгів»⁹, цілий «Краледвірський рукопис»¹⁰, «Антигону» і «Електру»¹¹ Софокла¹².

Закінчивши у 1876 р. гімназію, Франко приїхав до Львова і записався на філософський факультет університету. Тут одразу віднайшов себе в атмосфері палких національних суперечок, які для нього, як вихідця із глухого провінційного кутка, були дуже малозрозумілі. Отже, дуже довго вагався, не знаючи, до якої сторони має долучитися і нарешті вступив до москвофільської організації «Академічний гурток»¹³, головно з тої причини, що те товариство студентське видавало власний орган «Друг»¹⁴.

Невдовзі Франко став одним з найактивніших співпрацівників студентського органу, в якому помістив цілий ряд поезій і довшу повість «Петрії й Довбушуки»¹⁵.

З половини 1876 р. в редакції «Друга» почали перемагати народовські настрої завдяки впливові Михайла Драгоманова¹⁶, відомого українського письменника і професора Київського університету. Проф. Драгоманов в цілому ряді листів до редакції «Друга» виклав завдання руської інтелігенції і вказав їй дорогу, яка могла би принести справжню користь своєму суспільству і людям.

Під тим впливом помістив Франко в «Друзі» поезію «Наймит»¹⁷, тут же – серію образків з життя робітників, працюючих на бориславських копальнях. Під час університетських студій Франко читав дуже багато і докладно познайомився з головними представниками європейської повісти: Золя¹⁸, Флобером¹⁹, Шпільгагеном²⁰, Толстим²¹ і Тургенєвим²². Але навчання було перерване через процес, який застав Франка зовсім несподівано. Його арештовано разом з цілою редакцією «Друга», звинуваченою у нав'язанні таємних революційних

зв'язків. Слідство тривало цілих сім місяців, і в результаті Франко був засуджений до шестимісячного арешту.

Але ув'язнення було ще нічим в порівнянні з тим, що мусів знести від власного суспільства після виходу на волю. Його вилучено з числа членів товариства «Просвіта»²³, заборонено приходити до приміщення руського гуртка «Бесіда»²⁴, а люди, які проявляли до нього якийсь інтерес, бачилися з ним тільки потайки.

Тим часом Франко продовжив перервані університетські студії і пильно працював над своєю освітою. Не припинив також й літературної праці, вміщуючи свої твори в молодіжних органах, що видавалися при його допомозі М. Павликом²⁵.

З плином часу Франко нав'язує стосунки з польським літературним світом і починає писати до польських журналів. У 1881 р. разом з Белеєм²⁶ почав видавати науково-літературний журнал «Світ»²⁷, в якому помістив кілька наукових статей, обширну повість з життя робітників і багато поезій як оригінальних, так і перекладених. Але вже наступного року змушений був через брак засобів для життя повернутися до рідного села Нагуевич, де перебував два роки, займаючись працею в полі, перекладаючи «Фауста»²⁸ і пишучи статті до «Світу». У 1883 р. його історична повість «Захар Беркут»²⁹, прислана на конкурс, оголошений редакцією журналу «Зоря»³⁰, отримала першу нагороду. Народовці звернули пильну увагу на молодого письменника, і коли Франко вернувся до Львова, запросили до співпраці у свій головний орган «Діло»³¹. В тій газеті друкувалися численні статті Франка з питань соціальних і економічних. Ті статті, а також деякі його брошури, видані товариством «Просвіта», звернули на себе загальну увагу. Хоча Франко працював у видавництвах народовців, однак нерідко мусів боротися з їх ворожими тенденціями. Народовці толерували його як найталановитішого галицького письменника, але зовсім не поділяли його поглядів, що його дуже бентежило. Деякий час Франко редагував «Зорю», але невдовзі мусів відмовитися від цього, тому що в жодний спосіб не міг догодити вимогам ареопагу народовецького. Він почав працювати у польських видавництвах («Kraj»³², «Prawda»³³, «Głos»³⁴), що видавалися за кордоном, а в 1887 р. став редактором «Kuriera Lwowskiego»³⁵, де працює дотепер. Співпраця у польських видавництвах не тільки забезпечила йому тривалий заробок, але і незалежність.

З 1887 р. діяльність Франка значно розширюється. Він пише оповідання, поезії, критичні та наукові статті, перекладає, дописує до різних видань і т. д. Крім того, Франко починає відігравати помітну роль і на арені політичній як один з найперших членів радикальної партії³⁶. У 1894 р. Франко докторує у Відні, а в наступному – видає журнал «Житє і Слово»³⁷, в якому вміщує безліч цінних статей переважно з галузі історії літератури і фольклористики. Два місяці перед тим Франко габілітувався у Львівському університеті, прагнучи посісти кафедру літератури руської.

ЛІТЕРАТУРНІ ПОРТРЕТИ. Д-Р ІВАН ФРАНКО

Знайти признання в кружку приятелів і сторонників може всякий, хоч би і наймірніший талант, але майже вибороти собі признання у всіх своїх сторонників і противників зможе тільки геніяльний. Між галицькими русинами доказав того Іван Франко, і се є найкраще свідоцтво високої вартости його літературних творів. Та ще один є секрет, котрий, хоч би і кожному був знаний, не кожному, прецінь, pomoже промостити собі дорогу до загальної популярности, тому що не кождий доріс до того, щоб тим секретом покористуватись: се творча діяльність на всіх можливих полях літератури, а такою, власне, показується нам нині двадцятилітня діяльність Франка. І дивне! Ті, що не можуть простити йому нині його політично-публіцистичної діяльности, з пошаною відносяться до його ж наукових праць на полі нашої історії, літератури і фольклористики; ті, що похитують головою на його науково-критичні студії, одушевляються його поезіями, новелами, романами і драмами. А в результаті бачимо факт, що у всіх своїх земляків Франко здобув собі тим чи другим ділом популярність, котра мало-помалу розширюється і на другі краї Слов'янщини, почасти завдяки безпосередній участі Франка в заграничних літературно-наукових виданнях, почасти ж внаслідок перекладів його творів на різні слов'янські і не слов'янські мови.

Коли б мені казав хто коротко схарактеризувати Франка, я порівняв би його з губкою, котра всякає в себе всі прояви сучасного життя, але не на те, щоб віддати їх назад у первісній формі, а на те, щоб, перетравивши, задержати їх і в відповідний час, в відповідних, часом до первісних зовсім не подібних, формах і комбінаціях, показати світові. Завдяки тій прикметі душі всі, так наукові, як поетичні, письма Франка зраджують велику начитаність у давніх і сучасних літературах. Та під час як в наукових працях його бачимо виключно лише начитаність і ерудицію, котрі, в скобках кажучи, зчаста зостаються на службі симпатій і антипатій автора, в белетристиці його, крім начитаности, спостерігаємо споро обсервації життя і власну душу поета. Отже, й зоставмо на боці вченого, а звернімся до поета.

«Штука для штуки» не існує для Франка; він рад би бачити її завжди на службі світу. Однак, між волею а ділом лежить велика пропасть, котру перескочити не все вдається Франкові. Оттим-то й поміж численними творами Франка зустрічаються такі поезії та новели, котрі треба вважати впливом поперед поставленої тенденції, як також такі, з котрих тенденція впливає сама, мимо волі автора. Перші – то вдатні скоки поета, та зате менше вдатні поезії і новели; другі – невдатні скоки, але зате перли артизму.

Син мужика, котрого доля в Галичині є долею грецького гельота*, а при тім він молодих літ ревний проповідник соціально-демократичних теорій, в котрих зреалізуванню спочиває на його погляд поліпшення мужицької долі, – Франко зчаста давав своїм теоріям сильний вираз в поезії, виливаючи рівночасно свою жовч на голови посередніх і безпосередніх гнобителів простого народу. Консервативів і обскурантів, котрі раді би вбити «нового духа», не щадить його перо, а слабодушних «ідеалістів» він порівнює з черв'яками, котрі мріють в болоті о сонці, щоби за появою його згинуті від убивчого проміння. Сам поет свято вірить в силу і недалеку побіду «вічного революціонера, духа, що тіло рве до бою за поступ, щастя і волю». Той «революціонер-дух», він повинен до тла змінити лад сучасного світу, в котрім «всюди нівечиться правда і всюди панує брехня», хоч би й прийшлося йому свої крила сполоскати в крові. До тих, що жахаються страшного слова «революція», поет каже: «Не бійтеся, в

* Гельот – чужинець, вигнанець.

кровавих хвиль навалі не згинуть думка, правда і добро, лиш краще й ширше розів'ються далі». А все-таки, на іншій місці він не радить таких страшних средств до досягнення реформи суспільного ладу: «Не жертв потрібно днесь, а бою з злом; побіди днесь не вибореш відразу, а в поті чола, помалу, пішки треба йти, без кладки, стежки й перелазу, без шумних слів, а навіть без слави і заплати. Днесь треба вміти жити – не вмирати!» Згідно з тими тверезими поглядами, поет порівнює працю свою і своїх товаришів з повільною і важкою працею каменярів, котрим приказано розбивати величезну скалу. І працюють вони з самопожертвуванням, говорячи: «Ми лиш каменярі! Рівняєм правді путі, а щастя всіх прийде по наших аж кістках». Подібна думка виражена також в поезії «Беркут»¹, де праця поета порівняна з полюванням на беркути: «Нас, – каже поет, – є стрільців сто сот. І все, що звесь беркут, що полоще кров'ю рот, не уйде нашої кулі». Певний скорішої чи пізнішої побіди, котра подасть основи до нового життя, поет каже, що те «нове життя» є днесь лиш пісні ідеалом». Оце провідні ідеї агітаційної поезії Франка з першої доби його поетичної творчости. Не хибує їм гарних місцями поетичних картин і сили слова, та в цілості вони роблять вражіння риторики. При тім належить замітити, що своїми помислами вони сильно нагадують подібні поезії Фрайліграта², Мура³, Гуда⁴, Марії Конопницької⁵ і російської соціалістки Бардіни⁶. До тої самої категорії можна зачислити значно слабші сатиричні поезії Франка «Ботокуди»⁷ і «Вандрівку русина з Бідою»⁸, котрі формою нагадують наші народні пісні, а змістом – сатиричні поеми Гайне⁹ «Deutschland» і «Tannhauser», як також більший цикл «Тюремних сонетів»¹⁰, писаних в слідчій в'язниці 1889 р. голкою на стіні і переписуваних потім на краях граматики гебрейської мови, одинокої лектури ув'язненого поета. Списуючи свої щоденні враження і обсервації, поет осуджує в тих сонетах устрій і відносини, які панують в «домі плачу і смутку і зітхання, в гнізді грижі і зіпсуття і муки». Краски, якими він тут послугується, бувають не раз не в міру чорні, а картини такі вже натуралістичні, що сам поет бачить konieczність оправдати себе. І він оправдується: «Ми тут живемо в клоаці, так де ж нам взяти кращих декорацій?» Може бути, що і декорації з клоаки знайдуть своїх аматорів; там мені здається, що краще б зовсім обійтися без тих «рішпенівських картин»¹¹, як псувати ними

артистичний смак читача і його поняття краси. Те саме приходить ся сказати про деякі новели Франка, в котрих опухлі ноги арештантів, кров'ю з носа спачканий буханець хліба, криваві тулуби без голів та голови без тулубів і справлений в часі голоду пир при печені з зарізаной дитини дочекалися докладного опису. Малював такі сцени Достоевський¹², та він же й знав заховати міру; з конечности лиш в цілі реального зображення, доторкаючись поганих предметів, він втікав від них чим борше, щоб самому собі не драгувати нервів. Малює мерзкі сцени й Золя¹³, та вже з меншим успіхом. Франко, котрий в тім взгляді найбільш старався наслідувати Золю, чигав немов на відражаючі сцени, щоб налюбуватися ними і викликати ефект, однак намір, будучи занадто очевидний, минувся з ціллю поета.

До безперечно найкращих творів Франка належать його поезії і новели, котрих змістом є картини з життя нищих класів галицької суспільности, в першій мірі з життя галицького мужика, робітника і бідного пониженого, але в борбі зі своєю долею завзятого жида. Останній, себто жид, знайшов у Франкові найліпшого досі знатока своєї душі, в котрій привикли бачити виключно гніздо хитрости і лукавства, обчисленого на легке, бездільне життя паразита. Ні, – старається довести Франко, – хитрости і лукавства набрався жид в тяжкій школі життя; приневолюють його до цього пануючі відносини. Направте ті відносини, а тоді побачите, що жид зовсім не є синонім паразита і дурисвіта, що він теж потрапить жити чесно з торгівлі, ремесла, а навіть з ріллі. І поет, справді, малює нам в новелах з життя галицької Каліфорнії нафтярської «Воа Constrictor»¹⁴, «Борислав сміється»¹⁵ і др[угі] такі жидівські характери, якими робить їх нинішнє життя, але в других новелах і поезіях – також такі, яким вони могли би бути і бувають вже тепер серед кращих відносин. З тої другої категорії новел згадаю лиш чудову «До світла»¹⁶, в котрій ув'язненому жидикові не дає спокою ні вдень ні вночі шалена жадова науки. Він рад би лиш навчитися читати, щоби при помочі того знання шукати дальшої дороги до світла. Зайнятий своїм букварем, він не чує не лиш гомону товаришів недолі, але й потрійного зазиву патролі, що велить йому відступитися від вікна, при котрім в понурій келії мож було ще с'як-так розбирати букви. Коли впав стріл, жидик, віддаючи духа, міг лиш промовити: «Я... я нічо... я тільки хотів... до світла». Не менше

вдатна є поезія, в котрій Франко змалював ідеал жида-хлібороба, що, осівши в селі на куснику поля, в поті чола ходить за плугом, щоб лиш чесним способом запрацювати кусник хліба і спожити його з вдовolenням.

Образки з мужицького життя – то зовсім не ідилі; більше в них тіні, як світла, більше смутку, як радощів. Та не вина в тім поета. «Не втіха їх родить, не радість їх плодить, не гра пуста, а в хвилях недолі, задуми тяжкої самі уста їх шепчуть»; поета і народу його «неволя – то мати тих скорбних дум». З тим оправданням можна погодитися; чорний колорит і смутний настрій є тут, справді, впливом реального способу писання.

Хоч яка висока вартість подібних творів Івана Франка, не вони, прецінь, здобули йому в Галичині славу першорядного поета і новеліста. Здобув він собі її відразу і раз на все двома творами відмінного характеру, а іменно: історичним романом «Захар Беркут»¹⁷ і майже історичною поемою «Панські жарти»¹⁸.

«Захар Беркут», картка з історії XIII в., представляє останні хвили вічево-громадського ладу на Русі, що паде в борбі з княжою і боярською властю. Перенесення акції в Скільські Карпати і в час другого нападу татарів на Русь, хоч і не зовсім відповідає історичній правді (гл[яди] студію д-ра Фр[анца] Папе «Skole i Tucholszczyzna»)¹⁹, сповиває всі особи чаром гарного романтизму, котрий нині знову старається запевнити собі право горожанства в західних літературах.

Без порівняння цінніша є поема «Панські жарти», котрій належить ім'я наскрізь оригінального епосу. Схопив тут поет переходовий момент з історії руського мужика в Галичині, події 1848 р., останні хвили панщини і перші свободи, котра так для мужика, як для пана, була великою несподіванкою. В акції епосу беруть участь, з одного боку, дідич села, бутний польський шляхтич, з другого – мужики під проводом свого пан-отця, котрого життя і доля майже однакові з мужицькою. З одного боку, бачимо останні вибрики панської бути, котра, вперто глядаючи собі причини вибуху, виганяє в святочний день ціле село на роботу, помститися за найслабший позір опору – замкнути ворохобників з їхнім проводирем у псарні; з другого боку, дивуємося терпеливості гноблених, котрі й тоді ще не вибухають

помстою, коли видять упокороного гнобителя, а, противно, хочуть вірити його слову, що він тільки так жартував собі з ними, і самі вставляються за ним у рядового комісара.

Є се признака вельми гуманної вдачі нашого галицького мужика, вельми гуманної і правдивої. Треба замітити, що в «Панських жартах» Франко ідеалізував галицько-руського священика, за що його політичні сторонники робили йому неоправдані докори. Сам епос опирається на місцевих народних традиціях, а й ціле оповідання вложене в уста очевидця, простого мужика. З огляду на се власне можна зробити закид уступові, в котрім поет говорить про ширення свободолюбних думок з західної Європи, що, побіч прийнятого способу оповідання, виходить неприродним, а само про себе риторичним.

З загальнолюдським характером і тенденціями є поеми Франка «Смерть Каїна»²⁰, «Цар і аскет»²¹ і «Сурка»²². Перше місце між ними належиться «Сурці» так задля поважного епічного настрою, як також задля ще поважнішої ідеї материнської любови і прив'язання до дитини, хоча б та дитина була, як в «Сурці», навіть неправого походження. Ідею «Смерти Каїна» можна виразити словами, що чоловік даремне глядить щастя в світі; він його не знайде там, бо його треба глядіти лиш у власній душі. Ся наскрізь філософська поема зостає вже самою темою в духовій залежності від Байрона і його епігонів, а в епізодах зраджує впливи і сліди Флобера («La tentation de St. Antoine»)²³, Леконта де Ліля²⁴ («Kaine»), Гете²⁵ («Faust»), а навіть (в кінцевій пісні «Слухай Цілля, слухай Ада...») Талмуду²⁶.

Спонуканий 1892 р. темою своєї докторської дисертації про Варлаама і Йоасафа²⁷ до студювання старинних легенд і повістей, Франко і з сеї криниці зачер кілька мотивів до своїх поетичних творів, з котрих я згадав вже «Царя і аскета». Змістом тої знаменитої перерібки одної староіндійської пурани є муки і терпіння, на котрі добровільно засудив себе цар Гарішандра, а ідея, що великі терпіння убагороднюють чоловіка, є в тій поемі провідна. Теми до других легенд брав поет почасті зі збірки орієнтальних перерібок Рюккерта²⁸ («Morgenlanddische Sagen und Geschichten»), почасті з рукописних староруських збірок.

Крім агітаційної й епічної поезії, находимо у Франка й чисту лірику, та сеї є вже значно менше. Зачислити до неї належиться пе-

редовсім «Веснянки»²⁹ і цикл любовних поезій п[ід] з[аголовком] «Зів'яле листя»³⁰, котрий можна вважати об'явом декадентизму в українсько-руській літературі, розуміється тоді, коли під декадентизмом будемо розуміти не ті оригінальні поетичні замаху, в котрих Макс Нордау³¹ бачить признаки умислових хвороб, але розумне і артистичним змістом ведене змагання до витвору свіжих оригінальних помислів, образів, зворотів мови і форм. Тільки про Франкові поезії і новели. Від 1891 р., коли дрібніші новели Франка появилися окремою книжкою («В поті чола»)³², він майже не пише нових, так само як після повного видання поезій («З вершин і низин» 1893 р.) він не промовляє більше в формі стиха. На допити о причину тої повздержливости поет і новеліст відповідає заодно: «Годі писати, коли нема настрою». Зате він старається в найновішій часі сконцентрувати всі сили свого творчого духу на роман і драму.

З двох досі написаних романів Франка перший («Для домашнього огнища»³³ не появилися ще на світ, другий («Основи суспільности»)³⁴ друкувався два роки в «Житі і Слові»³⁵, але ще не скінчився. Отже, про перший не випадає мені говорити, а про другий скажу лиш тільки, що його тло становить голосний перед кількома роками в Галичині кукузівський процес, в котрім звісна польсько-шляхетська родина зоставалась в підозрінні о вбивство священика, довершене, щоби рятувати себе його грішми перед банкрутством. На ту саму тему вже перед Франком написав двотомову повість польський писатель Рогош³⁶ («Grabarze»). Коли однак Рогош в цілій кукузівській справі бачить лиш інтригу, обчислену на підкупання і здискредитування польської шляхти в очах галицької суспільности, і старається представити аристократію найкращим цвітом людськості, а все інше – худобою, Франко пробує довести, що се є якраз противно. Тим-то й не диво, що роман Франка вже тепер викликав посеред загалу польської шляхти немале обурення. Мене не вдоволяє він з огляду на чисто літературні вимоги, а саме тому, що автор, запустившись в цілком чужі для нього сфери – в життя польської аристократії, не показав знання того життя, а, хочачи за всяку ціну удержатись при реальнім способі писання, зробив своїм моделем ліпше знане йому життя світської й духовної інтелігенції українсько-руської, з чого в результаті вийшов якийсь нейтральний конгломерат. Поминувши

се, поодинокі епізоди й картини змальовані в романі дуже гарно, а нешляхетські характери вельми живо і вірно.

Доказом того, що лиш незнання людей і життя (як в «Основах суспільности»), або на перший план висунена тенденція (як в деяких новелах і поезіях) найчастіше підтинає крила Франкові, – яскравим доказом того можуть послужити його драматичні твори. Представлення його першої драми («Украденого щастя»)³⁷, нагородженої третьою премією на конкурсі Виділу краевого, повалило дві перші конкурсні драми і здобуло авторові відразу славу драматурга. Тема тої драми взята з найліпше знаного Франкові життя нашого народу в Галичині. Жандарм, по старості перша особа в селі, нав'язує любовні зносини з жінкою одного господаря. Щоби позбутися влізливого мужа, він кидає на нього підозріння о сповнення злочину, котре мужа заводить до криміналу, а жандармові улекшує зносини з його жінкою. Відсидівши кару, несправедливо засуджений з'являється в селі, відкриває цілу інтригу і вістрям сокири мстить на жандармі за украдене йому щастя. Оце й коротенький зміст тої нервами потрясаючої драми, котрої первісний заголовок «Жандарм» з причин, від автора незалежних, перемінено на «Украдене щастя».

Тонка обсервація життя, виразистість в малюванні характерів, жива акція в діалогах і гуртових сценах, а головно новість характеру жандарма – се гарні прикмети драми. Доходили до мого вуха кілька разів слова одного лиш закиду, а іменно: буцімто тема драми взята була від Золі. Наскільки я знаю твори Золі, то можу сказати, що цей закид зовсім безосновний; противно се є певне, що фабулу взяв автор з нашої народної пісні. Як би там, зрештою, не було, і життя, і характери драми свідчать найкраще за її оригінальністю.

В комедії «Учитель»³⁸ («Quem di odere»...) весь комізм, радше, іронія долі, полягає в часто практикованім краєвими властями шкільними способі переслідування народних учителів, котрим з огляду на совісне, а навіть взірцеве сповнювання обов'язків, не можна нічого закинути, а котрі якраз своєю совісністю стають для деяких паразитів і їх протекторів ненаручні. Рада проста: їх переносять на друге місце за «незвичайні заслуги», і на се нема апеляції. Побіч прикмет «Украденого щастя», та комедія має вже дрібні хиби. Сцена, в котрій напавших на дім учителя хлопів страшать штучною гадюкою, разить

застарілим мелодраматизмом; екзамен шкільної дівтори, хоч се й новість в штуці, триває трохи задовго і стає скучний, а любовна історія між сестрою учителя і молодим правником вплетена в головну акцію не конче зручно; при кінці ж вона прямо затирає і ослабляє ефект закінчення головної акції. Помимо цього всього, штука удержується на сцені і подобається своєю свіжістю.

Значно слабші, з огляду на сучасні вимоги драматичної штуки, хоч не позбавлені гарних місць, є два найновіші твори Франка «Сон князя Святослава»³⁹ і «Кам'яна душа»⁴⁰, писані в певній мірі під впливом Шекспіра⁴¹ і пригідні, радше, до читання, як до виставлювання на сцені. Може бути, що осмілений незвичайним поведженням першої штуки, автор всі пізніші занадто скоро писав одну по другій, хоч я, борше, зостанусь при своїй попередній думці. Автор, як в романі «Основи суспільности», так і тут, збочив знову на чужий собі ґрунт; він покинув живих людей свого часу і краю, а звернувся до осіб і подій наполовину історичних, а наполовину містичних. *Suum cuique!*^{*}

Результатом двадцятилітньої праці Франка (1875–1895), як бачимо, є показаний ряд творів, між котрими слабші в кожному разі щезають серед справді знаменитих помислами і артистичним викінченням. Не треба при тім забувати, що Франко рівночасно розвинув сильну діяльність на науковім полі («Перебендя»⁴², «Наймичка»⁴³, «Іван Вишенський»⁴⁴, «Легенда про Варлаама і Йоасафа»⁴⁵ і т. п.), що він в часі останніх п'ятнадцяти літ був редактором і головним помічником численних періодичних видань так літературно-наукових («Дрібна бібліотека»⁴⁶, «Літературно-наукова бібліотека»⁴⁷, «Світ»⁴⁸, «Зоря»⁴⁹ і ін.), як і політичних («Діло»⁵⁰, «Народ»⁵¹, «Kurier Lwowski»⁵²), а тепер видає вже другий рік з ряду журнал «Жите і Слово». Крім власних наукових і белетристичних праць, він містить в тім журналі майже безпереривно свої переклади найкращих поетичних творів В. Гюґо⁵³, Теніссона⁵⁴, К. Ф. Майєра⁵⁵, К. Г. Боровського⁵⁶ і др. З давніших перекладів його ж пера згадаю лиш знаменитий на свій час переклад першої часті Гетевого «Фауста»⁵⁷, Байронового «Каїна»⁵⁸, Гайнівської «Німеччини»⁵⁹, середньовічної німецької поеми «Бідний Генріх»⁶⁰ і свобідні перерібки стихом «Лиса Микиту»⁶¹, «Дон Кіхота»⁶² та «Абу-касимові капці»⁶³. Головна заслуга тих перекладів лежить в

* Лат. – кожному своє!

тім, що вони причинилися в великій мірі до вироблення українсько-руської літературної мови.

Сказав раз Брандес⁶⁴ «Es gehört Glück dazu Talent zu besitzen, aber es Mut dazu Genie zu besitzen»*. Франко щасливий: він посідає і одне, і друге – талант і відвагу. Нехай же вони його й на будуче не опускають!...

СЕ НЕ ДЕКАДЕНТ!

*«Який же я у біса декадент?»
Ів[ан] Франко.*

В життю – таке вже те життя й дарма! –
Крім темного і ясний є момент.
Натхненням темним назви ще нема,
Бо чи ж се темне слово: декадент!

Хто наверху не був, не впаде вниз,
Без капіталу не іде процент;
Поет, що днини світ йому не блис,
Не знає й ночі крас, – не декадент!

Хто замість цвіту гній приносить з піль,
А скривши радість, творить лиш лемент,
Хто сам надієсь, а про жаль, про біль
Співає другим: – се не декадент!

Хто не злюбивши безпредметних туг,
Предметом пісні вибрав парламент,
Щоб шумом, хоч би і воєнним, слух
Дражнити людям: – се не декадент!

* Нім. – Він належить до щасливчиків, що володіють талантом, але потрібна відвага, щоб володіти генієм.

Хто лиш голосить: «Я народу син!
Мужицький в мене є темперамент!
Я є пролог – не епілог!» – се клин
У пень лиш вбитий, – се не декадент!

Хто з п'ющими лле в пельку, не за пліт,
Щоб бійкою скінчити трактамент,
Хто не піднявся в ідеалу світ,
Чи ж міг він впасти? – Се не декадент!

Бо декадент-поет – не фарисей,
Його пісні – душі його фермент!
Він епілог пролога! Він, ідей
Збагнувши світ, нових жде – декадент!

ПОЕЗІЯ ЗІВ'ЯЛОГО ЛИСТЯ В ВИДУ СУСПІЛЬНИХ ЗАДАЧ ШТУКИ

(прочитавши ліричну драму І. Франка

«Зів'яле листя»)

Одним душком я прочитав її – «ліричну драму» Ів[ана] Франка п[ід] з[аголовком] «Зів'яле листя»¹. Для тих, що ще не мали коли прочитати її, скажу наперед, що се не є звичайна драма. Се збірка ліричних поезій – разом є їх 61 – на вічну тему нещасливої любови. Драмою автор назвав сю збірку тому, що поміщені в ній три цикли поезій, три «жмутки» зів'ялого листя, зложені в часі десяти років (1886–1896), змальовують, неначе три акти в драмі, досить повно і драматично три фази в еволюції душевних настроїв нещасливо залюбленого чоловіка. Точний естетик назвав би се скорше трагедією, тому що психологічна акція кінчиться тут катастрофою – самовбій-

ством героя. Кажу – естетик, бо для мене се байдуже, як що названо; головна річ в тім, щоб се так назване.

Заки заговорю про цілість, замічу, що частина тих поезій була вже оголошена перед кількома роками під тим же збірним заголовком «Зів'яле листя» в «Зорі»² і в другім виданні збірника поезій Ів[ана] Франка п[ід] з[аголовком] «З вершин і низин»³. Про ту частину я мав навіть вже раз нагоду говорити в торічній «Зорі» таки, в статті про її автора⁴ (Ч. 1–2). Тоді вже я вирізнив ті поезії з-поміж усіх інших задля краси форми, поетичности вислову, оригінальности й добірної пластичности поетичних образів. Для знавців сучасної європейської поезії я порівняв їх навіть з декадентською поезією Франції, але з декадентською поезією в кращім значінні того слова, – з поезією. Звісно ж, що більша часть сучасних поетів Франції, т[ак] зв[аних] декадентів, поетів упадку, – се карлики, що стараються наслідувати таких геніїв лірики, як от хоч би Бодлер⁵. Та чим винен небіжчик Бодлер, що ті карлики, одержавши непочесну назву декадентів, не лиш самі прийняли її як історичні гейзи за почесну, але ще й до нього її приліпили. Небіжчик і йому подібні небіжчики нічим тут не повинні. Але факт є фактом. Під декадентами навіть у Франції розуміють дві породи поетів: не лиш поетів справдішнього упадку, але й правдивих, не раз вельми уталантованих поетів, яких нині безталанні чіпаються, як реп'ях кожуха. Так само подвійно треба й нам розуміти французький декадентизм; так само подвійно розуміючи його, я й назвав був одну частину поезій Ів[ана] Франка, що ввійшла тепер в збірник «Зів'яле листя», взірцем декадентської поезії в кращім значінні слова. Автор їх, не порозумівши мене як слід, чи не спробувавши навіть порозуміти, обурився тоді. Він дав навіть вираз своєму обуренню в віршованій відповіді п[ід] з[аголовком] «Декадент»⁶ («Зоря», 1896. – Ч. 17), яка ще ліпше потверджує непорозуміння. З тої відповіді видно, як грубо автор помилився, взявши похвалу форми поезій за догану їх змісту. Та я вдячний за се авторові, бо він неначе сам визвав мене на слово, на слово про зміст, – та не лиш про зміст його поезій і самих поезій, але й про зміст всієї красної літератури, про її тенденції і суспільні задачі. Поява нової збірки ліричних віршів Ів[ана] Франка подає мені до цього дуже добру нагоду. До її змісту дасться нав'язати в тій справі кілька важних заміток, що, хоч і не дадуть повної відповіді

на квестію суспільних задач штуки, та все таки кинуть на неї якийсь промінчик світла.

Щоб сказати все те, що можна сказати ще в зв'язку з попереднім про нову збірку поезій Ів[ана] Франка, я про форму й техніку їх повторю свій перший висказ: красою й оригінальністю вислову, добірністю поетичних зворотів, поетичною свіжістю ті поезії перевищили все, що їх автор написав лиш коли-небудь стихом. Деякі (в «другім жмутку» ч. III, IV, V, VI, VII, XIII), прибрані в поетичний орнамент народної пісні, але удержані при тім на висоті свідомого артизму, – се перли не лиш в нашій, але і в світовій поезії. Краса слова і мелодійність стиха чарують тут читача так сильно, що він трохи що не забуває за не менше поетичний зміст. Та ні! Мені здається, що якраз тут поетичність змісту помогла в значній мірі красі й мелодійності форми. Поезії, що їх зміст є менше поетичний, подекуди навіть риторичний, не визначаються вже й тою етеричною легкістю форми (в «першій жмутку» ч. XX («Привид»), в «третьім жмутку» ч. IX, XII, XVI, XIX). В одній поезії (в «третьім жмутку» ч. XVIII) тяжкість форми є конечним наслідком нещасливого вибору стиха Горацієвих⁷ од, що в нас так довго буде не вдаватися, як довго в мові не управивниться наголос. Там же вся мелодійність залежить від правильної і точної обміни наголосів (і цезури); один хибно покладений наголос валить цілу будову. В нашій мові, що має подостатком слів з двома, ба й трьома наголосами, таких похибок оминути й годі. Вони і в найвизначніших стихах попадаються. В «Зів'ялім листі», наприклад, подибуються теж такі подвійні наголоси: мойо́го (с. 20), тво́го (с. 25, 30), тво́йому (с. 32), і тво́його (с. 84); з да́лека (с. 27) і з далéка (с. 44); то́не (с. 18) і то́не (с. 58, 87). Дикі видаються мені наголоси: лагі́дним (с. 10) зам[ість] ла́гідним; по́тік (с. 10) зам[ість] поті́к; луско́ю (с. 20) зам[ість] лу́скою; но́ве, но́вії (с. 33) зам[ість] новé, нові́ї; сліду (с. 44) зам[ість] сліду́; ясні (с. 52, 58) зам[ість] ясні; бажа́ного (с. 59) зам[ість] ба́жаного; бо́ів, бо́лів (с. 76) зам[ість] бо́ів, бо́лів; горячо́ кохаю (с. 90) зам[ість] горячо, бо «горячо́» такий же іменник, як «теплó». Разять вони тим більше, що читачеві все здається, будь-то би автор неправильністю наголосу старався удержати правильність ритму або риму. Українське наголошування глагольних іменників, окінчених на -ання, на передостаннім складі (бажання, кохання і т. п.) і посідательних

займенників (моїм, твоїм, своїм, мої, твої, свої) разить теж не одного ще галицького читача; та воно може бути зовсім оправдане, бо так наголошує ті слова дуже часто й наш галицький народ по селах. Значить, його не слід вміняти авторові в провину, тим менше, що він заодно його уживає. Порадно було б лише, щоб кожний автор, прийнявши раз цей чи другий наголос, держався його постійно, а не наголошував одне і те саме слово раз так, а другий раз інакше задля одного ритму. Може бути, що тоді ввійшов би в уживання й не один хибний наголос, та він вже самою силою уживання ставав би з часом правильний бодай для самого автора, а згодом, силою авторитету авторського таланту, може й для ширшого загалу. Се, видиться мені, одинока дорога до вельми пожаданого не лиш в поетичних творах управління нашого наголосу.

Прогріхів супроти словаря нашої мови в «Зів'ялім листі» дуже мало. Та все-таки бажалось би не бачити тут таких полонізмів, як огонь (с. 9, зам[ість] вогонь) згряя (с. 83, zgraja), хтів (с. 30, 64, 84, зам[ість] хотів), терпливо (с. 31, зам[ість] терпеливо), виснила (с. 93, wyśniła), блюзнить (с. 104, bluźnić). Автор уживає їх хіба лиш тому, що вони надалися йому до ритму або до риму, хоч тим самим засмічує мову. Так само по більшій часті лише для ритму і риму уживає він скорочених глагольних форм неозначеного виду і 3-ої особи теперішнього часу. Дуже вони не разять, але дають часом такі баламутні вираження, як: «любить мститися на обох» (с. 31, зам[ість] любить мститися на обох), де здається з першого разу, що обидві ті глагольні форми є формами 3-ої особи теперішнього часу. Надто мені здається, що при тих скорочених формах мова виходить якась неповна, обскубана. Між римами, поминувши вказані похибки проти словаря, попадаються дуже часто й натягнені, вимушені: твою – тісну (с. 14) нетями – руками (с. 26), смертю – розпростерту (с. 31), підклад – вділять (с. 31), хвиля – сила (с. 34), юрбою – болю (с. 35), царівни – чарівний (с. 35, зам[ість] чарівній), молодой – на зустріч недолі (с. 38, зам[ість] недолі), боюсь – трус (с. 57), темно – страшенно (с. 66), мелодійне – єдине (с. 37), тривога – з фортуни рога (с. 89, зам[ість] з фортуни рога, хоч і слово «фортуна» не конче «фортуinne»), скрізь – ліс (с. 89), представивсь – догадальсь (с. 93), що там – з болотом (с. 94), твого ім'я – ніколи я (с. 99, зам[ість] твого імени) і т.п. Таких

похибок, особливо в ліричних піснях, що повинні визначуватись як найдобрішою зверхньо формою, належало б вельми вистерігатись. До похибок проти мелодійности стиха я зачислив би такі групування односкладових слів, як: «та ти в ту ж путь, та ти в ту ж путь» (ст. 100), що і в прозі вважались би трудними до вимови. Будова поетичних образів є в «Зів'ялім листі» майстерська, а в деяких поезіях, зложених в дусі народної пісні, навіть чудово поетична. Натягненим, а радше, невірним, видається мені порівняння: «Так най те серце, що в турботі, неначе перли у болоті, марніє, в'яне, засиха (розрядка автора – К. Л)., – хоч в сні на вид твій оживає» (с. 59). Тут лиш одна половина порівняння вірна – порівняння серця в турботі з перлою в болоті; в другій половині порівняння поняття «перла» і поняття «марніє, в'яне, засиха» виключають себе. Тільки про формальну сторону поезій. Похибок небагато, але від поета тої міри, що Ів[ан] Франко, можна вимагати, щоб їх все-таки було менше, скоро вже без похибок нема на світі нічого. А тепер придивимось важнішій речі – змістові «Зів'ялого листя» і його літературній та суспільній вартості.

Зміст ліричної драми Ів[ана] Франка в першій часті її – чувства безнадійної любови, в другій – жаль, біль і туга після страти, в третій – зневір'я і розпука з їх наслідками. Перша поезія другої часті – надсянська легенда про таємничу, в чвірку коней запряжену карету, що, появившись серед зими на Сяні, провалюється разом з візником під лід, кінчиться словами:

*Се мого серця драма!
Якби не ті літа важкої муки,
Пекучих болів, сліз і божевілля,
Глухої резигнації, скажених бунтів
Придавленого серця, то я сам,
Пригадуючи першу нашу стрічу,
І той промінчик ясної надії,
Що блис мені тоді, – присяг би нині,
Що се був сон, надсянська легенда.*

Се слова самого героя любовної драми, що вкінці допускається самовбійства. Видно, мука його була, справді, важка, болі, дійсно,

пекучі, скоро вони не скінчилися самими сльозами й божевіллям, глухою резигнацією і скаженими бунтами серця; видно, та любов була, справді, велика.

Та любов була могутча; прийшла нежданно, як елементарне нещастя, і підчинила собі в одну мить все єство чоловіка. Чим? Того він сам не знає докладно. Сам він каже (с. 10):

*Не знаю, що мене до тебе тягне,
Чим вчарувала ти мене, що все,
Коли погляну на твоє лице,
Чогось мов щастя й волі серце прагне.*

І другий раз задавши собі питання (с. 14): «За що я тужу так, і мучусь, і терплю?» – він не вмів відповісти інакше, як знов питанням:

*Чи за той гордий хід, за ту красу твою,
За те таємне щось, що тліє полускрито
В очах твоїх і шепче: «Тут сповито
Живую душу в пелену тісну?»*

Часом здається йому, що та жива душа квилить, пручається. Тоді глибокий сум без її відома вкриває його лице; тоді б він душу дав за неї. Але в ту ж мить з її очей мигне злий насміх, гордість, глум, і він відвертається з болем в душі (ibid). Та інколи знов (ст. 12–13):

*Коли на те личко чудове
Ляже хмарою жалісна туга,
І болюче дрижання нервове
Ті усточка зціпить, як шаруга,
І докір десь у горлі пропаде,
У знесилі опустяться руки,
І благає підмоги, поради
Прошибаючий погляд розпуки,*

тоді його серце стискає, мов кліщами, холодна тривога; німім біль лякає його більше, ніж всі громи і перемога злих сил.

Залюбленому, як видно з наведеного, трудно відповісти собі на питання, чим вчарувала його вибрана; трудно, бо сталося се зараз після першої зустрічі (с. 15–16), коли він не мав навіть часу пізнати її добре. І розстались вони тоді, мов незнані. Вона відійшла, не подавши йому й руки, лишивши його, мов одурілого. Та серце його чуло, що в тій хвили воно могло посісти свій рай. Два-три щирі, милі, гарячі слова були б в силі задержати його на все. Так що ж:

*Чує серце, що програна
Ставка вже не верне знов...
Щось щемить в душі, мов рана:
Се бліда, горем п'яна,
Безнадійная любов.*

Хоч і як безнадійна та любов, хоч він і видає її лиш випадком, а вона, може, й не зирнула на нього, та все-таки вона зостається предметом його правдивої любови, яку він так виражає (с. 17):

*Як згублену любов, несповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвищеє, чим душу я кормлю,
Як той вогонь, що враз і гріє, й пожирає,
Як смерть, що забива й од мук ослобоняє,
Оттак, красавице, і я тебе люблю.*

Її слова (с. 19–20): «Не надійся нічого!» були б для нього «убійством серця, духа і думок, живих і ненароджених». Тим-то й годі йому повірити тим словам: він рад би вмовити в себе пересвідчення, що вона і добра, і щира, що її лиш бурі світу і муки розчарувань заволокли туманом. І в його серці знов чується сила розсіяти той туман, поєднати її з життям, теплою чуття і жаром думки, і в відповідь він кличе її: «Надійсь і кріпись в боротьбі!». Однак, полуда сходить скоро з очей. Ті слова були правдиві. Вже й рад би він послухати ради (с. 21), так що ж, коли він глядить на неї, і не може не глядіти, і любити її! Куди ж діти те серце? Як сперти бажання? Не бажати життя живому, тільки смерті? Та, може, і се вдасться. Велика сила резигнації виявляється в словах:

*Жиймо! Кожде своїм шляхом
Йдім, куди судьба провадить.
Здиблемось колись – то добре,
А як ні – кому се вадить?*

Сталось. Вони пішли різними шляхами. Хоч і здибаються, вона обходить його. Та його любов триває дальше, рада б прихилити неба, рада б відвернути від неї всі удари, відступити їй власне щастя. Бо, – каже він (с. 23–24), –

*Що мені без тебе щастя?
Звук порожній і мана!
Що мені без тебе горе?
Щезла і йому ціна.*

*Наче крапля в океані,
Розпливусь я, потону:
Ти гуляй на сонці, пані,
Я ж падатиму і к дну.*

Щастя лише бажає погорджений тій, що погордила ним. Щастя лише бажаючи їй, він перестерігає її, щоби не минала його з погордою (с. 25), бо:

*Може, в тім зневаженім
Твого щастя скарб,
Може, в тім погордженім
Є любови скарб.*

*Може, сміх твій нинішній,
Срібний та дзвінкий,
Стане в твоїй пам'яті
За докір гіркий.*

Коли те «може» і здійснилося, він, видячи її сльози, каже лиш (с. 32):

*Ти плачеш. Ти, що відіпхнула
Любов мою, як сиротину,
Тепер надармо просиш, ловиш
Любови хоч би крапелину,*

*Твоєю дивною красою
Надармо всіх маниш ти к собі:
Се труп убитої любови
Не допуска любови к тобі.*

Та в тих словах бринить, радше, струна співчуття, як докору. Докір не мутить приязного настрою для неприхильної. Бо коли часом «нелюд» і піднімав проступну руку на неї й кидав болотом з вулиці на її образ, то він чув, що злочинними руками рвав лиш власне серце. І скоро скажений дур минув, він чувся брудний і недужий, а її образ яснів з душі, як верх калюжі сонце (с. 26). Коли нещасний приписує кому вину свого нещастя, то хіба якій «проклятій руці-розлучниці» (с. 29–30), то хіба долі (с. 27), хоч і на неї він не жалується, кажучи (с. 33), що вона добре вела його, мов мати: справляючи поле під нове сім'я і нові надії, вона мусила плугом рвати квітки з корінням.

Оце зміст найважливішого в першій часті ліричної драми. Та ні, є в ній ще один замітний стих п[ід] з[аголовком] «Привид»⁸ (с. 34–37). Сумний герой драми, йдучи пізнім зимовим вечором вулицями міста, бачить нараз в юрбі прохожих знайомий вид. З жахом пізнає її, свою любку, що в тій же хвили, моргнувши на прохожого панка, пропала з ним в бездонній ночі.

І се була вона, та, що мавши в руці ключ від його раю, закинула його в bagno, та, що зіпхнувши його в темний рів без дна, сама на дні опинилась! Він рад би спинити її, довідатись від неї, що випхнуло її на цей торг ганьби; він вмів би все оправдати, бо його любов ще не згасла, горить, зуміла б віднайти загублений ключ від раю. Але вона не чує його голосу, щезаючи в п'їтьмі ночі. І він в розпуці каже, що воліли б були осліпнути його очі; було б в душі ясніше й спокійніше.

Як би не дивитись на зміст сеї, слабшої, впрочім, під взглядом артистичного виконання, поезії, вона трохи потяжко читається: чи як на факт в житті героя, чи, радше, як на дійсний «привид»; його

готовість підняти своєю любов'ю навіть упавшу любку, що колись погордила ним, є в кожному разі виразом великої сили любови. Їй дорівнює, а може, ще й перевищує її сила жалю і туги, що є змістом другої часті ліричної драми.

Різномірність мотивів у другій часті «Зів'ялого листя» менша, ніж в першій. Зміст майже половини пісень не приносить нічого нового, а радше, нічого такого, що не було б вже натякнене в сій чи другій пісні першої часті. Та якраз ті пісні – се ті названі вже раз перли поезії, ті повні поетичного чару пісні в народній одежі – найкраща частина цілої ліричної драми. Здалеку десь доносився голос сопілки. На той голос потяглося серце, спогадало свою погасшу зорю і стиха до строю сопілки, до спілки з народним співом полились чарівні пісні (с. 44–45).

По втраті любка в споминах героя драми виступає в ще більшій красі вроди і завдає його серцю ще більшого горя, бо він втратив її навіки (с. 46). Вона є для нього рівночасно його радощами й горем; видаючи її, він мусить дальше любити, а кохаючи, загубить душу (с. 47). Червона калина п'ялася б вгору, та сил в неї нема; не пара вона дубам, а дуб отінив її, як хмара (с. 48). Як з кучерявого дуба в непогоду й під зимним вітром падають зів'ялі листочки, от так і він сам, герой, впаде від гордої мови, по вічній розлуці від нестримного жалю (с. 49–50), а там:

*Решту красоти, решту сили
Поріжуть живо ostrі пили.
Ostrії пили, людська злоба,
Стопче байдужість як худоба.*

Жаль по упущеній голубці тим більший, що вона улетіла так несподівано швидко (с. 51), а улетівши,

*Забрала всі мрії,
Всі втіхи, надії,
Як весна бере з собою
Квіти запашиї.*

Щойно по страті герой драми здає собі справу з того, що для нього неясне було вперед, відповідає собі на попереднє питання: «За що я тужу так і мучусь і терплю?» Він не любить її, він любить власну мрію. Все, що дало йому життя, він перетопляв в красу, і всю ту красу, весь жар чуття перелляв на неї. По страті, за ту власну мрію він готовий зробити собі смерть, одурити (с. 52–54). Навіть тая стежечка, де йшла дівчина, що унесла щастя з його серця, нагадує тепер ту страту (с. 60–61):

*Все, що найдорожче,
Найулюблене,
Чим душа жива була,
Тут загублене!*

*Чим душа жива була,
Чим пишалася...
Оце тая стежечка
Щоб запалася!*

Нехай би все те страчене щастя було ілюзією, привидом, тінню, оманною, все-таки по страті його життя – безглуздий жарт, а світ весь – порожнеча. Як Шлеміль⁹, що стратив тінь, він ходить, мов заклятий, бо весь світ не годен заповнити йому страти улюбленої (с. 64–65). Вона являється йому в сні. Пощо? – питається герой. Вона ж [в] житті згордувала ним. Та тут же й рад він тій сонній появі (с. 58–59), бо скоро вже йому в житті весь вік тужити,

*Так най те серце, що в турботі,
Неначе перла у болоті,
Марніє, в'яне, засиха, –
Хоч в сні на вид твій оживає,
Хоч в жалощах живіше грає,
По-людськи вільно віддиха,
І того дива золотого
Зазнає щастя молодого,
Бажаного, страшного того
Гріха!*

Серед жалю по страті насувається мимохіть і питання: чому се або те страчене, хто цьому винен? В першій часті приписувалась вина то «проклятій руці-розлучниці», то долі; в другій по довшій розвазі героєві приходится вину приписати вже самому собі. Якби він знав чари, був би причарував до себе любку; якби був лицар, усунув би всякі перепони; якби він не дурень, покинув би ідеали за горами, а хватав за живе щастя. Та він може сказати про все те лише: фантастичні думи! фантастичні мрії! (с. 62–63) або назвати себе слабим, над труси трус (с. 57). В виду того, любові його суджено хіба плакати гірко вночі край вікна любки (с. 67) і переливати в пісні її красу (с. 68), а самому йому, як волові в ярмі, дотягати до краю свій важкий плут, спалюватись повільним вогнем під важку осінь, по худім жниві (с. 69). Так і діється. Килим забуття, одубіння і отупіння покриває помалу все, стискає все до найглибшого коріння. Молодий вогонь в душі меркне, слабне, погасає (с. 70).

Скоро вона для нього умерла, то й він повинен умерти – се пануючий мотив третьої часті «Зів'ялого листа». Йому дивно, чому він досі не вдурів, не осліп, не кинувся у коніпну петлю. Адже ж його найкращий вогонь згорів! Адже ж він тепер повік не окріпне! Повік він каліка! Серце гадь пожерла, сточила думи! Вона умерла! – Ні, се він умер! (с. 74–75). Він вмер, і байдужісінько йому тепер до всіх людських болів і турбот, болів і гризот. Всі людські ідеї, весь народ – що йому тепер? Нехай світ валиться, нехай брат брата мордує, ріже – все те йому байдуже, бо він умер. А надія? Про надію він каже:

*Хай побіда світла вас манить,
Хай надія додає вам крил, –
Та моя надія ось лежить:
Я – судно без мачтів і вітрил,
Я для радощів не маю сил,
І з життям умову я роздер –
Я умер.*

Таке зневір'я, така знеохота до життя степенується в нашого героя аж в ненависть до краси і сили, до світла і пісні, в ненависть до життя, до любови. Одне він тепер полюбив – забуття, спокій,

безпам'ятну могилу (с. 77–78). Крайня розпука огортає його тоді, коли бачить свою любку в руках бездушного моля, що грається нею, як іграшкою, може її без шкоди попсувати і закинути в кут, а він лише дивиться й не має сили ні плакати, ні допомогти. Його аж душить гірке, болюче, скажене почуття, і він сто раз кляне те життя, що так заклопотало собі з нього (с. 81). В хвилях такої розпуки і резигнації без краю, що як змія засіла в серці (с. 82–83), невідлучним товаришем нещасного являється думка про самовбійство. Вона вверчується в мозок тим усильніше, що в тім мозку нема місця для ніякої другої думки, для ніякого другого ідеалу, що для нього варто було б ще жити на світі. Врешті, він і не силується зовсім знайти такий ідеал. Пустившись дорогою зневір'я, він поступає дуже шпарко до одної можливої при тій дорозі мети. Коли і спиняє його що перед тою метою, то не є се взгляд на ніяку вищу, благороднішу ціль, то є се, хіба, брак відваги; його хитка рука не піднімається на нього, так само як поет мимохить не може ненавидіти любки, хоч би та любка була причиною його найбільшого нещастя (с. 84–85). Та чого недостає вдень, те приходить вночі. Розривані за дня думки вночі скупляються, приводячи до свідомо горе життя в якнайбільшій силі грози. І знов починається глядання виходу з того горя. У зроджений в сумерках ночі вірі в чорта і чудеса мигає ще на хвилю промінчик надії на кращий вихід, ніж самовбійство. «Не хочу погібати, – каже герой, – не визнавши хоч на хвилечку її! Хоч би прийшлося і чорту душу дати, повинні сповнитися бажання» (с. 89–91). І він кличе помочі чорта (с. 92), кажучи:

*За один її цілунок
Най горю сто тисяч літ!
За любов її і ласку
Дам я небо, рай, весь світ.*

І він являється – чорт (с. 93–95). Гумористичний опис появи того чорта і його розмови з героєм драми списаний на лад французького поета Жана Рішпена¹⁰. Се прямо свобідне наслідування його поеми п[ід] з[аголовком] «L'apologie du diable», поміщеної в його збірнику поезій «Blasphemes». Чорт-джентельмен, покепкувавши собі з пана раціоналіста, що то, по словам Рішпена, говорив: «Ne croyant pas au

Dies je ne crois pas au diable!»*, не бачить в його оферті нічого конкретного. А втім, – каже він:

*...голубчику, оферта ваша пізня!
Та ваша душенька – се корчма не заїздна, –
Чи я дурний у вас добро се купувати,
Що й без купування швиденько буду мати,
Без клопотів усіх!*

*І знайте ще одне! Ота, що так за нею
Ви побиваєтесь і мучитесь душею,
Є наша теж якраз.
Спішітьсь ж, паночку, до некла як до балю,
Там власноручно сам віддам вам вашу кралою,
Аи revoir у нас!*

Після одного моменту того дійсного «Galdenhumor-у» наступає поважна хвиля перед катастрофою. В тій хвили герої прощається зі всім, що мав лиш найдорожчого, найліпшого. Він прощається передовсім з матір'ю (с. 96–97), що пустила його сиротою в світ з трьома важкими недолями: з м'яким співацьким серцем, з хлопським погордженим родом і з гордою душею. Не кляни мене, мати, – просить він:

*Доки міг, то я тяг сю тачку життя,
Та тепер я зламався і збився з пуття.
Я не хочу на світі завадою бути,
Я не хочу вдурить і живцем озвірить, –
Радше темную ніч, поки світло, зустрить.*

Двічі він прощається з піснею, підстреленою пташкою, що її відгомін слабшає з кожною строфою, з кожною нотою (с. 98), що стратила вже чар – втишати серця біль (с. 100). І з нею прощається – з тою, що погордила ним. Просить, щоб забула його швидко, любила своїх діток і була вірна мужу; щоб не читала його пісень, а коли хто згадає його, сказала спокійно: «Ні, я його не знала» (с. 99).

* «Не вірячи в Бога, я не вірю в чорта».

Чотири прощальні пісні належать, побіч поезій другої часті ліричної драми, зложених в душі народної пісні, до найкращих, найглибше, найщиріше відчутих. Далеко до такої краси трьом передостаннім поезіям, що їх змістом є поклін Будді і нірвані (с. 101–103), звеличання матерії (с. 105–106) і оправдання самовбійства свідомістю вчинку (с. 107–108). Всі ті три поезії грішать риторичністю, сухістю, браком поетичного польоту, що робить мертвою й саму форму. Остання пісня-епілог – се остання хвиля перед самим актом самовбійства, думки чоловіка, що взяв револьвер до руки, щоб ось-ось і покористуватись його останньою прислугою. Один кивок! За мить одну навіки він спочине (с. 109).

Вже з того змісту видно, що збірка ліричних поезій Ів[ана] Франка слушно названа ліричною драмою. Такий уклад поезій, що змальовують усі моменти одної нещасливої любові в порядку її природного розвитку від самого почину аж до кінця, – се, в кожному разі, новість в нашій поетичній літературі. Останніми часами мініятюрну пробу того роду зробив один Осип Маковей¹¹. Та його «Semper idem»¹² ні об'ємом, ні кількістю мотивів не може навіть в приближенні рівнятися з «Зів'ялим листям». Про психологічне поглиблення в «Semper idem» вже й не говорю; воно держане в тоні легкої іронії, підчас як «Зів'яле листя» є справдішньою драмою серця, поважною драмою. Більше технікою зближена вже до неї збірка поезій польського поета Яна Каспровича¹³ «Miłość»¹⁴. Однак три часті Каспровичевої «Miłości» не складаються на таку фактичну цілість, як три часті «Зів'ялого листя». Там змальовані не три різні фази одної і тої самої любові в її розвитку, а, радше, три різні любові: «L'amore disperato», «Miłość-Grzech» і «Amor vincens». Дві останні часті циклу: «Miłość-Grzech» і «Amor vincens» – се не збірки коротких пісень, а довгі, відрубні поеми; з циклу дрібніших поезій уложена лиш перша часть «L'amore disperato», що й найбільше ще похожа на «Зів'яле листя». Різниця лиш в тім, що в «Зів'ялим листі» змальована любов не лиш в фазі жалю, туги і розпуки по страті, але і в фазі першого зав'язку, підчас коли в «L'amore disperato» бачимо виключно любов по страті. Та й поетичні настрої тут різні, а поетичністю «Зів'яле листя», без сумніву, перевищує підлиті риторичністю поезії Каспровича. Схожого між ними тільки, що кілька мотивів. Такі схожі мотиви бачу лише в поезіях Франка: «Пісне,

моя ти підстрелена пташко, мусиш замовкнуть і ти» та «Даремно, пісне! Щез твій чар – втишати серця біль!» і в поезії Каспровича, що починається подібними словами: «Rwiesz się, kanzono? W twej treści nie ma więc dla mnie cudownego słowa, co na trąd duszy leki w sobie chowa?»^{*}. В тій самій поезії Каспровича уступові, де подаються відповіді на питання: «I czym jest człowiek?»^{**} могла б відповідати строфа з поезії Франка «Душа безсмертна», що починається словами: «Бо що ж є Дух той?», а місцю «Nie ma ratunku! Z zaklętego koła żadne zaklęcie wybawić nie zdoła, chyba śmierć tylko»^{***} – строфа: «Бажає бомблик (чоловік. – примітка автора. – Л. К.) приснути радісно, згасить болючу іскорку – свідомість, з людства свого ні пилинки в вічність не хоче нести з собою». Ще більше схожі, та лише по мислі з тою і другою поезією: «Поклін тобі, Буддо!» Каспровичеві оди до смерті. Кінцеві слова одної такої оди: «Niechaj najmniejszą nie wniknę kropelką w but ludzki, o złamanych jestestw zbawicielko!»^{****} зовсім згоджуються з щойно зацитованими словами поезії Франка. Та на тім схожість мотивів поезій Каспровича і Франка кінчиться. Всі інші поезії «Зів'ялого листя», поминувши вказане вже наслідування Рішпена, зовсім оригінальні. Одна річ могла б була надати тим поезіям ще більшої оригінальності в порівнянні з тисячами любовних пісень в світовій еротичній поезії: ясніше зазначення ідейного підкладу любови. Скоро лірична драма любови мусить вже кінчитися самовбійством, то випадало б вже й тій любові дати якийсь глибший підклад, ніж змисловість. Автор, правда, пробував се зробити, та не зробив вповні. На питання: за що я так тебе люблю, чим вчарувала ти мене? він або не дав докладної відповіді, або дає відповідь загальну. Най би се була навіть ілюзія, то й вона повинна б бути ясніша. Може б, тоді страту одного ідеалу можна було [б] вважати, справді, такою стратою, що її ніщо вже не виповнить. Може б, той ідеал вийшов таким, що він ніколи кращим, вищим не дасться заступити. Тоді й самовбійство було б

* «Рवेशся, канцоно? Нема в тобі більш для мене чудового слова, що на хвору душу ліки в собі хова».

** «Чим є людина?»

*** «Нема порятунку! З заклятого кола жодне закляття вийти не зможе, лишень тільки смерть».

**** «Нехай не проникне в дім людський найменша крапелька, о зламаного буття збавителько!»

більше оправданим впливом песимізму. Та чи було б воно згідне з суспільними задачами штуки?

У вступнім слові до збірки автор, приписавши її фактичну основу фіктивному героєві-небіжчикові й подавши характеристику того чоловіка слабкої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та малоспособного до практичного життя, каже, що подібні люди, вичерпавши сили в поривах, застрягають звичайно десь у якимсь темнім куті суспільного життя і токанять день поза день, заважаючи собі й другим. Цілком так само говорить і Каспрович про свого фіктивного героя.

Та герой «Зів'ялого листя» кінчить щасливіше: раз в житті здобувається на рішучий крок і пускає собі кульку в лоб. Що той щасливіший крок є верхом песимізму, – се автор знає дуже добре, і він сам питається, пощо властиво ширити такий песимізм, якого в нас і без того багато. Та він зараз же й відповідає, що, може, се горе таке, як віспа, котру лічиться вщиплюванням віспи. Йому пригадався Гетевий «Вертер» і ті слова, які Гете написав на своїй книжці, посилаючи її одному знайомому: «Sei ein Mann und folge mir nicht nach!»* Так що ж? Хоч той знайомий може не стрілявся, то стрілялися таки другі, пішли за поетичніше змальованим прикладом Вертера, а не за радою слів Гете. В нас тої обави нема – ніхто не застрілиться. Але песимізм зробить своє – без причини буде ширитися там, де йому й не слід би бути.

Недавно тому Макс Нордау¹⁵ виголосив на просьбу Чезара Ломброзо¹⁶ в добродійнім товаристві «Scuola e famiglia»¹⁷ в Турині відчит про суспільні задачі штуки. Хоч мені все трудно було годитися на пересадні наукові виводи Нордау (маю на мислі головню його «Entartung»¹⁸), то з його поглядом на суспільні задачі штуки я з дрібними різницями годжуся. Розповівши генезу штуки і її історію аж до наших часів, він прийшов до такого висновку: штука все зоставалась на чийсь службі, посередньо чи безпосередньо. Служила тому, від кого артист робився залежний. Скоро в наших часах артисти (а передовсім писателі) звертаються зі своїми творами до найширших кругів суспільности, вони тим самим робляться залежними від неї, служать їй, сповняючи свою суспільну задачу. Яка ж та задача? В часах спеціалізації на всіх полях людської діяльности, що робить

* З нім. – Будь мужнім і не слідуй за мною!

з чоловіка дуже часто машину для одної функції, задачею штуки є ту машину, того в'язня спеціального заняття, хоч на часок зробити чоловіком, що жив би трохи повнішим життям. Як колишня штука, служачи теократії, монархії, аристократії, звеличувала їх і тим самим утверджувала їх значення, вплив і силу, так само вона тепер служити повинна демократії. Штука повинна показувати народові образи його власного життя – побільшені, убагороднені. Штука повинна підносити народ в його власних очах, вчити його до пошанування для самого себе. Цього не зрозумів кепсько понятій реалізм, тому й народ не прийняв його. Прості фотографії гидкої і скучної дійсності подобались лиш дуже перерафінованим читачам по психологічному закону контрасту; враження, цілком відмінне від звичайно одержуваних вражень, подобається. Багачам подобаються образи нужди; бідні не люблять їх. Недавно тому на вічі соціялістів в Готі¹⁹ вічевики дали голосний вираз своєму обуренню проти реалізму, яким частувала їх одна партійна часопись. Вони не хочуть знати того реалізму, що зветься модним і демократичним, а в дійсності будить прикрість і відразу. Він лишає їх в тіснім крузі буденщини, а їм хотілось би вирвати[ся] з того круга. Тим-то, скоро яка штука має будучність, то хіба штука нереалістична в тіснім значенні слова, немістична і неестетизуюча. Се буде та штука, що поставить собі задачею: підносити, скріпляти і убагороднювати чоловіка.

А тепер питаю: чи сповнить ту демократичну задачу поезія песимізму, поезія зів'ялого листа? Може, але хіба лиш тоді, коли вщиплюванням песимізму вдасться уздоровити хоч одного песиміста, так як віспуватого вщиплюванням віспи. Та чи вдасться?...

МОЄМУ КРИТИКОВІ

З тим годжусь, що ти в нас еси Екклезіяст,
і з тим, що світ мудрців ти розпізнав гаразд,
і з тим, що ти у нас піднявсь над світом тим,
як і, піднімається над пожарищем дим,
і з тим, що Гегля ти в Шевченкові відкрив
а з братолюбія фунт бринзи сотворив.
Однак, щоб знав ти се, що знає кожний дяк,
з тим, друже, я таки не згоджуся ніяк.
А рація моя у притчі буде вся.
Послухай лиш її – недовга притча ся:

В *видючого* Петра спитав *сліпий* Панько:
«Якої краски є звичайне молоко?»
– Чекай, – Петро сказав, – я дам тобі примір:
Та краска біла, як ...но!.. біла, як папір. –
На те Панько: «Ага! як той папір в книжках,
Так краска молока все шелестить в руках?»
– Та ні! – сказав Петро, – та краска, як мука!
«Така, як і мука, – спитав Панько, – сипка?»
– Ні! – вчив його Петро, – вона, як наш гусак.
«Невже ж, – спитав Панько, – й вона кусає так?»
Розсердився Петро: Як білий сніг вона! –
Панько аж прояснивсь: «Вже знаю: студена!»
І скільки примірів видючий не давав,
Сліпий собі їх все по-свому толковав.
Він знав, що шелестить, і знав, що є сипке,
і що кусає, знав – і іншее таке.
У голові його, як кажуть, був олій,
та як за краску взявсь, застряг у притчі сій.

ІВАН ФРАНКО В МОЇХ СПОМИНАХ (1886–1900)

I

В ц[ісарсько]-к[оролівській] академічній гімназії у Львові в пізню осінь 1886 р., саме перед дзвоненням на пообідню науку, звичайний рух на коридорі перед класами раптово припинився. Та, замість увійти до класів, ученики поскупувались під дверми й дивились. Дивилися на рідких гостей. Їх була пара: він і вона. Обоє були майже одного росту; обоє в однакових хутряних шапках – ніби в сабашівках – рудого цвіту, що в одне зливався з таким же цвітом волосся в обох: в нього вже трохи задовгого, в неї пристриженого зовсім накоротко; обоє йшли від сходів серединою коридору, побравшись попід руки, дещо прискороною ходою, аж туди, в глибину, де стояла купка вчителів. А ученики дивились. І під час, як дехто з невгомонних піднімав вище голос в одному чи другому класі, вони заховувалися спокійно, поки не минула їх незвичайна пара рідких гостей. Аж тоді один з гуртка вибіг наперед, цікавіший за всіх. Але в тій хвилі на зустріч йому з глибини коридору піднялась рука проф. Гладилевича¹: «Білик², до класу!» І Білик, як ошпарений, метнувся назад, скочив у клас, а за ним – усі, що стояли під ним. Тільки луснули двері. Тільки з одного кутка хтось гукнув ще: «Довбанюк!»³ Мало хто зрозумів се, але всі заговорили про Франка, бо всі вже знали, що то був Іван Франко з жінкою. Кілька хвиль раніше хтось у класі заповів був їх прихід.

До тих учеників третього класу, що тоді вперше мали нагоду побачити Франка з жінкою, належав і я. Та коли більшість моїх товаришів знала про нього до того часу лиш тільки, що то екземпляр соціяліста, який сидів уже і в криміналі, для мене і ще двох-трьох старших ім'я Франка лучилося вже з поняттям чогось небуденного й вищого, ніби того легендарного народного героя, якому ув'язнення додає тільки нових променів до здубутого ореолу.

Мені минуло тоді п'ятнадцять літ. Привикши читати багато ще від дев'ятого року життя, я вже в 1885 р. зимою від ученика третього класу Петра Бойка⁴, значно старшого від мене віком, що «стояв на станції» в моїх батьків, дістав Франкового «Захара Беркута»⁵ й прочитав цілого в однім дні з великим захопленням. Бойко запалився до Франкових писань, мабуть, уже роком раніше в Тернопільській гімназії, бо, приїхавши відтак осінню 1885 р. до Львова повторювати третій клас, привіз з собою комплект Франкової «Дрібної бібліотеки»⁶, а у Львові знайшлися в нього дуже скоро: «Громадський друг»⁷, «Дзвін»⁸, «Молот»⁹, «Світ»¹⁰. Що він міг розуміти тоді з «Фауста», котрого читав по ночах у Франковім перекладі¹¹, не знаю, бо я кілька разів тоді ж брався читати його й не розумів багато. А брався я читати «Фауста» в другому класі кількома наворотами тільки для того, що книжка була заосмотрена так само, як і «Захар Беркут», підписом Івана Франка. Після розчарування з «Фаустом» дали мені велике вдоволення Франкові «Галицькі образки»¹², видані в тім часі в «Русько-Українській бібліотеці»¹³ Євг[ена] Олесницького¹⁴, і «Довбанюк», надрукований в квітні 1886 р. в «Зорі»¹⁵ Ом[еляна] Партицького¹⁶, що спонукало мене закупити всі раніші книжечки згаданої Бібліотеки, а «Зорю» набувати поодинокими числами за невеликі гроші, зароблені приватними лекціями.

«Довбанюк», прочитаний кількома моїми товаришами-однокласниками, так вривався в їх пам'ять поворотом шляхтича-повстанця до горщика з заплісіною кулешею, що й вони постановили купувати кожне число «Зорі». Мабуть, уже осінню 1886 р. став нам у пригоді товариш Василь Шевчук¹⁷, що, покинувши гімназію, почав приспоблюватися до друкарства в друкарні Товариства ім. Шевченка.

Коли ми, засмакувавши в «Зорі», нетерпеливо ждали кожного дня появи нового числа, все сподіваючися знайти в ній щось Франкового, вроді «Довбанюка», Шевчук просто з машини доставляв нам по кілька примірників, чим заслужив собі в нас на велику вдячність. З покупців і читачів «Зорі» в третьому класі 1886 р. пригадую собі нині лиш кількох: Олександра Захаріяевича, Івана Білика, Омеляна Целевича¹⁸. Одначе, було їх, здається мені, більше, в кожному разі більше, ніж у якому-небудь вищому класі. З них то один, мабуть, Целевич, вбїгши до класу по переході Франків, крикнув: «Довбанюк!» Побачивши автора, тим одним словом виразив свою втіху.

Незвичайно здивувало раз читачів «Зорі» з третього класу повідомлення Шевчука, що нового числа не може нам доставити, бо щось таке сталося, що друкування здержано. Всі вижидали його з дня на день, сильно заінтересувавшись після повісти Свидницького «Люборацькі»¹⁹ рядом «Нових співомовок» Руданського²⁰. Мене й Целевича, що тоді мешкав зі мною, так се знетерпеливило й зацікавило рівночасно, що ми не могли формально всидіти, поки при допомозі іншого ученика з друкарні не роздобули часть щіткової відбитки фатального числа «Зорі». По якімсь тижні воно дісталось нам в приличнім повнім виданні, але з пропуском співомовки Руданського про святого Бабая²¹ – гумористичного й порнографічного оповідання про те, як апокрифічний святий Бабай зустрівся в дорозі до Єрусалиму з чортом і виграв заклад з ним, бо намолотив збіжжя своїм нерукотворним ціпом більше, ніж чорт своїм, та здобув у нього признання:

*О, святий Бабаю!
Дивен Бог во святих своїх,
Такого не маю!..*

Замість тої співомовки в «Зорі» була поміщена інша. «Ідилія»²² Франка, – мабуть, у тім самім числі видрукувана, – інтересувала менше. Взагалі ж мало інтересували тоді мене й моїх найближчих товаришів оголошувані в тім річнику «Зорі» нечисленні Франкові поезії, хоч з нас дехто вже й сам брався віршувати а la Руданський, а я вже з півроку прибирався послати до редакції «Зорі» свою «Розлуку»²³, поки й не послав, прибравши собі за порадою Бойка псевдонім «Яворенко», щоб одержати у квітні 1887 р. в «переписці редакції», вкупі з іншими безталанними, відповідь: «Читали Ви коли які поезії? Ваша «Розлука» якраз показує, що ні». Певне, що вже тим фіяском моїх літературних аспірацій далось би пояснити знеохочення до «Зорі» в 1887 р. Одначе, нині ствердити можу й той факт, що в тім році «Зоря» стала, справді, менше интересна. Не було «Люборацьких», не було співомовок Руданського, не було «Довбанюка», а на Франкового «Яця Зелепугу»²⁴ прийшлося чекати більше як півроку. Нині відома й причина: редагував «Зорю» в 1886 р. за плечима Ом[еляна] Калитовського²⁵ Франко, а в 1887 р. вже не він, тільки сам Гр[игорій]

Цеглинський²⁶; Франкові редакцію відібрано, а він і від співробітництва усунувся. Се правда, і в ній міститься доказ, що Франко був ліпшим редактором «Зорі», ніж Цеглинський. Та, підносячи нині ту правду, трудно мені повірити легенді, якою пояснюється від довшого часу усунення Франка від редакції «Зорі». Оповідается їй досі, що наступило воно наслідком поміщення вірша Руданського й одної рецензії Грінченка²⁷ (під псевдонімом Б. Вільхівський). Оповідается се їй досі, як і за життя Франка оповідалося, бо ж і сам він так оповідав, ще й оголосив друком, а все ж таки з тим додатком щирости, що у згаданих артикулах «народовецька суперредакція добачила неморальність». Той додаток важний і не слід його маловажити. Він знімає з Франка одвічальність за творення легенди, а рівночасно є причинком до характеристики Франкового погляду на моральну оцінку таких літературних тем, як про «святого Бабая».

II

З осені 1887 р. часто доводилося мені зустрічати Франка на вулиці Академічній²⁸, куди нам обом була щоденна дорога – мені з дому до гімназії, йому до редакції «Kuriera Lwowsk-ого»²⁹. Він мешкав при вулиці Зиблікевича³⁰, ч. 6, я – в будинку Університету.

Тоді Франко звертав на себе відразу увагу прохожих не так за недбаним одягом, як суто й гарно вишитим по-народному передом і коміром сорочки. Хто раз його на вулиці побачив, не міг не пізнати вдруге.

Я зустрічав його звичайно в полудне, вертаючи з гімназії, і коли він виходив з редакції. Йшов звичайно з пачкою газет і паперів під пахвою, задуманий, не розглядався, мало кого бачив перед собою. Часом був у веселішій настрої, бо, йдучи прискореною ходою, висвистував собі під носом якусь арію. З Академічної площі рідко звертав на вулицю св. Миколая³¹. Звичайно йшов просто в ту вуличку, що нині є продовженням Академічної, в вулицю Зиблікевича, де нині Шкотська кав'ярня³², давніше був там дворик Фредра, а за ним сад аж до вулиці Зиблікевича. Попід паркани тяглася піскова доріжка понад потік, що, шепочучи, відкритий, плив відтам, з високими тополями аж до Хорущини³³. Коло дворика Фредра на потоці був мурований

міст; на mostі стояла кам'яна фігура св. Яна Непомука³⁴, а трохи осторонь від неї – будка шевця-полатайка, мабуть, «надворного» шевця у Франка, бо не раз я його бачив, як вступав до будки з пакуночком. Не «надворним», але в кожному разі упривілейованим у Франка був дід-прошак під фігурою св. Яна Непомука. Франко мало коли минав його, не вкинувши якогось гроша у шапку. Таким самим привілеєм тішилася старуха, що довгий час сідала жебрати на другім кінці надпоточної вулички, вже на скруті в вулицю Зиблікевича, майже під самою кам'яничкою, в котрій мешкав Франко. Все та старуха пригадувалася мені пізніше, скільки разів я читав той вірш Франка³⁵, де він каже, що при даванні милостині уявляє собі свою подругу, як, може, колись і вона в опущенні ждатиме від людей милосердя. Та заки доходилося до старухи, в половині вулички в паркані був отвір, де сидів ще один Франків знайомий. То був садівник. Там, коло нього, мав і я часто станцію. Вабили туди овочі, коли були крейцери в кишені; вабив і сам захисток, в яким можна було близько батьківського дому викурити потайки папіроску та ще й прислухатися розмовам говірливого садівника з покупцями. Не раз, ідучи з гімназії, йшов я за Франком аж до тої станції. Він ставав купувати овочі, а я й собі ставав; чекав, аж він купить. Варто було прислухатись, як вони розмовляли, розуміється, як добрі знайомі й по-українськи. «Сливки маєте ліпші вже? – питає Франко. – Бо якось тут були ще потверді». – «Якось тут жінка продавала, то не знаю. А нині одна в одну, м'яка і солодка, як цукор». – То при вас подобрили?» – Як не вірите, пане, покушайте, або хоч помацайте, прошу!» – Сливка не дівка – шкода мацати. Зважте кільки». В подібні жартівливі розмови з садівником Франко запускався все. Й садівник хвалив собі за те: «Лепський, є з ким поговорити!»

Під кінець 1887 р. пізнався я з Франком особисто. В залі Народного дому було якесь віче чи, може, збори Народної ради. В гімназистів, котрим з третього поверха, з класів, випадало переходити коло зали на першій поверсі, був звичай заглянути до неї при такій okazji. Мундирків не носили ще; могли в залу зайти незаметно. Так і я зайшов. В залі коло дверей зустрів я директора канцелярії «Прогресу»³⁶ Скородинського³⁷. З ним знався вже, бо, доставши звідкись якийсь старий рукописний учебник рахунків, йому передав для архіву

«Просвіти» й при тій нагоді познайомився. Нова зустріч з ним була мені на руку. Призбиравши в часі вакацій в Кобиловолоках³⁸ на Поділлі доволі багато народних пісень, я не знав, що з ними почати. Хотів порадитися когось. От і спитав тут же Скородинського. «Пісні, – каже мені Скородинський, – Франкові передайте; Франко збирає пісні, він вам буде вдячний». – Та дуже добре, – кажу я, – але я не хотів би йти до Франка...» – «І йти не треба. Він тут, на залі, я зараз вас познайомлю». І, обернувшись в одну і другу сторону, Скородинський винайшов Франка і з ним підійшов до мене. Представив мене.

Тут мушу пояснити, чому я не хотів зайти до Франка, хоч і сам раніше вже знав, що зі збіркою народних пісень найвідповідніше було би звернутися до нього.

Ото ще перед літніми фєріями того року довідався я від старших товаришів, яка чорна хмара ледве-що пересунулася понад їх головами. На основі доносу учнів-москвофілів, котрі пронюхали існування таємного літературно-наукового кружка в вищій гімназії, москвофільські часописи «Пролом»³⁹ і «Слово»⁴⁰, а за ними й віденський «Parlamentär»⁴¹, орган москвофіла Живного, накинулися на академічну гімназію, як на гніздо соціалізму і атеїзму. Слідство, переведене серед учеників дирекцією гімназії під кінець 1886 р., мало що викрило, отже, й дало підставу до заскарження редакції «Parlamentär-a» за клевету. Чому прокураторія стримала розпочатий процес в лютому 1887 р., то не вмів пояснити й Осип Маковей⁴², автор «Історії одної студентської громади»⁴³ (Львів, 1912), власне, історії згаданого таємного кружка, що тимчасом розсипався. Єдиним результатом недоведеного до кінця процесу була тривога, яка опанувала директора о. Вас[иля] Ільницького⁴⁴, щоб, крий Боже, хто з учеників його гімназії не зіткнувся де-небудь із яким соціалістом і атеїстом. Згори тривога пішла вниз. Учителі давали дружні перестороги старшим ученикам; від старших довідувалися дещо молодші. А коли я по літніх фєріях виговорився перед одним, що маю збірку пісень і хотів би передати її Франкові, він мене просто перестрашив можливими наслідками моєї евентуальної зустрічі з Франком – голосним соціалістом і атеїстом. Я постановив передати Франкові свою збірку пісень через когось другого. Заки се сталося, мимохїть познайомився з ним. Він просив мене зайти до нього.

ФРАНКІВ СПОСІБ ТВОРЕННЯ

Не раз ідучи людною вулицею міста, Франко неначе не спостерігав прохожих побіч себе. І не задума була причиною того; він ішов у повнім духовнім оживленні, стиха висвистуючи собі якусь мелодію або мугикаючи, мовби проказував щось. Коли я мешкав з ним разом в 1892–1893 р. в одній кімнаті при Wipplingerstrasse¹ у Відні, він часто пізнім зимовим вечором, наставивши самовар, при монотоннім шипінні його починав прохажуватись по довж кімнати, так само посвистуючи й мугикаючи, без уваги на те, що я читав при столі або спочивав на ліжку. Я довго не зважав на те, аж раз спитав:

– Що це Ви, всеношну правите?

Франко посміхнувся.

– Скоріше утринню, – каже, – бо то я так вірш будую.

– Як так? – питав я дальше, зацікавлений.

І Франко розповів мені.

Він ніколи не засідав до писання віршів з пером в руці над папером. Коли наросла гадка, коли назріла до вислову, він мусив мати рух. Ідучи вулицею чи ходячи по кімнаті, висвистував собі наперед різні строфічні мелодії, щоб знайти відповідну форму. Знайшовши, вкладав у неї слова, мугикаючи їх під ніс так довго, поки не одержав співної стрічки одної, другої, третьої, четвертої, поки ціла строфка, як говорив, не починала співати. Осягнувши співність строфи, добирав для неї щораз поправніших римів. Коли і се скінчив, тоді брав клаптик паперу і списував готове, строфу за строфою, уступ за уступом. По тижневі, по двох повертався до списаного і аж тоді виправляв дещо на папері, наскільки раніше в пам'яті справив.

Так Франко творив вірші. Гадка через рій мелодій добивалася до своєї форми. Форма зневолювала слова співати, слова аж по всім укладалися в рими. Білий вірш мусив співати в два рази ліпше, ніж римований, щоб за співністю його не зауважувалось браку римів.

Свідком такого творення віршів був я перший раз тоді, коли

Франко складав свою «Вандрівку русина з Бідою»². Готові строфи, творені при мені день по дневі, Франко зараз же виголошував. Жартом наслідував я тоді його фабрикування вірша й докинув йому кілька строф про Лукича³. Йому сподобались ті строфи, і він прийняв їх до своєї будови, як пригожу цеголку. Міцкевич⁴, мовляв, теж давав місце в своїм «Панові Тадієві»⁵ стрічкам приятелів.

Міркуючи, що іще в останній хвилі перед відданням написаного до друку вдається в нього щось справити, Франко не радо читав його кому-небудь. Найменше охоти було в нього відчитувати «свіжо упечене» жінщинам. Пояснював се віршем Германа Гільма⁶, декламуючи по-німецьки.

Тому, що я тоді перекладав для Франка той вірш по-українськи, й подаю його тут у своїм перекладі:

*Часом віриш під бором пишу,
Вже й корова йде під бір.
Стане й смирними очима
Довго дивиться в папір.
І не раз я декламую
Їй на голос довгий стих.
І вона радіє ритмам,
Вухом хапаючи їх.
Смієтеся, гарні дами?
Чи тому, що бідний скот
До поезії склонніший,
Ніж культурний ваш народ?*

Інакше, ніж вірші, komponував Франко повість або новелу. Клав наперед угольний камінь – центральну подію. Виходячи від неї, цофався взад хронологічно, добирав епізоди й епізодичні постаті так, щоб мати умотивування для того освітлення центральної події, для тої тенденції, яку вона повинна була виразити. Вкінці будував епілогову партію. Так творив колись Мольєр⁷ свого «Міщанина-шляхтича»⁸. Так Франко творив при мені повість «Для домашнього огнища»⁹ на основі голосного у Львові судового процесу. Міркуючи, що повість може бути для поляків цікавіша, ніж для українців, написав

її зразу по-польськи зимою 1892 р. та й передав до Варшави через Зигмунта Василевського¹⁰, що тоді, в переїзді зі Швейцарії через Відень, зустрівся з Франком. Повісти – слабої в техніці і психологічних моментах – по-польськи не друковано. Друкував її Франко в додатку до свого «Життя і Слова» по-українськи.

Спеціальних студій про будову роману Франко читав мало. Найпильніше вчитувався у Фрайтагову¹¹ книжку: «Technik des Romans»¹², хоч згодом і на неї махнув рукою. Коли я, будучи учнем V-го класу в акад. гімназії, вичитував естетику Лібельта¹³, він сказав: «Киньте Ви це сміття; то старе поржавіле оружжя. Краще читайте самих поетів!» І мав рацію.

У Львові, 18. VI. 1925 [р.]

ФРАНКІВ «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ»

I

В 1911 р., в останній із тих публікацій, що їх Іван Франко присвятив давньому нашому письменникові Іванові Вишенському¹, він пише:

«Постать Івана Вишенського була першою літературною появою, що ще при кінці 80-их років минулого століття збудила в мені охоту до наукового оброблення його літературної спадщини. Здобутком сеї охоти були три наукові праці, присвячені Вишенському... . Пізніше в р[оці] 1902 постать Вишенського зробилася темою моєї поеми...»².

Назвавши докладніше згадані три наукові праці, Франко дорухує до них ще й одну популярну розвідку, пере[ро]блювану ним двічі (Універсальна бібліотека, н[омер] 10: Іван Вишенський, Львів, б[ез] р[оку], с. 30), так що остаточно нараховується всіх писань, при-

святих Франком Вишенському, сім^{*}. Для нахилу творчої думки у Франка вже й це характеристичне.

Ще характеристичніше те, що до одної й тої самої теми Франко до 1911 р. вертається сім разів не в якомусь одному, хоч би й кількालітньому періодові своєї творчості, але майже в ритмічних відступах часу через цілого чверть століття найбуїнішого розквіту своїх духовних сил. Бо коли зауважиться, що ядром першої Франкової статті про Вишенського є опис того рукопису з писаннями його, котрий з василіянського Підгорецького монастиря³ вийшов на світло дня завдяки ювілейній археологічній виставі львівського Ставропігійського Братства⁴ в 1886 р., то й перше Франкове заінтересування Вишенським прийдеться зв'язувати не з роком появи згаданої статті в «Киевской старине»⁵ (1889, т. 25), не з роком 1889, але з роком названої вистави, про котру Франко й дав коротку звістку (без підпису) в «Зорі»⁶ (М. Павлик⁷: Спис творів Івана Франка...^{**} Львів, 1898), буди й помічним одному із впорядників її, моему учителеві П. Скобельському⁸, що я від самого ж Скобельського і знаю.

Вкінці найхарактеристичніше для Франка те, що, вибравши важну тему з аспіраціями ученого, давши зразу спробу наукового оброблення тої теми, яку й гострий критик назвав «прекрасною й удатною» (Киев[ская] старина, 1895, т. 50: А. Крымский⁹: Иоаннъ Вишенский, его жизнь и сочинения, ст. 238), він після довголітнього поглиблення своїх міркувань на ту саму тему, після нових публікацій, присвячених їй, замість сподіваної наукової монографії, дає остаточно – поему. Нею, тою поемою, й обличив себе Франко, як ученого, силь-

^{*} В хронології своїх писань Франко робить помилки. Очевидно помиляється, кажучи, що постать Вишенського зробилася темою його поеми в 1902 р., бо ж поема появилася в збірці «Із днів журби» 1900 р. Помилується теж, означуючи час повстання своєї більшої розвідки (Літерат[урно]-наукова бібліотека, кн. 21 – 30: Іван Вишенський і його твори, Львів, 1895) роком 1890; ця розвідка була писана зимою 1892/3 р. у Відні, саме тоді, коли Франко жив зі мною на спільній квартирі. Хронологія у Франка взагалі ніколи не була в порядку; доказ і в «Нарисі історії українсько-руської літератури» (Львів, 1910). – примітка автора. – Л. К.

^{**} В зв'язку з виставою Ставропігійського Братства остає й Франкове познайомлення із старою хронікою Підгорецького монастиря, з котрої він переписав собі притчу про терен, чудово оброблену пізніше в поемі «Мойсей». – примітка автора. – Л. К.

ніше, ніж се могла б зробити раніше найгостріша критика. Аспірації ученого були в нього, видно, збуджені тільки життєвими рахунками. Раз ті рахунки прийшлося перечеркнути, аспірації ученого послабли, перемогу над ними взяла природна вдача поета. Була ж вона все настільки могутня, що і в обсягу наукових занять диктувала вибір теми й при оброблюванні її не дозволяла вдержатись на висоті вимаганої науковости. Замічено це особливо Кримським в критичнім розборі більшої Франкової студії про Вишенського. Поезія, в яку Франко прибрав історичну фігуру Вишенського в поемі, була, значить, вже і в наукових писаннях Франка сплетана з тою фігурою. І тому, що поезія з тою фігурою легко в уяві Франка сплітається, вертався він до неї так часто впродовж 25 літ, тому взагалі нею заінтересувався.

Не підходячи до історичного Вишенського виключно з інтересом ученого-історика, Франко в результаті своїх наукових студій, присвячених Вишенському, не міг нам дати й історично вірного портрета його. Підходячи до нього все з немалим інтересом поета, що все шукає нагоди виразити себе самого, мусив омотувати його все золотими нитками своїх власних думок і мрій, мусив творити собі щораз більше свого (тут і далі розрядка автора. – Л. К.) Вишенського, поки вповні свого не створив у поемі, де й ялось бути такому. Чи є, однак, той Франків Вишенський зовсім оригінальною переробкою такого історичного Вишенського, якого Франко міг пізнати? Відповідь на це питання повинна кинути нове світло на Франкову творчість – наукову і поетичну.

II

Вже в першій статті про Вишенського Франко прирівняв його до Ульріха Гуттена¹⁰ (1488–1523) – до того подвижника гуманізму в Німеччині, котрому в бойовім завзятті у виступах проти усвячених традицією величин, в ентузіязмі для освіти, в жарі патріотизму і в їдкості публіцистичного пера не дорівнював ніхто з сучасних. Заквествіонував таке порівняння П. Житецький¹¹ (Київ[ская] старина, 1890, т. 29), і Франко в другій більшій своїй студії про Вишенського узнав

його думку справедливою («Іван Вишенський і його твори», Львів 1895, с. 57). Тим дивніше, що в тій самій студії він до заквестіонованого прирівняння вертається, звертаючи увагу на дух послань Вишенського, на той сам новий дух визволення чоловіка з пут всемогучої традиції, який сто літ раніше дав себе почути в Німеччині в боєвім кличі Гуттена: «Ich hab's gewagt!»* (op. cit. с. 239). Значить, байдуже Франкові, що поважний критик заквестіонував прирівняння Вишенського до Гуттена, байдуже йому, що рвуться ті нитки, якими рад би він зв'язати сина вбогого судововишенського міщанина з нащадком лицарського роду, зв'язати вченого на церковних книгах в малому містечку з образованим у вищих школах Рима, Павії, Болонї, противника уніятських єпископів з організатором боротьби з найвищими католицькими ієрархами, національного діяча Німеччини з церковним подвижником на галицькім партикулярі, письменника-гуманіста світової слави з письменником домашнього покрою. Франкові, видно, досить того, що може спостерегти схожість духів, схожість бойових вдач у Гуттена й Вишенського. Для ученого ця підстава до створення далекоюжних порівнянь замала. Тут одначе виступає поет. Спустивши перед очима видців заслону на образ Гуттена, що його уявив собі після прочитання монографії Давіда Фрідріха Штрауса¹² «Ulrich von Hutten» (2-е виправлене видання, Ляйпціг, 1871)** , Франко безпереривно пестить той образ у своєму серці й переносить із нього любі йому риси на змальований в студії духовний портрет Вишенського, ідеалізує Вишенського по взору Гуттена – того Штраусового Гуттена, що гостро атакує можних противників, послуговуючись бичем іронії й сатири, кличе до згоди роз'єднаних німців, підносить голос протесту проти угнітання простого народу, грозить гнобителям свободи, сміливо рве пута традиції. З таким Гуттеном легко було зсолідаризуватися тому Франкові, котрий вже в 1878 р. «товаришам із тюрми» голосив:

* З нім. – Я насмілюся!

** Цю монографію, як собі добре пригадую, читав Франко в 1889 р., наміряючись написати про Гуттена популярну книжечку для своєї «Літературно-наукової бібліотеки». Мені поручив у 1891 р. перекласти Штраусову статтю про Лессінгового «Натана Мудрця» для тої ж бібліотеки. Я переклав її й передав Франкові. Не друкував її тому, що не виготовив перекладу Лессінгової драми, котрий мав бути друкований одночасно. – примітка автора. – Л. К.

*Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життям...*

Змальовуючи Вишенського на зразок Гуттена, Франко дає вираз і своїм власним думкам і поривам. Втілення тих думок і поривів – Вишенського, він вважає таки прямо ідеалом для нас, здрібнілих епігонів його (Іван Вишенський і його твори, с. 493). Як на взірць вказує на нього в популярнім писанні для простого народу, при чім не щадить і натяків на власне життя. «Бо подумайте, – пише, – чи багато знайдеться у нас людей, які би зважилися для свого переконання наразитися іншому, старшому, або цілому загалові, стратити ласку у начальника, відректися посади, або хоч би тільки невеличкої користи? З того погляду Іван Вишенський може ще й нашому поколінню служити прикладом твердості і стійкості характеру, прямоти та ясности в вислові своїх поглядів і згідности між переконаннями та цілим своїм життям». (Універс[альна] бібліот[ека]. – Кн. 10. Іван Вишенський, с. 20). Вкінці писання Вишенського, повні негодування на сучасну йому українську суспільність, дають Франкові нагоду кинути громом і на сучасних собі львівських рутенців, що зараз же і вразило непривичного до таких наукових писань Кримського (Киев[ская] стар[ина]. – 1895, т. 51, с. 10). До такої міри зростає суб'єктивізм Франка в оброблюванні історичної теми; в такій мірі не на місці він був би навіть в історичній поемі.

Кримський незвичайно бисто зауважив плоди поетичної творчости Франка в його науковій студії. «Франко, – каже він, – бере деякі теми Вишенського і, затребувавши виграти на кожну свої власні варіації, впевнює читача, що так говорить Вишенський...» – Тимчасом воно не так. – «Франко показує нам, що він сказав би, коли б був Вишенським» (ор. cit. т. 50, с. 240).

Та не лише в круг ідей, в світогляд Вишенського вносить Франко свою мебіль. Він і різні обставини й епізоди його життя змальовує по чужим взірцям, користуючись далекими аналогіями як поет. Так, наприклад, життя Вишенського в характері монастирського послушника на Афоні описує на основі життєпису Йова Книгиницького¹³; до змалювання інших моментів побуту Вишенського на Афоні в XVI ст. послуговується більш фантастичним, ніж ре-

альним описом Афона, що його дав польський орієнталіст Петрашевський¹⁴ в XIX ст. Зауважив це рівнож Кримський (ор. cit. т. 50, с. 229 і 231).

Інколи Франко в науковій студії дає й такі «трагічні будови» з матеріалу своєї поетичної уяви, що вони полонять і строгого критика (ор. cit. т. 50, с. 10). Все ж таки і йому, Кримському, трудно погодитися з «ясновидінням» чи «фантазуванням», які, «приносять честь благородности думок Франка і його творчому талантові, але нічого спільного з історією не мають» (ор. cit. т. 50, ст. 225 і 222). А далі, звертаючи увагу на це саме, висловлюється Кримський ще досадніше: «Гіпотези – це справжнє лихо Франка, тому що він поет: кожна з них, аби лиш вона не нарушувала законів т[ак] зв[аної] ідеальної дійсности, вмить набирає для Франка значення неоспоримого факту; на тій гіпотезі він будує нову, на тій знову нову і т. д., а в результаті дістається не так учена біографія Вишенського, як історичний роман» (ор. cit. т. 50, с. 238).

На те, що Франкове поетизування Вишенського було, між іншим, наслідком фатальної спроби зблизити його до Гуттена, від котрого узалежнювалися в якійсь мірі й особисті думки й настрої Франка, та й саме заінтересування його Вишенським, Кримський не звернув уваги. В такого глибокого мислителя, як він, це трохи дивне.

Та ще більше при всій влучности критичних спостережень Кримського вражає мене та – скажу – несподіванка, що він, з'ясувавши собі якнайкраще нахил творчости Франка в відношенні до історичного Вишенського, не підкреслив неспроможности його написати після першої короткої й вічевої статті («прекрасної й удатної») нову, більшу, ще більш річеву й не порадив йому щиро взятись за написання історичного роману чи поеми про Вишенського, але противно заохочував до неможливого. «Будемо сподіватись, – писав він, – що при другім виданні дисертації, яке автор обіцяє, подібних промахів не буде, та що ми будемо мати про Вишенського таку прекрасну монографію, якої ще не удостоївся ні один із старинних южно-руських письменників. Такі надії покладати на Франка ми вправі» (ор. cit. т. 51, с. 45).

Сподівання не здійснилися. Вислів їх Франко в душі, певно, прийняв як комплімент замість пластиря на завдану рану, коли не як шаблонне закінчення статті, і з «різкого відзиву» про свою студію

зробив для себе такий логічний висновок, якого не зробив чи не зважився зробити Кримський, а який Франкові був, певно, й по серці: по роках він написав про Вишенського поему й присвятив її – немов у вдячності за щирі слова давньої критики – Кримському...

III

Студія про Вишенського, що її Франко надрукував 1895 р., була писана в роках його найкращих оптимістичних настроїв. Заживши сімейним життям, яке невдовзі спонукало глядіти безпеки для сім'ї в кар'єрі ученого, здобувши першими науковими працями признання, а збірками поезій («З вершин і низин»¹⁵, Львів 1887 і 1893) і новел («В поті чола»¹⁶, Львів, 1890) ніким уже неоспорювану славу першорядного українського письменника, ставши одним з найчільніших провідирів новоорганізованої радикальної партії та зискавши наслідком того авторитетний голос у політичних справах не лиш галицької, але й Забручанської України, Франко міг, може, вперше тоді відчувати сильніше ті настрої, що ними повна його характеристика Вишенського, писана до того ще й у столиці Австро-угорської держави, поза межами домашніх турбот, у близькості до благ великосвітової культури. Енергія, завзятість і войовничість Вишенського, що вийшов з-під пера Франка, – це в тому часі й прикмети автора, які дають йому спромогу переходити навіть повз болючі, часом, хвиливі прикrostі життя з окликом: *guarda e passa!** Спираючись на власну моральну силу, він чув за собою завжди й моральну піддержку в симпатіях українського загалу, передовсім молоді всіх політичних партій, не виключаючи й москвофільської, яка в Відні, після голосної «овації», устроєної кардиналові С. Сембратовичеві¹⁷, до Франка звертається за поміччю в оправданні себе «Відзивом до галицько-руського народу»**

* З італ. – Дивитися і йти!

** «Отзывъ къ галицко-рускому народу изданный вѣчемъ русской молодежи въ Вене отъ 11 іюня 1893 р. в деле демонстраціи 8. іюня с. г.» був надрукований в виді летючого письма в віденській друкарні Н. Верная накладом Юліяна Яворського з підписами комітету студентського віча. Сконфіскувала його віденська прокуратура, що, на бажання кардинала Сембратовича, залишила й карний процес у тій справі.

Та прийшли роки 1895–1897, роки гірких досвідів і розчарувань для Франка. Надії зробити наукову кар'єру розвіялись – не без причини й зі сторони українських чинників; намір Франка покрити собі втрату наукової кар'єри (кафедри у Львівському університеті) здобуттям посольського мандату до Віденського парламенту розбився об виборчі махінації польського краєвого уряду й об спротив сполучених на час виборчої кампанії двох найсильніших краєвих сторонництв – народовців і москвофілів, з котрими Франко, як політик, вже був не в ладах, про що розповів не дуже об'єктивно в своїй статті «Як я став казенним радикалом»¹⁸ (Літерат[урно]-наукова бібліотека, кн. 34, Львів, 1897). Згірчений до краю, пише в 1895 р. по-польськи для «Biblioteki Mrowki»¹⁹, де надруковано в польським перекладі його «Obrazki galicyjskie»²⁰ (кн. 287–289), вступну статтю «Niemo o sobie samym»²¹ з прикритими докорами на адресу українців. Прихильна Франкові редакція бібліотеки (д-р Генрік Бігеляйзен²²) не випускає, однак, надрукованої книжечки в світ, щоб до виборів не подразнити засильно Франкових противників серед українців. Та по виборах в 1897 р. Франко й поляків не щадить, кидає їм в лице статтею про Міцкевича «Der Dichter des Verrates»²³, уміщеною в віденським тижневик «Zeit»²⁴. Тоді й поляки пускають в продаж здержувану Франкову публікацію зі статтею проти українців, і на голову Франка посипались рівночасно безпощадні удари як з польської, так і з української сторони. На оправдання завзятости тих ударів можна би сказати це, що очевидність суб'єктивних мотивів у Франкових докорах, роблених українцям і полякам, була надто ярка, виступлення його з тими

* В редакцію «Zeit» Франко послав свою статтю безпосередньо по виборах, в квітні 1897 р., і вона надрукувала її 9 мая того року. При тім зустріла Франка прикра несподіванка. Він підписав статтю криптонімом (К.), на який погоджувався його приятель в редакції – Каннер. Тому, однак, що його тоді в редакції не було, редакційний товариш Каннера Зінгер не зважувався на відповідальність самої редакції друкувати статтю сильно дразливого змісту без повного підпису автора. Він телеграфічно зажадав від Франка підпису. У львівській кав'ярні Шнайдера Франко зустрічає мене одного дня, показує телеграму й питає, що робити. Не знаючи змісту Франкової статті, трудно було йому щонебудь радити. Франкові, однак, не випадало вже показатися боязким, і він, рад не рад, телеграфічно згодився на підписання статті своїм повним іменем. – примітка автора. – Л. К.

докорами в чужих видавництвах було доволі нетактовне, а стійкість докорів не в кожному пункті узаданена. Та коли за Франком, крім особистого огірчення, промовляло ще мало кому тоді відоме поденервування й розвиток невиліковної хороби, котрої набавився в Відні 1892 р. й котра атакувала вже його очі, то від його противників усе ж таки можна було вимагати більшої культурности в полеміці.

Особливо некультурно zareагували на Франкову статтю про Міцкевича деякі польські сфери у Львові. Навіть найближчі до нього, найбільші друзі його в редакції «Kuriera Lwowskiego»²⁵, де [він] був десять літ найкращим співробітником, навіть ті, що, зрівноважившись, по роках взяли участь у похороні Франка, – й вони не вміли зайняти становища. Та бодай здержались [би] від драстичного виступу проти нього. Коли Франко появився в редакції за своїм бюроком, винеслися всі товариші в іншу кімнату, не привітавшись з ним, і делегували з-поміж себе п. Фрилінга²⁶, щоб пішов до Франка сказати йому: «Pan tu nie masz miejsca»*. Інші поза редакцією «Kuriera Lw[owskiego]» заціпились від злоти. Мірою ворожости настроїв львівських поляків у тодішнім відношенні до Франка нехай послужить факт, що при вулиці Зиблікевича²⁷, де він раніше мешкав, появилася повішена на дереві, зроблена зі шмат малпа** з пришпиленим написом: «Iwan Franko». Згуртована ж у «Czytelni akademickiej»²⁸ польська молодь у своєму отвертому листі назвала його «podłym» і «nikczemnym oszczercą»***, з чим тільки мала група товаришів не годилася («Głosy akademickiej młodzieży polskiej w sprawie d-ra Iwana Franka», Львів, 1897). В менш напасливім тоні були держані відзиви позальвівських поляків, особливо варшавських (Адамъ Мицкевичъ и его современные обличители. Спб. 1897), яких могло найбільше боліти те, що представлення Міцкевича як пропагатора валенродизму вийшло з-під пера Франка напередодні заходів здвигнути йому пам'ятник у Варшаві. Бо ж поза тим не могло бути хоч би такому В. Спасовичеві²⁹ невідоме, що Франкові думки про Міцкевича в зв'язку з валенродизмом не є його оригінальними думками, ані навіть не щойно за Брандесом³⁰ повтореними, але що вони були проголошені ще за життя Міц-

* З польськ. – Ви тут більше не працюєте.

** Діял. – опудало, лякало.

*** З польськ. – «підлим» і «нікчемним наклепником».

кевича самими ж поляками на еміграції (читай в страсбурьськiм видавництвi «Pszonka»³¹ статтю «Wallenradomanja»), були виспiвуванi в формi краков'якiв 1848 р. в Краковi (гл[яди] в львiвськiй бiблiотецi В. Дзедушинськoго³², ч. 283: Miscellanea Krakowskie 1846–1848), були повторенi й польським письменником Йос[ипом] Крашевським³³ у його «дрезденськiх листах» в часописi «Haslo»³⁴ ще в 1865 р. (гл[яди] львiвське «Слово»³⁵, 1865, ч. 50, в новинках), що Франко мiг знати вже гiмназистом, скоро вже в стишку написанiм для «Друга»³⁶ 1875 р. польськiй генiй є для нього «Мицкевич господин». На жаль, чомусь забули це все i розсердились на Франка не в мiру.

З українськoї сторони атака на Франка появилася передовсiм у «Дiлi»³⁷ (1897, ч. 97) в статтi «Смутна поява», де його названо «польським журналістом» i апелювано до дрiбки його честi. Стаття без пiдпису була написана проф. Юлiяном Романчуком³⁸ i улягла перед вiдданням до друку деяким змiнам, тому й не вийшла надто далеко поза межi приличности, хоч могла [би] бути приличнiша*. Все ж таки вона сильно вразила Франка, колишньoго спiвробiтника «Дiла», вразила сильнiше, нiж усi польськi напасти, бо походила вiд «своiх».

Хвилево Франко був зломаний на дуci. Мiж своiми нестерпно стало жити, а втiкати на кубанськi степи, як жартом говорив, смiючись крiзь слiози, теж нiяк було. До того ж i тоi моральнoї пiдпори на хвилi життєвої скрути, що її мав колись в особi Драгоманова, не стало. Прийшлося йому замкнутися мiж чотирма стiнами вбогoї домiвки, ще бiльше, бо замкнутися в собi. То був результат пoдвигiв i поражень, але тiльки хвилевий результат. Природа Франка була засильна, щоб у новiй ситуацiї задеревiти. Духовне сирiтство було для Франка початком нового зросту, що помiг йому розв'язати гордiївськiй вузол, вiдповiсти собi на питання, що робити дальше. З поляками залишив порахунки. Кинув, як сам каже, каменем у прiрву й усунувся набiк, покинув назавжди експериментування з працею на двох загонах i дав собi слово присвятити всю свою працю

* Будучи тодi постiйним спiвробiтником «Дiла» й довидавшись вiд ред. Iвана Белея, що проф. Романчук пише згадану статтю, я зажадав рiшучо прочитання її перед надрукуванням. Моє жадання пiдтримали товаришi М. Струсевич i I. Березинськiй. Романчук прочитав нам свою статтю й проробив в нiй вимганi нами змiни в кiлькох надто дразливих висловах. – примiтка автора. – Л. К.

своєму рідному народові («Літерат[урно]-науковий вістник»³⁹, 1906, кн. I: «Українсько-польська згода й українсько-польське братання»). І справді, відповівши лиш своїм менторам з кругу українців, Франко засукав рукави до нової невсипущої праці для своїх. Міркування про обов'язок працювати не для кого, а для народу, розпочаті в польській статті «Niесo o sobie samym», довели його до того. Вони, як це влучно зауважив д-р М. Лозинський⁴⁰, причинилися до запліднення його поетичної творчості («Іван Франко», Відень 1917, с. 26). Вигравши внутрішню боротьбу із самим собою, боротьбу свідомості особистої кривди, заподіяної йому одиницями чи групами людей, з почуванням любови для рідного краю й обов'язку працювати тільки для нього, Франко не пішов на кубанські степи й не видержав в своїй домівці, де зразу намірив би замкнутись, але вийшов до праці на рідному загоні. «Із днів журби», одначе, дав нам пам'ятку – поему про Івана Вишенського. Вродившись в часах настроїв, які різнилися від тих, що ними овіяна студія про Вишенського, та поема вийшла й настроєна на інший лад. Вона є документом Франкової внутрішньої боротьби між почуванням і обов'язком.

IV

Той епізод із життя Вишенського, що почуваннями й настроями мав би відповідати епізодові з життя Франка, рокам 1895–1897, вже в його студії мав характер поезії. Бо тільки здогадом поетичної уяви можна вважати образ внутрішньої боротьби Вишенського в останніх днях самотнього його життя на Афоні. Тільки здогадом Франка є пояснення причини знеохоти Вишенського до життя в рідному краї й постанови відокремитися від цілого світу в афонській печері над морем, за життя вмерти для всіх. Тільки здогадом Франка є пробудження в нього туги за рідним краєм, яка ломить тверду постанову забути його раз на все. Тільки здогадом Франка є поведіння Вишенського в відношенні до луцьких послів і опис його кінчини. Всі ті здогади, всі ті поетичні фікції (ор. cit. с. 463–469) в поемі являються вже фактами. Коли в студії могли виринати перед духовним зором Франка далекі аналогії між Вишенським і Гуттенем, то вже й там могла виринути можливість аналогії між останніми днями усамітнення

їх обох – одного на Афоні, другого на острові ціріхського озера, на Уфенау. В поемі ті аналогії без порівняння яркіші. Основою ж їх [є] душевні переживання Франка, що тут підшивається під Вишенського, й Гуттена, але вже не Штраусового, тільки створеного німецьким поетом Конрадом Фердинандом Майєром⁴¹ в його поемі «Nuttens letzte Tage»⁴². До цього Гуттена Франко (в подобі Вишенського) міг зближувати себе тим більше, що страждав з ним не лиш однаковою хворобою фізичною, але й однаково з ним теж мріяв про вилічення.

Писаннями Майєра Франко зацікавився дуже рано, мабуть тоді, коли й особою Гуттена. У «Списі творів Івана Франка», зложенім В. Дорошенком⁴³ (вип. I, Львів, 1918), подибується цілий ряд Майєрових поезій, перекладаних Франком, почавши від 1895 р. Про самого Майєра Франко написав обширну статтю в рік після його смерті для «Літерат[урно]-наукового вістника» (1899, кн. VII–VIII) й повторив частину тої статті на вступі до свого перекладу Майєрової новели «Амулет» (Львів, 1913). В тій статті, говорячи про поетичні твори Майєра, на першому місці [Франко] ставить «Nuttens letzte Tage»: «Прекрасна монографія Д. Ф. Штрауса, – читаємо там, – уперше показала сю фігуру в повнім блиску історичної правди і вияснила неможливість шаблонного її трактування в поезії. Майєр підхопив тему зовсім з нового, сказати б, несподіваного боку. Не опис, не драму захотів він дати, а поетичну характеристику Гуттена і його часу. І ось він вибрав хвилю, коли невтомний борець, наразивши собі в сіх, переслідуваний гонений, як дикий звір, хворий невиліковою хворобою, знаходить останній притулок у Швейцарії, у Ульріха Цвінглі⁴⁴, і під його протекцією коротає свої дні на відлюднім островку Уфенау на ціріхськім озері. Спосіб його життя, враження, які несе кожна днина, гості, які випадково або навмисне прибувають в той відлюдний закуток, врешті, спомини минувшини, надії, признання і рефлексії самого Гуттена – оце зміст

* Згадавши, що поема вийшла 1871 р., Франко каже: «В 1884 р. вийшло вже п'яте видання; у мене під руками є сьоме видання з 1889 р». Від себе додаю, що те видання було під руками Франка вже у Відні 1892 р. В його бібліотеці, подарованій «Наук. товариству ім. Шевченка», є 26-е видання з 1904 р., зазначене номером 3368. – примітка автора. – Л. К.

поеми» (тут і далі розрядка автора. – Л. К.). Передруковуючи дослівно цей уступ, я в ньому нарочком друкую розстріляними буквами те, що можна живцем приложити й до Франка, подаючи зміст Франкової поеми про Вишенського. Розуміється, що тим схожі моменти в обох поемах не вичерпуються. Захоплюючись красою Майерової поеми, Франко пише між іншим: «Яка сила могутніх або чутливих картин, сцен, думок! Автор не оповідає від себе, а вкладає все в уста Гуттена. Характеризуючи його якнайкраще тими оповіданнями, він рівночасно характеризує ними цілий тодішній час, показує все, чим займалися, чим любувалися, за що боролися і мріяли, чого надіялися найліпші люде тодішньої епохи». А далі, немов нав'язуючи до Майєрового визнання, що одним з моментів поеми була його власна самота в батьківщині, Франко робить цінне й для зрозуміння поеми про Вишенського спостереження, що: «Майєр знайшов тему, де безущербу історичної і поетичної правди, міг, характеризуючи самого героя, дати вираз також власним поглядам, настроям, жалям і надіям. Власне, цей сучасний суб'єктивний елемент, так делікатно розлитий по цілій поемі, невловимий, а чутний, є найбільшою її принадою». Не треба забувати, що пише це все Франко саме в часі викінчування власної поеми про Вишенського, влітку 1899 р.! Що думалося при читанні Майєрової поеми, те, без сумніву, мало своє значення й при писанні аналогічної власної... .

Майєрова поема про «Останні дні Гуттена» складається з 71 дрібних поемок, що, творячи 8 окремих груп, дають заокруглену цілість. Тих 8 груп відповідає 12 уступам Франкової поеми про останні дні Вишенського.

Пише Майєр двовіршами – в кожному по п'ять ямбів – з мужькими енергійними римами. Стягаючи Франкову неримовану строфу в двовірш, ми одержали б подібну будову; враження енергійности Майєрового римування Франко осягає в кожній строфі останнім мужьким акцентом, як Некрасов⁴⁵ у своїй поемі «Кому на Руси жить хорошо»⁴⁶.

Групи Майєрових поемок мають окремі титули: 1) Die Ufenau, 2) Das der Vergangenheit, 3) Einsamkeit, 4) Huttens Gast, 5) Menschen, 6) Das Todesurteil, 7) Damomen, 8) Das Sterben. Не всім тим групам однаково відповідають уступи Франкової поеми. Франко Майєро-

вої поеми не плагіює; він тільки свobodно, з повним достоїнством самостійного митця, але під впливом Майєрових мотивів творить аналогічні власні.

Ось і приклади.

Захватові Гуттена, що його викликає зелень, краса і спокій на острові Уфенау, відповідає Франків опис Афона, в якому, однак, Франко користується не Майєровими описами, а тими, що їх назвав у своїй більшій студії (с. 449).

Лікарській пораді даній Гуттенові на острові:

*Vergesset, Ritter, was die Welt bewegt,
Und Euch in jeder Fiber aufgeregt!
In dieser Bucht erstirbt der Sturm der Zeit:
Vergesset, Hutter, dasz ihr Hutten seid!*

тій пораді відповідає прощання Вишенського на відхіднім до самотньої афонської печери словами ігумена:

*До тепер ти між живими
був наш брат Іван Вишенський;
від тепер в життю земному
змазане ім'я твоє.*

Самостійно вторована ціла та сцена Франком на церемонії чернечого пострига; не брак у ній і слідів Шевченкового «Ченця»⁴⁷ чи й Кулішевої⁴⁸ «Чорної Ради»⁴⁹ (второваної в сцені прощання козака зі світом на оповіданні Жевуського⁵⁰).

Гуттеновому вітанню нової домівки, що починається двовіршом:

*Ich schau mich um in meinem Kammerlein
Und raume meine Siebensachen ein –*

відповідає таке ж вітання нової домівки Вишенським:

О вітай, моя домівко...

Як Гуттен, так і Вишенський вичислює кожний предмет із убогої обстанови зокрема, при чім останній – це щасливий помисл Франка,

постуговується символічними порівняннями з духовної похоронної поезії.

Гуттенів спогади минулого схожі з такими ж спогадами Вишенського, які він так, як і Гуттен, рад би віддалити від себе, добачуючи в них спокуси демонських сил. Тут навіть Гуттенів привид матері в зв'язку зі спогадом дитячого віку має схожість із привидом Вишенського:

*І в душі мелькнула мати,
як його малим хлоп'ятком
попід шийку лоскотала,
ах, а він сміявся, сміявся!*

Бурливу вітрову ніч Гуттена, зв'язану з його спогадами минулого, Франко в'яже з міркуванням Вишенського про світло й тепло, що є душею для мертвого тіла й родять у ній віру, котрої вицвітом – Бог... Від Майера довідуємось, що таке філософське міркування взяте від св. Павла. За ним і Гуттен повторює:

*Oft wird der edle Leib, das schöne Sein
Zum dumpfen Kerker ohne Licht und Schein.
Dann ist es nicht ein hergebracht Gebet,
Es ist der Geist, der in uns seufzt und fleht,
Und warst du, Gott und Herr, nicht ewiglich,
Ein solches Stossgebet erschuf dich.*

Зовсім так, як у Франковій поемі каже Вишенський:

*Теплота ogrіла тіло,
і душа воскресла в тілі,
віднайшла свого Бога
і молитву віднайшла.*

І далі:

*Крихта теплоти і світла –
іскра в тілі, у мертвому*

душу будить – без тієї
теплоти – душі нема.
А в душі розводить ясність,
Порив, віру – без тієї
теплоти немає віри,
ані ясности в душі.
А та віра творить чуда,
творить і найвище чудо
над всі чуда – творить Бога,
відкрива його для нас.
Бог відкрився нам – от дивно!
Все він відкривався в днину.
У горячій, теплій краю,
в світлі, в блискавці, в огні.

Різницю між міркуваннями Гуттена й Вишенського вносить те, що Вишенський своїх міркувань сам жахається, як еретичних сумнівів.

З берега відлюдного острова Гуттен бачить барку, що везе його земляків, його щирих прихильників, які, вічно згадуючи його, й тепер співають пісню про нього. Хоч як і рветься до них серцем, він таки не показується; скрившись, слухає пісні їх, не відзивається. Зовсім подібно, Франків Вишенський поступає з посланцями з України, своїми поклонниками й обожателями.

В душевних стражданнях розрадою Гуттеніві – хрест.

*Fernab die Welt. Im Reiche meines Blicks
An nackter Wand allein das Crucifix!
An hellen Tagen liebt' in Hof und Saal
Doch Qual und Schmerz ist auch ein irdisch Teil,
Das wusste Christ und schuf am Kreuz das Heil.
Je länger ich's betrachte wird die Last
Mir abgenommen um die Hälfte fast...*

Так і Вишенський в горі сумнівів, припадаючи до хреста, каже:

*Хрест – моє добро єдине,
хрест – одна моя надія,*

*хрест – одне моє страждання,
одинокі вітчина...*

Чуючи близький свій кінець, Гуттен бажає собі знайти смерть у промінні ранку:

*Doch soll ich aus der Welt von hinnen gehn,
So muss ich erst erhellte Pfade sehn!*

.....
*Verstöhnen lass mich hier im Dunkel nicht,
Befreie deinen Kämpfer, starkes Licht!*

І він, справді, знаходить смерть у промінні сонця. В передсмертній візії він бачить перед собою свій шлях на водах, бачить барку з керманічем, пускається йти до неї по ясному промінні і паде в обійми смерті з окликом:

*Ich spring' ins Boot...
Fahrman, ich grüsse dich!
Du bist – der Tod.*

З Вишенським діється таке саме після того, як він, не озвавшись на голос земляків із своєї прибережної печери й побачивши, що барка з ними щезає на морі з його очей, не в силі вже своєї туги за рідними поклати міркуваннями розуму й благає Бога, щоб завернув барку:

*Або дай мені до неї
відси птахом долетіти,
або збігти, мов на кладці,
по промінню золотім.
І прийшла молитовна екстаза.
І він радісно піднявся,
і перехрестився тричі,
і благословив промінний
шлях, що скісно в море йшов.
Він нічого вже не бачив,*

*тільки шлях той золотистий,
і ту барку ген на морі, –
і ступив – і тихо щез.
А в печері пустельницькій
Тільки білий хрест лишився,
Мов скелет всіх мрій, ілюзій,
і невпинний моря шум.*

Тут Франкове запозичення від Майєра безсумнівне.

Я міг би виказати споріднення й інших Франкових мотивів з мотивами Майєра (дзвонів, вишневого цвіту, павука, що заступає Гуттенового гостя – Лойолу), але, гадаю, й показаних уже досить на доказ безсумнівної залежності поетичної інтенції Франка від Майєрової поеми.

Найважливіше, однак, при всіх етичних пунктах в обох поемах є що інше, є внутрішня боротьба їх героїв, боротьба розумових міркувань з посуваннями, розуму з серцем, та боротьба, яка є основою прикметою живого чоловіка, що його Майєр схарактеризував словами Гуттена:

*Ich bin kein ausgeklugelt Buch,
Ich bin ein Mensch mit seinem Widerspruch.*

Таку характеристику міг Франко прикладати й до себе.
Такий був і Франків Іван Вишенський.

В Кобиловолоках, дня 23 липня 1925 [р.]

ПРОМОВА НА ЖАЛІБНОМУ ЗАСІДАННІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

«Привела нас на це спільне засідання подія сумна, може, сумніша від подій найприкріших для нас в останніх часах війни. Всі ми довго були приготовані до неї й помимо того потрясла нами болючо; болючо шарпнула наші нерви, притуплені вже нині. Се тільки доказ, що після великих ударів приймаємо удар ще більший...

Та, може, і се не безцільне.

В хвилі, коли судьба потайки від нас пише на новій карті історії народів свій рішинець про дальше існування їх, опікунчий дух України смертю найкращого з її Синів неначе підчеркує суму духовних зусиль, яка вже сама одна може стати за протест проти евентуальностей, не пожаданих для українського народу...

Смерть Івана Франка – се та черта, якою підчеркується не лиш довгий ряд позицій в духовнім доробку геніяльної одиниці, але й означається також степінь енергії, який спроможна досягнути наша нація. Раз уже раніше він виявився в генієві закордонної України, в Шевченкові, що удержав нашу націю над самим берегом пропасти, копаної для неї від першої хвилі ламання присяг. Та вдруге виявився він не менш блискуче в геніяльному Синові австрійської України, у Франкові, що силою свого духа опанував не лиш свою ближчу вітчизну, але й зв'язану з нею національно половину російського царства, випереджуючи в успіхах побідні армії центральних держав Європи. Що до життя наново покликав Шевченко, те в нерозривну цілість з'єднав Франко.

Мимохіть тут хочеться вірити, що між сорокаліттям царського указу з 1876 р., яким Росія в себе вбивала Шевченкового духа, і сорокаліттям Франкової творчості, в яким та сама Росія в австрійській Україні почала вбивати духа Франкового, є зв'язок неабиякого значення. Стараючись після невіджалованої страти піймати значення того зв'язку, ми найкраще почнемо оцінювати велике діло Покійника, яке в сю хвилю всі вшановуємо поклоном».

ІВАН ФРАНКО Й ТАЄМНІ КРУЖКИ В АКАДЕМ(ІЧНІЙ) ГІМНАЗІЇ У ЛЬВОВІ

Страх, який під кінець 1886 р. спонукав директора акад[емічної] гімназії у Львові о. Вас[иля] Ільницького¹ після проведення дисциплінарних слідств остерегти своїх учеників перед усякими зустрічами і зносинами з соціялістами, атеїстами, революціонерами й іншими подібними особами, як, з одної сторони, був наслідком москвофільської газетної нагінки на гімназію, спертій на клеветницьких доносах, так, і з другої, мав своє джерело і в викритих слідах небезпечних у тому часі зв'язків таємного кружка учеників з Ів[аном] Франком, Мих[айлом] Павликом² і їх польськими товаришами Фельдманом, Северином³ і ін. Ос[ип] Маковей⁴ в своїй «Історії одної студентської громади»⁵ (Львів, 1912), оповівши події, а в оповіданні «Весняні бурі»⁶, змалювавши зв'язані з тими подіями настрої, дав нам доволі багатий матеріал, без якого внутрішнього життя акад[емічної] гімназії в 1880-их рр. не збагнулось би, але й той матеріал зостався би неповним і одностороннім, коли б не зналося, яку роль в відношенні до гімназійної молоді грали передові учителі її, котрі про неї могли знати й дещо самому Маковееві невідоме. Маковей міг лиш догадуватися різних причин напасти на нього і його товаришів; того, що в очах напасників коренем добачуваного ними зла був Франко, не знав. Про цього чи того учителя міг Маковей чути щось, як про оборонців молоді перед властями; хто саме і як боронив її, трудно було йому знати докладно. Знав Маковей і про те, що за напасти на акад[емічну] гімназію виступила ц[ісарсько]-к[оролівська] прокуратурія проти віденського «Parlamentär-a»⁷ (органа Живного), і в лютому 1887 р. застановила процес, але хто міг стояти поза «Parlamentär-ом», і чому карне поступування проти нього застановлено, навіть не затребував пояснити; тому й незрозумілі zostалися дальші виступи львівських москвофільських газет («Слова»⁸ й «Пролома»⁹) проти акад[емічної] гімназії. Класичним доповненням Маковеевих споминів буде промова проф. Олександра Борковського¹⁰, виголошена в обороні обжалуваної молоді на конференції учительського збору акад[емічної]

гімназії в прияві ц[ісарсько]-к[оролівського] інспектора Краєвої ради шкільної Солтикевича¹¹ в грудні 1886 р. Як дуже лежала на серці справа молоді оборонцеві її, видно вже з того, що до оборони він неабияк приготовлювався, коли навіть списав її собі. Ось вона – та промова-оборона:

Наша гімназія знаходиться від кількох тижнів в виїмковій стані. Вслід за аферою Сав. пішли доходження, ревізії, протоколи, за тим прерізні поголоски, льотки по місті. Занепокоїлася молодь, учителі також не могли зостатись рівнодушними; а з того вийшов, правду сказавши, певний розлад і занедбання науки. В самий добрий час випала люстрація: заворушені голови звернулися назад до давнього порядку і до науки.

П. інспектор самі муслили зауважити зразу певний розлад в школі. Отже, почасти з тої причини, почасти ще і з іншої, далеко важнішої, пішли між учителями наради, в який би спосіб найліпше можна роз'яснити п. інспекторові, а взглядно навчальній власті декотрі важні справи нашої гімназії. Одні радили зробити се при конференції; другі відзивалися на те, що при конференції, може, не буде можна висказатися з потрібною свободою, або, може, і зовсім не буде до того спосібности. Інші казали, чи не вислати би кого з нас до п. інспектора з проською, щоби дозволив при конференції обговорити ті речі, – а ще інші, щоби таки зараз і розповісти цілу річ, а если би п. інспектор узнали за потрібне, то і самі порушать її при конференції.

І так ся остання гадка переважила, а на мене випало виконати її.

Що певний розлад в школі був, що був лише хвилиевий, і яка тому причина, о тім я вже сказав.

Оправдуватися з того, є річ для нас меншої ваги; раз, що дотичить воно більше самих учителів, ніж школи взагалі, – а по-друге, що можна се, напевно, зробити і при конференції, як би оказалась потреба. Так само можемо надіятися, що й стан науки не окажется гіршим, як деінде.

Важніша є справа поведення нашої молоді поза школою і її усposоблення (олівцем: настроій. – примітка автора. – Л. К.). Розумію той атеїстичний, національний, соціалістичний, вільнодумний, революційних дух, що то-ніби панує між нашою молоддю, і не тільки відвертає її від поважної науки шкільної, але і різко противиться задачі школи австрійської і всякої школи взагалі.

Такі більше-менше зачуваємо з різних сторін докори; а надто ще, що і учителі того напруму або не хочуть добачати, або навіть його розбуджують і вспирають.

Припустім на хвилю, що молодь наша, справді, така, як її маляють; то хочу вперед поговорити о учителях. Прямих доказів на те не маю і, очевидно, мати не можу, що учителі тут не винуваті; але і противники не найдуть також доказів на свої обвинувачення. Але на підставі моїх тількилітних спостережень і так, як моїх товаришів всіх знаю, можу рішучо упевнити, що між нами нема нікого, хто би так лихо прислужувався молоді. Противно стараємося всі і в напрямі виховання сповновати наші обов'язки і причинятися до розбудження і скріплення правдивого християнського духа, лояльності державної, правого характеру і т. д. Єсли ж би мала виказатися в тім взгляді вина по чийй стороні, то, певно, ніхто і в думці не стане по його стороні; але знаю, що се річ неможлива.

Правда, що не слідкуємо нашої молоді поза школою, що вона діє вдома, з ким пристає, куди ходить і т. д. Але річ то дуже трудна взагалі, а особливо у Львові; а до того жодні ані приписи властей, ані навіть ради педагогів того обов'язку на нас не вкладають. Давніше бодай дораджувано відвиджувати учеників в їх мешканнях, з тим остереженням, щоби се не виглядало на якесь поліцейське підглядання; але найновіші «Weisungen zur Führung des Lehramtes» виразно звільняють нас і від того, коли кажуть: «Das Betragen der Schüler ausserhalb des Schulhauses zu überwachen und nöthigenfalls strafend einzuschreiten ist zunächst Pflicht und Recht der Eltern oder deren Stellvertreter». Отже, не можна нас винуватити о недбалство, коли не слідкуємо за молоддю поза школою. На кожний спосіб не закриваємо очей, коли щось дійде до нашої відомости в іншій дорозі. А не знаючи, з ким хто пристає, куди ходить, що читає, якими гадками займається, не є, очевидно, і в силі запобігти або перешкодити, если би що сталося не по нашій мислі і волі.

Хто ж з нас годен заборонити і допильнувати, щоби той або цей ученик не сходився, пр., з П а в л и к о м, щоби не заходив до редакції, пр., «Пролома» і т. і.? Певно, що укаралося би такого, якби о нім довідатися; але чи то так легко довідатися? Певно, що не даємо в руки нікому книжок соціялістичних; але чи то легко викрити, если хто звідки дістане, або купить, або перечитає?

І по інших же школах, особливо львівських, молодь виставлена поза школою на прерізні впливи, не доконче згідні з завданням і

усиллями школи; а таки ніхто на теє не нарікає. В конкретнім случаю укарається винуватого, – так, як то робиться і у нас – і на тім кінець. Декотрі з таких впливів навіть похваляються, бодай зі сторони публіки, т. є. як раз того фактора, що найгостріше виступає проти нас.

Але так зле з нашою молоддю не є і навіть не може бути. Се ж переважно голодна біднота, котрій і не в гадці що іншого, крім хліба і книжки, книжки і хліба.

Ухилиться котрий часом від сповіді, – оце весь атеїзм. Але воно всюди лучається. Взагалі, сповідь навіть для хлопця незіпсованого не належить до приємностей. Може, взяв другому перо; і вже з сорому радо ухилився би; на те є катехит, має контроль і повинен пильнувати; не сумніваюся, що так і робить.

Перечитає котрий повне видане К в і т к и або Ш е в ч е н к а, – от вже і той непотрібний або і доганный жар національний. А польська молодь шкільна не читає же з польської літератури все, що лиш захопити може? Чи біжить котрий з кожною повістею К р а ш е в с ь к о г о, з кожним виданням М і ц к е в и ч а, з кожною комедією Ф р е д р а до учителя за радою, чи можна читати? І хто бере їм теє за зле? Скоріше ще хвалять! І чи хто годен або має охоту спиняти теє?

Зарве котрий яку книжку історичну, – от вже і мрії козацькі! А нібито можна схвати перед хлопцями козачину або королів польських, або повстаня польські, або революцію французьку! Аджеж і в школі о тім всім учаться.

До гріхів національного руху належить також, коли один або другий ученик поїде самовільно без позволення десь на який вечір з патріотичною закруаскою, або – як то бувало тамтого року, що о д и н ученик, в и с л у ж е н и й в о я к, м у з и к к о м п о з и т о р, виступав часом де на вечірках в ролі управляючого хором академіків. Не дивились ми на те рівнодушно; але не годні чогось подібного спинити, карали в кожнім разі, що дійшов до нашої відомости.

Сюди належить також видавання газети учениками. Можна сказати, що се є якоюсь хворобою особливо львівської молоді шкільної, хворобою, походячою із знаної похіпности до подражання старших. І в німецькій гімназії видавали ученики, ба навіть друкували газету; а як зачувано від наших учеників, ще і тепер мають друкувати. Дістали до рук кілька чисел такої газети наших хлопців; нема там нічо так злого. Ціла річ, що даремно час тратять на безужиточній, хоч і нешкідливій роботі. Похваляти ані позваляти того не можна; але чи ліпше, щоби грали в карти, сходилися на пусті або і розпустні розривки і т. і., як

то не раз діється деінде? Що, впрочім, тая робота не відвертає їх від поважної шкільної науки, що не зводить їх на бездорожжя, видно з того, що як раз ученики, займаючись нею, належать до найздібніших, найпильніших і найпорядніших.

Накінець весь соціалізм, вільнодумство, революційний дух в тім об'являється, що той або цей без відомости і волі учителів сходиться раз або другий з чоловіком, котрий пахне соціалізмом, от як з Франком – а, може, перечитає також всунену йому в руки і захвалену книжку. Я вже сказав, що не виджу способу, якби можна тому запобігти або перешкодити, - хоча рівнодушними на теє бути не можемо і не є. В конкретнім случаю не обійшлося би без кари і загрози видалення зі школи. Але річ певна, що таких учеників у нас не більше, як в кожній іншій школі, а, певно, далеко менше, ніж в кожній львівській.

Певність тут маю відси:

Бувший наш ученик, Теофіль Терлецький, хлопець дуже здібний і на око спокійний і статечний, лише занедбуючийся в науці шкільній, звернув на себе (мабуть, через чийсь донос до дирекції) підозрінь о соціалістичне успособлення. Переведено у нього ревізію його речей і забрано кілька книжок, між ними його дневник. (О справі тій списано докладний протокол). Отже, Терл[ецький] в тім дневнику запише з всякою свободою і щирістю всі свої найскритніші мислі і тайни, всі свої кроки і учинки, без найменшої боязні якої зради запише, що знає о інших учениках. Видно, безперечно, що хлопець заразився соціалізмом. А таки нема там ані згадки, по котрій би можна бодай здогадуватися що таких, як він, маємо більше учеників. Нема там також згадки указуючої на які впливи позашкільні на нашу молодь. Указується там лише на його знайомство з якимсь академіком поляком «Северном», з котрим знається зо шкільної лавки також ученик VIII. Класу Будзиковський, ученик пильний і порядний, зістаючий під оком своїх родичів. Тільки і всього.

А, прецінь, річ неможлива, щоби такий Терлецький не знався, не сходився, не обмінювався книжками з іншими йому подібними, если би такі були у нас.

Можна би справедливо запитатися: а звідки ж пішла така слава о нашій гімназії?

Відома річ, що між русинами суть дві партії, досить собі ворожі. Одна з головніших їх різниць в їх програмі є: одні уважають язык російський за свій, а другі язык руський, яким говорить наш народ.

Наша гімназія має таких учителів, що признаються до засад тої другої партії, і всі ученики уложені не з російська, а по-руски.

Вражда між обома партіями давна. Давніше звали одні других москалями, москвофілами; а ті знов тамтих польськими запроданцями, полономанами, полякуючими і т. і. З іншої знов сторони, звано одних і других москалями. В Росії за те лаяно і лають народовців сепаратистами, соціалістами, нігілістами, анархістами, атеїстами і т. д., хоч всі ті названі хвороби можуть, вправді, і поміж нами появилися – так як всюди – спорадично або і епідемічно, але якраз там, звідки виходить така лайка на нас, суть вони епідемічними, «*morbus nostras*».

Отже, тої лайки удостоїлися народовці від якогось часу і в Галичині зі всіх сторін. Можна би по дечім здогадуватися, що і теперішнє правительство повірило тим клеветам. Особливо т. зв. москвофіли суть того певні і для того так, як давніше, вели лише тайну агітацію проти нашої гімназії тим, що декотрі людці бігали в часі записів навіть по готелях і відмовляли священників від нашої гімназії; так тепер взялися до одвертого вже бою. Їх газети ударяють що раз сильніше на нас, особливо перед записами, а уживають недавно заведеного оружжя соціалізму, атеїзму і т. д. Цього року вже і Ставропігія посилає своїх бурсаків до нім. гімназії. А в віденському *Parlamentäri*, органі звісного Адольфа Дюбрюнського, появился торік знаний артикул на нашу гімназію. Коли ходило редакторові її о переведення доказу правди, то зорганізовано у нас цілу шайку, котра мала зібрати потрібні докази, а в потребі навіть штучно постаратися о них.

І так доходження з нашими учениками виказали між іншим, що давній наш ученик, Локотький, котрий два роки тому пішов до Росії, а вигнаний з духовної семинарії в Києві, вернув назад до Львова, звабив торік до себе нашого ученика Лісковацького, солодкими словами і захвалюванням віткнув му до рук «Марію» Шевченка, у нас ані в Росії не друковану, про зміст противній вірі Христовій, намовив його до читання, казав йому на книжечці підписатися, а потому видурив від нього назад і дав Намовичові, а той послав до Відня на доказ нібито ширеного між нашими учениками атеїзму. (Протокол о тім списано вже).

Таких подібних випадків має бути більше, але доходження, мабуть, ще не покінчені.

Отже, в тій вражді т. зв. москвофілів до нас і до нашої гімназії, в котрій видять сильну заваду для своїх ідей, належить глядіти причини і джерела тої лихої слави, що недавно рознеслася о нас.

Ходить лиш о те, щоби начальна власть схотіла зрозуміти справу згідно з правдою.

Хто з товаришів проф. Борковського зсолідаризувався з його обороною молоді, можу лиш догадуватись. У власному інтересі з усякою певністю директор гімназії, о. Ільницький. Крім нього, певно, також Юл[іан] Романчук¹², Н. Вахнянин¹³, Гр. Цеглинський¹⁴, бо про них, як оборонців, чув Маковей. Не бракло в тій обороні, певно, й інших, хоч би такого приятеля молоді, яким був Мих[айло] Подолінський¹⁵. Та коли всякий член учительського збору, як педагог, міг почуватися до обов'язку взяти в оборону учеників свого заведення, коли від сповнення такого обов'язку могли ухилитися хіба політичні приклонники напасників наслідком особистих ураз (як згаданий проф. Ом[елян] Савицький¹⁶), то спеціальними мотивами в обороні молоді мусили руководитись такі члени учительського збору, як Борковський, Романчук, Вахнянин, Цеглинський. Вони ж, поза своїм педагогічним призначенням, чули в собі ще й друге призначення – громадянське. Збагнувши як слід, що організовані молоддю таємні кружки з їх гектографованими газетками, концертами, відчитами, бібліотеками й прогульками є в очах противників молоді другорядною справою, вони добре зміркували, що поза нею укрито щось важніше, а саме боротьбу двох галицьких політичних течій, керованих двома найзавзятішими представниками їх, які вже й об'їздили зачепилися – о. Іваном Наумовичем¹⁷ й Ів[аном] Франком. По чій же стороні могли стати визначні члени учительського збору акад[емічної] гімназії? Проти кого могло звертатися їх обурення? Для української національної справи о. Наумович був давно втрачений; Франка можна було для неї ще зискати. Тим пояснити можна, з одної сторони, безоглядне нап'ятнування о. Наумовича п'ятном донощика, що покориствовався послугами провокатора, з другої сторони – поміркованість у характеристиці Франка, котрий, в понятті проф. Борковського, лиш «пахне соціалізмом», дарма що противники вважали його втіленням всього соціалізму, вільнодумства й революційного духа в акад[емічній] гімназії.

Як нап'ятнування о. Наумовича, так освітлення Франка в оборонній промові проф. Борковського сперті на матеріялі, що його здо-

були від учеників переведенням слідства. Про це, що о. Наумович, як і його покровитель Адольф Добрянський¹⁸, побирали від російського правительства великі суми грошей за поборювання українства, не знав ще проф. Борковський, бо документальні докази дало щойно в 1932 р. радянське «Госуд[арственное] Издательство» в публікації п[ід] н[азвою] «К. П. Победоносцев и его корреспонденты». Не здогадався теж проф. Борковський першої причини спеціального ворогування о. Наумовича і його одномишленників проти Франка. Тою причиною були опубліковані Франком іще 1878 р. сатири: «Дума про Наума Безумовича»¹⁹ і «Дума про Маледикта Плосколоба»²⁰ – перша про о. Наумовича, друга – про Венедикта Площанського²¹. Обидві кружляли серед учеників акад[емічної] гімназії особливо в часі процесу Ольги Грабар²² і товаришів, між котрими був і о. Наумович. Обидві найбільше драгували о. Наумовича і його одномишленників, що не раз чув я й від самого Франка.

Коли я згадав, що оборонці молоді в акад[емічній] гімназії могли надіятись, що Франка можна зискати для національної справи, то мушу пригадати й те, на чім основувались їх надії. Від 1883 до 1885 р. Франко був співробітником «Діла»²³; в роках 1883–1886 співробітничав у «Зорі»²⁴, був навіть технічним редактором її в 1885–1886 рр. під рукою проф. Борковського. Не дивно, що особи близькі до «Діла» і до «Зорі», а спеціально проф. Борковський, не могли його осуджувати. Поза тим мав же Франко за собою вже й такі твори, як переклад «Фауста» Гете²⁵ (1882), «Захара Беркута»²⁶ (1883) і «Галицькі образки»²⁷ (1885), не згадуючи видавництва часопису «Світ»²⁸ (1881–1882). Наближаючись щораз більше до світогляду галицьких народовців, тим самим Франко переставав бути для них небезпечним. Переставав бути небезпечним і вплив його на гімназійну молодь у її таємних кружках. Маковея за те, що перші свої вірші передавав через Франка для «Зорі», годі було осуджувати проф. Борковському і його товаришам; не зраджували ж ті вірші пагубних впливів Франка, як не зраджувала їх і «Кантата», уложена самим Франком на вечір О. Я. Кониського²⁹ дня 22 січня 1885 р. під музику гімназиста Остапа Нижанківського³⁰, згаданого проф. Борковським в його оборонній промові.

Подавши в цілості оборонну промову проф. Борковського, одержану від нього самого ще в 1914 р., важну як документ не лиш для

пізнання посторонніх впливів на молодь акад[емічної] гімназії в 1880-их рр., але й для характеристики тодішніх учителів її, подаю тут і згадану Франкову кантату, збережену в рукописнім збірнику композиції Нижанківського з 1880–1886 рр., що його подарував мені інспектор податкового уряду в Ніску п. Іван Бараник в серпні 1925 р. Оце й Франкова кантата, досі не друкowana:

*Не гармати грають нині
І не дзвони гомонять,
Хоч то в нашій Україні
Свято найкрасніше з свят.
Не царя, не генерала
Ми празнуємо ось тут;
Наша Русь возвеличала
Чвертьвіковий, щирий труд;
Не царя і не вельможу,
Але слави світлий дар,
Але пісні іскру Божу
І любви небесний жар;
Того слова, що огріте
Серцем серця гріє всі,*

*Тих пісень, що чверть століття
Нас піддержують в борбі.
З поколінь у покоління
Тее слово гомонить,
Предків бої і терпіння
Пізнім внукам уявить.
Внукам сильним і розумним.
Вольним горя і оков
Доховаєм предків думи,
Предків сльози і любов.
Честь вже Твому слову нині,
Твоїй пісні, батьку наш,
По всій рідній Україні,
Від Сяну аж по Кавказ.*

Музика на чотири мужеські голоси скомпонована до тих слів Нижанківським 20 січня 1885.

ЯН КАСПРОВИЧ. ВЗАЄМИНИ ФРАНКА З КАСПРОВИЧЕМ (ЗГАДКА)

Як не класифіковано б остаточно пок[ійного] Яна Каспровича¹, сьогодні певне вже те, що у великому гурті поетів-будівників нової Польщі він збереже за собою таку виїмкову вартість, як його довголітній товариш з редакції «Kurier-a Lwowsk-ого»² пок[ійний] Іван Франко запевнив собі в історії письменництва новішого відродження галицької України. Та не лиш це одне може бути вихідною точкою для проведення аналогії між обома великими покійниками. Цілий ряд фактів з їхнього життя вабить до того, щоб їх порівнювати з собою. Обидва мужики походженням, обидва незвичайним талантом виведені з глухого села в бурхливий світ культурних і політичних поривів інтелігентної молоді своїх народів, обидва на вступі в той новий світ попадають «на дно» його, в'язнені за одне бажання кращої долі своєму народові, обидва, як птахи бурею викинуті з рідних гнізд, приневолені працювати на шматок насущника в чужих середовищах, завдяки незломному завзяттю підіймаються на вершини поетичної творчости й, хоч припізнені, хоч давлені вагою сімейного життя, а все-таки успішно продовжують перервані наукові студії, увінчують їх осягненням найвищого наукового ступеня, після чого їх шляхи розходяться – як розходяться з того моменту шляхи націй, до котрих належали... Не дивно, що, при всіх тих схожостях житейських подій, випадкова зустріч стала початком їх пізнішого зближення не лиш товариського, але й письменницького, вартого бодай легкого зазначення.

Не деінде, а саме в хаті Франка пізнав я Каспровича в 1890 рр. Добре тямлю, що прийшов тоді Каспрович до Франка за коректурним примірником своєї поеми п[ід] н[азвою] «Chrystus»³, котру небавом після того львівська цензура сконфіскувала. Заставши його на відхіднім від Франка, що познайомив нас, я довідався, що то не тільки товариш із «Kurier-a Lw[owsk-ого]», але й кум, бо держав до хреста найстаршого Франкового сина Андрія. Простота поведення, неви-

мушена щирість вислову, забарвленого мужицькою примітивністю і жартівливістю, пригадали мені відразу редактора «Kurier-a Lw[owsk-ого]» Генрика Реваковича⁴, котрого я вже раніше мав нагоду пізнати, й подобались незвичайно. Я радий був кожній пізнішій зустрічі з Каспровичем; часом навіть шукав її. І зустрічались ми доволі часто в 1890-их рр., як не в кав'ярні Шнайдера⁵ при вул. Академічній⁶, куди Каспровичеві з редакції (з Хорущини) найближче було зайти чи з Болеславом Вуслоухом⁷, чи з Франком, то в редакції «Kurier-a Lw[owsk-ого]», або й на вулиці, бо мешкали ми близько себе в сусідстві Університету. Раз тільки відвідав я Каспровича в його хаті, мабуть, запрошений ним таки з вулиці. Тоді був він сильно пригноблений; жінки його довгий час не було дома; причини я не допитувався.

Франко часто, особливо в кав'ярні при чорній каві, перечився з Каспровичем із приводу його літературних уподобань. Як у першій молодечій збірці поезій Каспровича, виданій в «Bibliote-ці Mrowki»⁸ (1888), бачив світлий задаток великої творчості й мене спонукав перекласти дещо з неї, так поема «Chrystus» і вірші «Z chlopskiego zagony»⁹ не подобались йому. «Z jakiego to chlopskiego zagony wyzbieral Pan te delikatesy?»* – питав автора при мені й виказував йому уступи або повні афектації, або кволі наслідком повторювання тих самих фраз. Подібно й ред[актор] Ревакович, що одного разу, читаючи часопис, сидів при однім таким диспуті, почувши резонування Каспровича, озвався: «Ty bys lepiej zrobil, Janie, jakbys sie przechrzil na Iwana»**. Влучив тим жартом у штучність Каспровичевих мужицьких віршів, що Франка дуже розвеселило.

Взагалі ж Франко в перших роках дружби з Каспровичем дуже високо цинив його поетичний талант, бажав йому якнайкращого розвитку й тому з невдоволенням зустрічав те, що йому видалось промахом. Каспрович розумів приятельську критику й не гнівався за неї. Любив Франка й обов'язок дружби пошанував навіть тоді, коли інші топтали його. В хвилі усунування Франка з редакції «Kurier-a Lw[owsk-ого]» належав до тих, які пильнували, щоб вийшло воно в якнайкультурнішій формі, дарма, що поява Франкової статті «Der Dichter des Verrates»¹⁰ в німецькому тижневику «Zeit»¹¹ болоче і його

* З якого то селянського загону визбирав пан ті делікатеси?

** Ти би ліпше зробив, Яне, якби перехрестився на Івана.

вразила. Могла ж вона вразити його тим болючіше, що він був одним з перших, які тільки з огляду на особисте добро Франка відраджували йому раніше публікувати свідоме «Nie Kocham Rusi»¹² як вступ до перекладу Франкових оповідань на польське. Культурність відношення до давнього друга виявилась у Каспровича й по смерті Франка. Він взяв участь в його похороні. Коли я йому дякував за те, сказав: «Jakzebym mogl postąpić inaczej? Z kim sie raz jadło chleb i sól, na tego nie rzuca sie kamieniem... Zresztą, – додав згодом, – nieboszczyk sam po tem, co nas rozlachyło, ratował sie ekspiacją, zwiążując apokryficzną «Wielka Utrata» z imieniem Mickiewicza»^{*}.

Під кінець 1900-их рр. і безпосередньо перед великою війною лучили мене з Каспровичем і деякі спільні інтереси. Ми обидва полювали по тих самих львівських антикваріатах на книжну старовину і, не раз, зустрівшись в покійних уже Іглю чи Гельцля¹³, заходили в довгі розмови. Надто ж зустрічались ми і в т[ак] зв[аному] «кружку ганделесів»¹⁴, до котрого належали покійні Франц Яворський¹⁵ і Штерншуе, Б. Вислоух, Менкіцкий¹⁶ і інші. Кружок сходився по суботах в «Шкотській кав'ярні»¹⁷; члени його подавали собі до відома свої знахідки й обмінювалися всякою старовиною. В кружок попадав часто й Каспрович і сильно інтересувався книжними відкриттями. При таких нагодах і літературні справи бували темою розмов. Каспрович інтересувався й українською новою поезією. Відомо вже з його недавнього листу до «Нового часу»¹⁸, писаного перед смертю з приводу 10-літніх роковин Франкової смерті, що ознайомлювався з Шевченковими поемами. Більше зацікавився українською літературою в часах повстання «Związk-u Naukow-ого»¹⁹, де ми сходилися як прелегенти. Коли ж писав свій «Bunt Napierskiego»²⁰ (1889), просив мене зазнайомити його з писаннями Федьковича²¹ про Довбуша. Ним спонуканий я й переклав по-польськи Федьковичевого «Довбуша» (поему) й «Сонні мари»²² і друкував їх у літературнім додатку до «Kuriera Lw[owsk-ого].» За його ж заохотою написав я в 1898 р. статтю про Міцкевича в українськiм письменствi, друкованому в фейлетонах «Słow-a Polsk-ого»²³.

* Як міг вчинити по-іншому? З ким раз їлося хліб і сіль, на того не кидається каменем... Зрештою, небіжчик сам від того, що нас розлучило, рятувався спокуютою, зв'язуючи апокрифічну «Велику втрату» з іменем Міцкевича.

Востаннє бачив я Каспровича перед його занедужанням в антикваріаті Гельцля при вул. Скарбківській²⁴. Події останніх часів не дозволяли вже нам розмовитися так, як не раз раніше розмовлялись. Ми дискретно звертали увагу на наше антикварське діло.

ФРАНКІВ «ЗАКОН ПРО РИБОЛОВСТВО»

Від хлоп'ячих літ була в Івана Франка пристрасть до риболовства. Знають це всі, хто [коли]-небудь жив з ним ближче, й не один згадує це в своїх споминах про нього: д-р Іван Куровець¹, д-р Вол[олодимир] Охримович², д-р Іван Кобилецький³, З. Кузеля⁴, Вол[одимир] Кузьмович⁵ і ін. Все, коли тільки була нагода виїхати зі Львова хоч би на короткий літній відпочинок, Франко виїздив найрадше туди, де міг би зайнятися риболовством. Живучи з ним в 1895 р. на літніх феріях в Цинагах⁶ під Борщевом, в домі о. Глібовицького⁷, я мав нагоду бачити, як він, розібраний до сорочки, цілими годинами бродив по ріці з саком у руках, не знеохочуючись безуспішністю своїх заходів. Для риболовства, – згадує Кузеля, – він не жалував і ночі й вертався не раз пізно зі своєї вакаційної роботи». Так було літом 1904 р. в Дидьовій⁸, де Франко з Федором Вовком⁹ і Кузелею заживали гостини в домі о. Кузіва¹⁰ під час своєї антропологічно-етнологічної поїздки на Підкарпаття. «Очевидно, – каже далі Кузеля, – що потім ішли звичайно цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятірі і т. ін. Вовк оповідав при тому про риболовлю на Україні, про рибальство в Добруджі¹¹, й се завсіди Франка цікавило».

При своїй пристрасті для риболовства, при незвичайнім заінтересуванні розвитком техніки риболовства, Франко не міг не зазнайти з умовами виконання його. Він і знав докладно обов'язковий закон про риболовство, вистудіювавши його з брошури, виданої Ф. Вестом у Бродах п. н. «Ustawa o rybolowstwe z dnia 31. pazdzernika 1887., oraz rozporządzenie c.k. Namiestnictwa Galicyi i

Lodomeryi wraz z Wielkiem Ks. Krakowskiem»^{*}. Коли я, несвідомий прав риболовства, запитував про них Франка, він і мені поручив за-знайомитися з тою брошурою. З постановами, зібраними в ній, сам він завсіди рахувався, передовсім з тими, що відносилися до охорони чужої власности, хоч про деякі інші висловлювався з негодуванням як про вигадки для риболовців дошкульні.

Риболовській практиці Франко віддавався при кожній нагоді з найбільшим замилюванням, наскільки тямлю, до 1907 р.

Пізніше параліч рук зробив її неможливою, але заінтересування для риболовства не знищив. Особливо тим, що колись псувало Франкові радість риболовства, інтересувався він іще в останніх днях свого життя. Я був тоді, вернувши до Львова з однорічного побуту у Відні, помічним співробітником «Діла»¹², коли Франко з захисту Січових Стрільців при вул. Скарги¹³ передав десь у другій половині березня 1916 р. в редакцію для надрукування свій «Проект» закону про риболовство в Галичині. Того «Проекту» в «Ділі» не друковано. Та він зберігся в мене і заслуговує на оголошення як документ, характеристичний не лиш для риболовської пристрасти Франка, але й для живучости ума його в саму передсмертну добу.

Ось цей документ, котрий на дальше збереження передаю в бібліотеку Наукового товариства ім. Шевченка.

Закон про риболовство в Галичині.

Проект Івана Франка.

1. Все, що живе в воді і може бути предметом купна й продажу, підходить під цей закон.
2. Води в нашім краю розрізняємо біжучі (ріки й потоки) та стоячі (озера, стави, саджавки, копанки та охаби, себто останки глибоких вирів давніших рік та потоків, що давно повисихали) та їх допливи й відпливи. Усі ті води, аж до самих джерел, можуть бути зариблені і підлягають цьому закону.
3. Вся земля нашого краю, окрім міст, належить до двох верств, великих і дрібних власників, а що право власности землі покладено основою цього закону, то й право риболовства на великих

^{*} Закон про риболовство з дня 31 жовтня 1887 р. і розпорядження цісарсько-королівського Намісництва Галичини і Льодомерії разом з Великим Королівством Краківським.

маєтностях полишено на їх власниках, а право риболовства на дрібних маєтностях полишено на їх власниках, сільських господарях та громадах. До великих маєтностей зачислено також камеральні та фундаційні добра.

4. Всякі води на дрібних маєтностях вважаються власністю тих, через чії ґрунти перепливають, або на чіих ґрунтах містяться. Відповідно до того кожний власник малої маєтності має право риболовства в водах на його ґрунті.
5. В водах з мішаними берегами, де, з одного боку, береги панські, а з другого, селянські, право риболовства належить до селянської громади.
6. Основою зариблення тих вод і заведення в них розумної та дохідної рибної господарки являється забудоване для більших та менших рік та потоків підводними гатями з фашин і цеглин, укріплених поперечними латами та палями, впущених на один метер в землю понище водяної протоки, особливо на бродах та пустих звичайно мілізнах річок. Вони даватимуть захист дрібним і більшим риbam, дозволять їм плодитися та множитися, а, розбираючи їх ступнево з низу ріки до гори, можна в відповідний час в їх леговищах виловити всі риби, придатні для продажу, а лишити без ушкодження весь нарибок. Глибші місця між бродами та мілізнами можуть лишитися не вигаченими, а виловлена в них риба залежна (від) їх власників.
7. Ловлення риб доступне кожному горожанинові краю за порозумінням і письмєнним дозволом власника тої води, де йому хочеться ловити. За дозвіл і в разі незловлення жодної риби охочий не платить нічого, хиба би на берегах вод наробив шкоди, яку розпізнає місцевий польовий догляд. За зловлення риби охочий платить господареві в місцевій громадській канцелярії ціну, відповідну до тарифу, завішеного на стіні. Ловлення риб всіма знаними в нашім краю способами сим законом дозволено.
8. Виловлювання в підводних гатях виконується більшим числом членів громади за порозумінням із Культурною Радою у Львові і Кракові, яка присилає свого агента з відповідними поученнями. Виловлювання починається вд нижнього кінця ріки і йде вступнево вгору рікою та потоками. Для переховування зловлених риб, аби не псувалися, приготується в громаді запас відповідної посуду.
9. Верховний заряд ловлі та торгівлі рибами в нашім краю спочиває в руках Культурної Ради української у Львові, і польської в Кракові.

10. Українська Культурна Рада у Львові має під собою 4 рибні пояси, що розляглися на українській території, а власне: 1. гірський від Попраду до Черемоша; 2. підгірський від Сянока до Неполоковиц; 3. дністровий від Турки до окопів, а 4. від середного та долішнього Сяну до Збруча. Краківська Культурна Рада має під собою два пояси, а власне: гірський від правого берега Попраду до Вислоки і підгірський та долішний від Сяну до слезької границі.
11. Кожна з тих Культурних Рад складається з повітових делегацій, вибраних відпоручниками з кожного села по 2. Кожний повіт висилає до столиці краю з своїх делегатів раз до року на означений протяг часу для нарад над справами про риболовство в краю. Ті делегати вибирають з-поміж себе одного голову та 4 його заступників, а польска – одного голову і 2 заступників, та удаються до центрального правительства в Відні з просьбою о затвердження їх урядування на 3 роки. Діяльність Культурної Ради безполітична, не підлягає контролю ані урядів повітових, ані Намісництва, ані Сейму Краєвого. Натомість звіти про її наради, обрахунки та всі оголошення мають бути друковані.
12. Головною метою діяльності Культурної Ради являється ведення ловлі та торгівлі рибами в нашій краю, аби як поодинокі горожами, так і цілі громади сільські і міські мали з риб якнайбільшу радість і користь. В тій цілі Культурна Рада посередничить між селянами та сільськими громадами і містами краю, столицями та заграничними агентами в справі продажу та відстави галицьких риб, усталює в порозумінні з покупцями ціни дрібної, білої та великої риби, а при помочі своїх агентів веде нагляд над завідуванням усіх справ рибної торгівлі та приготуванням виробів з риб по селах.

Львів, дня 4 марта 1916.

«Проект» замітний своєю зв'язкістю; в ньому всього 12 пунктів, під час коли «Ustawa» з 1887 р. має їх 87, а додатковий розпорядок ц[ісарсько]-к[оролівського] намісництва з 1890 р. ще 17. Франкові, видно, не залежало на узгляднюванні дрібних евентуальностей, але виключно на сформулюванні основ риболовства. Формулюючи їх по своєму розумінню, він мав на тямці й постанови «Ustaw-и», бо, як у ній, так і в його «Проекті», узгляднені такі засадничі квестії, як: право власности, рибні ревіри (пояси), ревірові виділи (Культурні ради), рибні летовища (tarliska ochronne), винагородження прибережних

власників за спричинені їм шкоди, рибний надзір і ін. Але вже при побіжнім порівнянні Франкового «Проекту» з «Ustaw-ою» зауважується оригінальне привілеювання Франком сільських громад у розмежуванні вод між ними і власниками великих маєтностей, признавані ним полегші для риболовців-аматорів, а найважливіше – поділ галицької водної сітки на українську й польську, поділ одної й другої на постійні пояси (ревіри) й підчинення їх двом окремим, автономним Культурним радам, українській у Львові й польській у Кракові. В мініятурі – це неначе проба реалізування давньої української мрії про політичний поділ Галичини на українську й польську.

Полишаючи міркування про законодатні спосібності Франка юристам, я зверну увагу ще лиш на одну характеристичну рисочку «Проекту». В 12 пункті читається, що: «Головною метою діяльності Культурної ради являється ведення ловлі та торгівлі рибами в нашім краю, аби як поодинокі горожани, так і цілі громади сільські й міські мали з риб якнайбільшу радість і користь». Отже, не лиш на користі залежало Франкові, але й передовсім на радості. Чи не пізнається тут зразу Франка як аматора-риболовця?

Рукопис Франкового «Проекту» – це 5 листків білого паперу формату малої 8-ки, записаних з одної сторінки, за винятком 5-ої, де письмо переходить й на другу сторінку. Письмо не є Франкове. Воно незугарне, нерівне; букви й цілі слова в нім часто перечерквані і справлювані: правопис незлий, але інтерпункція слабша. Так і видно, що за диктатом Франка писав якийсь писарчук важкою, невправною рукою. Сам Франко брався писати, але, накарлючивши зів'ялою рукою перше слово заголовка «Закон», передав перо принагідному помічникові. Цей факт свідчить, що «Проект» повстав у голові Франка тоді, коли в нього сильніше рук працювала думка. Півмісяця раніше зложення «Проекту» в половині лютого 1916 р. він сказав до Катрі Гриневичевої¹⁴, що дивувалась його невтомності: «Я не уставав у праці ніколи, – навіть ніч не приносила мені відпочинку. Бо ніччю я проектував, на розсвіті посвіжілими думками піддавав критиці концепції, яких основи кладені дуже часто при підвищеній температурі, а вдень я повно й обдуманно творив. От і сьогодні я почав диктувати перевід одної з книг Лівія¹⁵...». Це визнання Франка може краще всяких пояснень ілюструвати й генезу «Проекту», що був

диктований півмісяця пізніше при останніх судорогах нерву життя, при останніх блисках думки.

Коли говорю про останні блиски Франкової думки, то, очевидно, маю на мислі й затміння. Їх, справді, зауважувалось у нього не раз, почавши з 1908 р. В хвилях таких затмінь він не тільки манячив; часом створив також оригінальні проекти. Тим, що вже списали свої спомини про нього, добре відомо, як він жалувався на вищі сили, на духів, що в'яжуть йому руки мотузками, дротами, обручами, і як вибирався струснути їх то в криничку в Криворівні, то в море в Одесі. Писали про це і д-р Ів[ан] Кобилицький, і Катря Гриневичева, і С. Шелухин¹⁶, і А. Ніковський¹⁷ і ін. Але тільки давніші члени редакції «Діла» знають, що одного ранку, мабуть, іще 1915 р. зимою¹⁸, Франко передав редакторові В. Панейкові¹⁹ свою статтю про «шнайдизу»²⁰, себто про штудерні ножиці власного винаходу, якими він сподівався не лиш увільнити свої руки від цілих сувоїв пекельного дроту, але й прислужитися нашим воякам, даючи їм при помочі своєї «шнайди-зи» вдиратися в обтягнені кільчастим дротом окопи ворога. Зміркувавши, в якому психічному стані знайшовся автор статті, редактор «Діла» не друкував її, як і потім не зважився друкувати проекту «Закону про риболовство в Галичині».

Славсько, 22 серпня 1927 [р.]

ПРО ФРАНКОВІ «ПАНСЬКІ ЖАРТИ»

На початку 80-их років минулого століття Іван Франко після гірких переживань, зв'язаних з його першими соціалістичними поривами, не зразився до світу. Жадоба праці, якої не знаходив, будучи відокремленим від загалу своєї суспільности, шукала заспокоєння. Тому й важко було йому zostаватися вірним своєму великому учителеві Михайлові Драгоманову¹, котрий, живучи на еміграції, міг кидати землякам принципіальні кличі, не рахуючись з тим, як вони їх приймуть та як будуть їх переводити в життя. Там, на чужині, не було

маси української суспільності; там не треба було з нею рахуватися. Інакше в Галичині. Хто тут хотів знайти прихильних для нових ідей та кличів, той рад не рад мусив мати зв'язки з суспільністю, мусив серед неї здобувати собі популярність, а єдиним шляхом до неї була суспільна праця. Тому й бачимо Франка в пошукуванні зближення до галицько-української суспільності вже в першій половині 80-их років минулого століття. Громадою, до якої Франко починає тоді зближатися, були українці із саме тоді організованого табору народовців. Після скомпромітування москвофільського табору в процесі Наумовича й Ольги Грабар² явився для народовців найкращий момент для переведення своєї тривкішої організації. Збираючи в своїм таборі все, що було тоді в Галичині інтелігентне, народовці мусили рахуватися з українським духовенством. Мусили тим більше, що галицький намісник Залеський³ вже в січні 1885 р. вислав до австрійського міністерства внутрішніх справ проєкт організування нової партії серед українців, яка, з одної сторони, була б лояльною для віденського правительства, а, з другої, вірною римському престолові й тим самим готовою виступити проти усяких політичних і релігійних агітацій, піддержуваних у Галичині царською Росією. На провідника бажаної намісником Залеським партії назначувалося митрополита Сильвестра Сембратовича⁴ й станиславівського єпископа. Щоб саме цій планованій клерикальній організації успішно протиставитись, треба було й народовцям мати по своїй стороні якнайбільше число інтелігентного духовенства. Та саме участь уніятського духовенства в організації народовців не могла подобатись принципіальному противникові його – Драгоманову. Тим-то й на Франка, що почав зближатись до народовців, посипались зі сторони Драгоманова докори мало що не в ренегатстві у відношенні до молодечих його ідей, ідей поступу й революції. І хтозна, чи ті докори не були б завернули Франка з дороги до народовецького табору, коли б він у тому самому часі не нав'язував уже самостійно тісніших взаємин з українською громадою в Києві⁵. Там українці починали тоді вже відхрещуватися від революційних видань еміграції; там Драгоманов починав уже виходити з моди. Це, може, й не заважило в міркуваннях Франка про необхідну потребу співпраці з народовцями в Галичині. Оправдуючись перед Драгомановим, Франко рад не рад мусив

брати в оборону братання народівців з галицькими попами, мусив представляти Драгоманову, що й ті попи, наскільки вони схотіли би працювати для народу, могли би стати позитивні, а в такому випадку не ялось би їх від національної праці усувати. Як мали б виглядати такі Франкові попи, це мало виявитися в поемі, що її Франко задумав тоді написати й про яку сповіщав Драгоманова*.

Заповіданою поемою були «Панські жарти» – поема з недавнього минулого Галичини, бо з останніх днів панщини і з перших днів після скасування її:

*«Був і піп у нас колись,
Працював як люди,
Днесь такі перевелись
І вже їх не буде».*

Так з тугою згадував Франко в одному вірші давнього попа. Такого попа, попа-громадянина малює він і в своїх «Панських жартах».

В добу найтяжчого панщиняного гніту, найбільшій панській самоволі, що вміє навіть забавляти себе жорстокістю в поведінні з підданими українськими мужиками, не жахається виду найбільших людських терпінь і робить собі з них предмет жартів, Франків піп-громадянин іде рука в руку зі своїми вірними, для них він працює, в їх обороні піднімає голос і з ними терпить у тій непохитній вірі, що таки горю колись буде край, а кривдникам народу загибель.

Подія, котра є темою Франкової поеми, розказана у формі спомину очевидця. Старець, що сам переживав те, про що оповідає, свідомий того, до чого має послужити його повість. Він каже, щоб слухачі пригадували собі його повість у хвилині найтяжчої народної скрути, тоді, коли чоловікові здається, що вже все пропало, що:

*«Пропала правда, згубила доля,
Закована громадська воля,
Неправда всюди верх держить.
В таку-то хвилю, діти милі,
Ви повість згадуйте мою,*

* Див. Листування Івана Франка та Михайла Драгоманова. – Львів, 2006: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка. – 564 с.

*І згадуйте, що сеї хвили
Я з досвіду вам подаю.
В сам час, коли неправда люта
Найвище голову здійма,
В сам час, коли народні пута
Найдужче тиснуть і закута
Народна мисль мовчить німа,
Довкола найтемніша тьма,
Надії й просвітку нема, –
В той час якраз ви не теряйте
Надії й твердо теє знайте,
Що в груз розсиплеться тюрма
Неправді й злу не потурайте,
В зневірі рук не покладайте
І увільняйтеся з ярма».*

Оце й основна ідея Франкових «Панських жартів». А зілюстрована ця Франкова ідея пригодою одного галицького села в часі тяжкої панщини, в тому часі, коли їй зближався вже кінець і коли оборонці її, прочуваючи це, найбільше лютували.

Зображений в поемі польський шляхтич пан Мигуцький, стривожений недавніми подіями на Мазурщині, де польський мужик кинувся на своїх панів-гнобителів і вчинив між ними різню, слідкує бачним оком за кожним рухом у своєму селі. Передовсім не подобається йому те, що піп гуртує довкола себе мужицьких дітей, навчає їх, заохочує батьків тих дітей заложити в селі школу, заохочує їх подбати за просвіту своїх дітей. Дбаючи тільки про те, щоби хлоп був здоровий для роботи, він інших інтересів хлопа не узнавав, а «на письменних був огонь», Він знав собі одне:

*«Хлоп, щоб умів орать, косити,
І в танці дівкою носити,
Та «Вірую» і «Отченаш».
Письма не треба хлопю знати;
Як хлоп почне книжки читати,
Хто буде пану свині пас?»*

Позатим зауважив пан Мигуцький, що чим більше хлопи починають думати про школу, тим більше відтягаються від корчми, яка, прецінь, була в нього джерелом доходу. Тож прямо лють брала його, коли почув, що се піп ширить у селі ідею тверезости. Раніше він чув, що ідею тверезости ширили між мужиками польські агенти революції з еміграції. Тому зразу підозрював, що і в його село засягла рука польських висланців-революціонерів, ворогів шляхетського ладу. Одначе, переконавшись, що все воно від попа виходить, він постановляє на ньому помститися. Нагоду знаходить скоро. В найбільше рокове свято, на сам Новий рік, поки піп на просьбу своїх парохіян мав відібрати від них торжественну присягу на тверезість, пан Мигуцький виганяє ціле село рубати ліс, не поминаючи й попа, а вкінці всіх тих селян, що, обурені на вид тяжкого знущання над попом, зриваються до бунту проти своїх наставників-атаманів, заспокоює, що тільки так жартував. Так само жорстоко поводитьсь він із тим старостинським комісарем, німцем, що, по мислі свого уряду, держить сторону села, приїхавши на слідство в тій справі. Комісаря, що прочитав селянам патент про скасування панщини, п. Мигуцький звелів вкинути в двірську псарню, де пси мало його на кусні не роздерли. І все те, по власному вислову пана, не було нічим іншим – тільки жартом. Правда, за той жарт із попом, а ще більше за жарт із комісарем, зустріла пана Мигуцького заслужена кара; його арештовано як злочинця і замкнено в тюрмі. Народ затріумфував; гнобитель був покараний, панський гніт пропав, настали дні свободи, бо панщину скасовано. Могли настати також і дні тяжкої відплати. Так що ж діється? Ті вічно угнітані, ті нещасні жертви панських диких жартів, ті темні, непросвічені українські селяни, виявляються в рішучім моменті найблагороднішими людьми, такими благородними, якими не доводилось бути ніколи висококультурній шляхті. Прощаючи панові все заподіяне їм зло, помагаючи між тим і його хворій подрузі в спустошеному господарстві та обороняючи панське добро перед сільськими грабіжниками.

От тут і нова характеристична риса Франкової ідеології. Замість підсичувати класову боротьбу й ненависть, Франко вказує шлях братолюбія, яким теж, може й легше, можна дійти до вирівняння всіх суспільних різниць.

Зміст поеми, як бачимо, історичний. Насувається питання, чи вірно схопив Франко характеристичні риси минулих подій та осіб. Перш за все можемо запитати, чи можливий був такий пан Мигуцький зі своїми жорстокими панськими жартами як у відношенні до своїх підданих селян і попа, так і в відношенні до представника австрійського уряду комісара. Отож, у відповіді на це питання не потребуємо послуговуватись навіть українськими свідоцтвами. Дають їх доволі багато самі ж польські історики з доби упадку Польщі, з доби й дальших років після того упадку. Вони стверджують нечувану самоволю польських панів у тому часі, коли Польща, падаючи, не мала сили стояти на сторожі власних законів, та коли кожний можний шляхтич-пан сам був собі законом і не знав границь для своєї самоволі. Вистане тут пригадати хоч би найпопулярнішого, бо знаного з десятків народних оповідань, пана старосту Каньовського (Миколу Потоцького) з його жартами так само болючими, як і жарти пана Мигуцького. Про інших, подібних до нього, каже польський письменник Василевський⁶: «Старих людей з давніх часів стати було тільки на іграшки; отож, пан Бобровський замикав до хліва уфризіваних комісарів з гвоздиками у волоссі; пан Годзький в губернії викидав за двері крайсгауптманів з перепрошенням особи намісника Пергена, котрий був при тім, а пустий підросток Александер Фредро з вікна виловлював на вудку перуки з німецьких голов». Інший польський письменник, Шнір-Пепловський⁷, пригадує нам турчанського пана Калиновського з його жартом. Той пан покликав до себе попа й велів йому правити похорон своїй улюбленій собаці, а коли піп здригався перед виконанням панського приказу, пан Калиновський казав викопати на своєму обійсті яму й живцем похоронити в ній попа, котрий, заки це ще зроблено, вмер з переляку. Подібних панських жартів з українськими попами чи німецькими урядниками можна б назбирати значно більше, та вже й тих досить буде на доказ, що жартівливий пан Мигуцький в поемі Франка не виссаний з пальця. Врешті, таких насильств, як те, що його завдав пан Мигуцький своїм селянам і попові в саме рокове свято, багато записано істориками нашої церкви, н[а]пр[иклад] Малиновським⁸, хоч Франко зсилається тільки на одну записку Миколи Устияновича⁹.

Особа попа в поемі, може, ідеалізована дещо, але одиниць між галицьким духовенством, подібних до попа з поеми, можна би також

знайти в минулому чимало. І саме Франко не раз у своїх історично-літературних писаннях вказував на такі одиниці, що займалися громадянською роботою, заснуванням школи, ширенням тверезости і т. п. Надто ж можна би вказати і на літературний модель, після якого Франко вирізьбив свого попа. Тим літературним моделем є старий Рандуле у французькій повісті Фелікса Граса¹⁰ про участь марсельців у французькій революції («Les rouges du Midi»)¹¹. Тема цієї повісті взята з передодня французької революції, подібно, як тема поеми Франка з передодня галицької свободи. Як у Франковій поемі очевидець панщини оповідає про страхіття її своїм молодшим слухачам, так теж у французькій повісті старий Паскаль на посиділках розказує про те, що довелось прожити й вистраждати його батькам до революції. Змальований в повісті патер Рандуле – це викопаний піп із «Панських жартів». Він теж терпить із своїми вірними, він теж допомагає їм, як може, і вчить заодно поступати лиш по завіту Христа: не плати злом за зло, але на зло відповідати тільки добром – зовсім так, як піп у поемі Франка. Франко ж читав повість Фелікса Граса й мені звертав увагу на неї ще в 90-их рр. минулого століття.

І характеристика доби є у Франковій поемі вірна. Він же тою добою до написання поеми пильно займався. Збираючи у Вікні¹² на Поділлі в архіві дідица Володислава Федоровича¹³ матеріяли до написання життєпису його предка, що брав участь у польським революційнім русі після першого польського повстання, Франко зазнайомився з історією тої доби й польських революційних агітацій, до яких належало й ширення між народом тверезости, яка повинна була здержати народ перед розповіданням і розголошуванням поп'яні того, що йому польські революціонери таємно розповідали. Так само знав Франко й те, що для ослаблення польської пропаганди тверезости, тої покришки революційної акції зі сторони польських заговорників, австрійське правительство спонукало уніятських владик зобов'язувати своїх священиків під власним надзором і до закладання шкіл. Про все це доводилось Франкові не раз і писати.

Менш історичне, менше правдоподібне виглядає оповідання устами очевидця-селянина про польських революціонерів Ценглевича¹⁴, Дембовського¹⁵, Вішньовського¹⁶ або про зруйнування

французької Bastilii; виглядає воно трохи дивовижно. Так не міг би оповідати простий селянин. І сам Франко в передмові до одного з пізніших видань своєї поеми каже, що його оповідання не чув він від свого батька Яця; батько вмів йому оповісти тільки про великий здвиг народу у Львові з нагоди скасування панщини, дарма, що новіший дослідник творчости Франка А. Музичка¹⁷ вважає цілу поему заснованою на оповіданнях Франкового батька.

Про Франкову поему зараз після появи її висловлювалися критики з незвичайним признанням. Дехто прирівнював Франка на основі цієї поеми до Шевченка, ба й до Гомера. Спротивився тому рішуче вже й такий невибагливий критик, як історик літератури Огоновський¹⁸. Якби воно не було, з Шевченкових поем до Франкової найближча по ідеї могла би бути поема «Неофіти»¹⁹ – поема християнської ідеї всепрощення. Та важніше, ніж порівнювати Франка з Шевченком, буде пригадати тут інші подібні поеми самого ж таки Франка – «Івана Вишенського»²⁰ і «Мойсея»²¹. У всіх трьох поемах героєм є особа духовна, як не піп, то монах або старозавітний священослужитель. Вказівка, що Франко, шукаючи собі ідеальних провідників народу, вбачав їх залюбки в крузі національного духовенства. І якщо є тут у чім його заслуга, то, безперечно, в тім, що, виводячи такі ідеальні фігури національних провідників, як піп у «Панських жартах», як монах Іван Вишенський і Мойсей в пізніших поемах, чи хоч би й поганський священослужитель Захар Беркут в ранішій повісті, Франко ставив і нашому духовенству перед очі взірці громадянських діячів, взірці гідні наслідування, й тим чимало причинився до появи великого числа ідейних громадянських діячів 80-их і 90-их рр. минулого століття саме з круга нашого духовенства. Всі вони були далекі від того, що покривається назвою клерикалізму, а всі впливали своєю громадянською патріотичною працею на своє окруження більше, ніж їх світські товариші праці.

Поема «Панські жарти» вчинила Франка популярним серед нашого духовенства. Основа ж тої популярности має й сьогодні своє актуальне значення; вона й сьогодні, якщо її добре вирозуміти, може бути живуча.

У Львові, дня 30 червня 1928 [р.]

ТОДІ ЦЕ БУЛО ЛИШЕ МРІЄЮ...

Було це сорок п'ять років тому, коли, маючи намір посвятитися славістичним студіям, разом з Іваном Франком ми зібралися до Відня. Франко – після майже п'ятнадцятирічної перерви – тоді вже закінчував студії, а я їх тільки розпочинав. Проживаючи в спільній кімнатці на Віплінгерштрассе¹, ми разом бували на університетських лекціях, разом ходили обідати у ресторани, також за звичкою кожного дня разом відвідували кав'ярню «Центральну»² на Герренгассе³. Там, при чорній каві, перечитувалося щонайменше дюжину свіжих журналів, якщо хтось третій цьому не перешкоджав. А тим третім, зазвичай, був хтось із знайомих Франка, рідко з моїх, бо у мене їх ще не було багато, особливо таких, з якими довга розмова могла би мати якийсь інтерес для Франка. Проте незабаром мені випала нагода зблизитись з особою, по яку я вже чув багато такого, що могло би бути цікавим.

Було це ймовірно в лютому 1893 року. Вийшовши з семінару проф. Ягіча⁴, заходимо з Франком до «Центральної», де мав нас чекати д-р Монат⁵, шкільний товариш Франка з Дрогобицької гімназії. Замість нього застаємо при столику, який ми щоденно займали, д-ра Фредерика Самуеля Крауса⁶, який, будучи секретарем «Ізраїльського альянсу»⁷, одночасно був видавцем і редактором фольклорного щомісячника «Am Ur-Quell»⁸. Познайомившись з ним два місяці тому, ми могли би підсісти до нього, якби він не сидів уже в товаристві невідомої нам людини. Тому вітаємо його лише кивком і займаємо місце за сусіднім столиком.

– Але ж панове, просимо до нас! – в тій хвилі вигукує д-р Краус, прискочивши до нас, і представляє нам свого товариша. НИМ БУВ ТЕОДОР ГЕРЦЛЬ⁹ (тут і далі розрядка автора. – Л. К.).

– Радий знайомству з вами, – промовив Герцль до Франка. – Бо вже кілька разів згадував про вас мій колега (д-р Краус. – Л. К.). Мало сказати – згадував. Понарозказував мені стільки, що познайомитися з вами особисто стало моїм найпалкішим бажанням. Мушу зауважити, що, познайомившись з Краусом, за його проханням ми

з Франком були у нього ще в грудні 1892 року. І вже тоді мала місце розмова про Герцля. Подобиць її сьогодні собі добре не пригадую; лише пам'ятаю, що темою була ідея, втілена Герцлем чотирма роками пізніше в монументальній праці «Єврейська держава»¹⁰. Ця ідея також стала темою першої розмови Франка з Герцлем за обопільним бажанням.

– Мені дуже сподобалася ваша ІДЕЯ ВІДБУДОВИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ДЕРЖАВИ, – сказав Франко. – Вона мене дуже зацікавила, оскільки є немовби РІДНОЮ СЕСТРОЮ НАШОЇ ІДЕЇ ВІДБУДОВИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. Але чи одна і друга є сьогодні здійсненними?

– Чому б не мали бути, – відповів Герцль. – Все можливе на світі, що тільки вміщається в людській голові.

– В розумній голові! – додав Франко. – Так, в розумній голові, бо тільки про таку варто говорити людям, які хочуть видаватися розумними, – продовжував Герцль. Навіть найвища ідея, народжена в розумній чи розсудливій голові, стане здійсненою, коли запалить широкі народні маси і воздвигне з їх лона своїх обранців, готових на мучеництво. Якщо колись завдяки Мойсею нам вдалося скинути з себе ярмо єгипетське і знайти Палестину, то чому тепер це мало би бути неможливим?

– Тоді, – зауважив Франко, – ви мали Мойсея і лише одне ярмо – єгипетське. А сьогодні? Ми, українці, маємо їх три, а ви хіба в десять разів більше, бо розсіяні по цілому світі.

– Щодня Мойсеї не народжуються, це правда; вони гартуються під зовнішнім гнітом, – відповів Герцль. А той зовнішній гніт у нас вдесятеро сильніший, ніж у вас. Якщо ви колись відчуєте його так, як ми, тоді і у вас почнуть шукати свого Мойсея і, напевне, знайдуть його, хоча сьогодні його можливо ще закидали би камінням. Зрештою, час може все прискорити.

– Тут ви маєте рацію, – погодився після короткого мовчання Франко і сердечно потис Герцлеві руку.

Що мав на увазі Герцль, кажучи, що час може все прискорити, – цього я не міг збагнути; пізніше Франко розповів мені, що все прискорити може зміна політичного становища в Європі. Наслідків великої війни він ще не передбачав, бо і самої війни не сподівався.

На жаль, в моїх нотатках з тих давніх часів я не знайшов більше заміток про відносини Франка і Герцля. Можу лише додати, що

Герцль, скільки разів із ним не зустрічався, завжди запитував мене, чим займається Франко. Інформуючи його про давніші праці Франка у галузі семітизму, я міг подавати йому тільки поверхові відомості. Тепер, коли в Києві проф. Кудрявцев¹¹ дав нам спеціальну розвідку на цю тему*, це могло би виглядати інакше. Але навіть такому сумлінному дослідникові, яким виявився проф. Кудрявцев, не могло приснитися, що задум найвизначнішої поеми Франка «Мойсей» зародився із розмови з Герцлем, описаної вище. Цей задум Франко виношував довго, дуже довго. Ще у 1893 році в Відні писав начерки поеми, намагаючись показати єврейського Мойсея так, щоб український читач міг пізнати в ньому риси українського провідника. Коли ж перші спроби йому не вдалися, викинув їх у смітник. Лише згодом, після гірких особистих переживань, які довели його до відомих нам конфліктів як з українською, так і з польською громадськістю, сильніше відчув ЖИТТЄВУ ТРАГЕДІЮ ЄВРЕЙСЬКОГО ВОЖДЯ і дав нам поему, історичну тільки на перший погляд, а насправді актуальну з точки зору провідника українського народу. Сталося це в 1905 році. ХТО ЗНАЄ ЧИ, ВЛАСНЕ, НЕ У ЗВ'ЯЗКУ З ВРАЖЕННЯМИ, ВИКЛИКАНИМИ СМЕРТЮ ГЕРЦЛЯ...

Те, що я розповів про генезу поеми Франка, узгоджується також з тим фактом, що роком пізніше Франко почав записувати свої спогади про євреїв¹², з якими мав близькі приятельські стосунки. На жаль, довів їх лише до часу свого вступу до Львівського університету, та й ті zostали після нього в рукописах, які виніс на денне світло рік тому М. Возняк¹³. Шкода, що Франко не довів цих цікавих спогадів бодай до часу знайомства з автором «Judenstaat-y».

* Проф. П. Кудрявцев. Єврейство, євреї та єврейська справа в творах Івана Франка (Збірник праць євр. істор.-археограф. комісії. – Т. II. – Київ, 1929). – примітка автора. – Л. К.

** Іван Франко. «Мої знайомі жида» («Діло», 1936. – № 117–119). – примітка автора. – Л. К.

ІВАН ФРАНКО Й ВІДЕНСЬКІ МОСКВОФІЛИ В 1893 Р.

Дня 8 червня 1893 р. у Відні, в кімнатці при Віпплінгерштрассе¹ ч. 26, де зі мною мешкав тоді й Іван Франко, застаю на столику листок, адресований до нього, «або до В. Щурата». Тому, що Франка дома не було, мав і я право отворити конверт й написане прочитати. Читаю: «Севодня на Нордбангофе будет в переезде с Ріма в Вену митрополіт Сембратовіч². Ми должны устроїть ему порядочную овацію. Приходіте!» Підпису не було, бо написане воно було на друкованій візитівці Юліяна Андрійовича Яворського³, тодішнього студента віденського університету й члена віденського студентського товариства, москвофільської «Буковини»⁴. Начитавшись про митроп[олита] Сембратовича від осені 1891 р., коли-то у Львові відбувся голосний антиепархіальний Синод під проводом митрополита, я міг догадуватися, яку саме «овацію» хотіли б зробити йому москвофіли. Одначе, був майже певний, що вона їм не вдасться при чуйности віденської поліції. А все-таки цікавість була у мене така велика, що я рішився піти на зазив, тим більше, що й трохи гроша сподівався заробити хоч би за короткий звіт у віденському «Ноес Вінер Тагблят-і»⁵. Я залишив білет Яворського на столику коло Франкової постелі, а сам вийшов.

Була година 6-а вечора. На залізничний двірець іти було зарано, бо до Галичини поїзд мав від'їхати щойно по 9-ій годині. Я пішов на вечерю на Оттакрінг, до Шруффа⁶, де харчувалися чимало моїх товаришів із «Січі»⁷. Там, у реставраційному огороді, під розкішною липою, застав уже не стільки своїх, але й з москвофільської «Буковини» кількох, між ними й Яворського. Той тут же мене спитав: «А що? Дістали письмо?» – Дістав, – кажу, – Франка не було, так я йому залишив. Та він, певно, не прийде.

При веселій, голосній розмові час минав скоро. Перед 9-ою год. «вічний медик» В. Щавінський⁸ піднявся з крісла і крикнув: «Гальт! Ідемо». Виходимо з реставрації, а тут уже й кілька фіякрів жде. Всідаємо і їдемо. По дорозі на двірець, уже десь за площею св. Степана, кілька «буковинців» задержується коло якоїсь крамниці з маслом і

йцями. Що закупили, я догадався аж по всьому, аж тоді, коли побачив заповідану «овацію». Описувати її тут не стану, хоч прийшлося би воно легко, бо описували її у всіх тодішніх віденських і галицьких часописах, спеціально ж у «Ділі»⁹ в дописах Йос. Партицького¹⁰, що підписувався: Клевчаненко. То була справдішня «овація» – цебто по-нашому: яечня, від якої потерпіли на одягах не тільки митрополит Сембратович, еп[ископ] Куїловський¹¹, прелат Білецький¹² і їхні товариші, але й комфортабельні вагони I-го класу. Інтродукцією до тієї яечні була хитра промова Романа Алексевича¹³ – хитра, бо починалася, як якась величальна ода, а кінчалася окликами: «ганьба!»

Члени «Січі», з якими і я був на пероні свідком «овації», не брали в ній найменшої участі. А проте і їх разом з членами «Буковини» забрано на поліцію, де після переслухання одних звільнено, інших – головних учасників демонстрації – задержано й переслано до судових арештів.

Цілі два дні після демонстрації переведжено в студентів домашні ревізії. Дня 10 червня перед 7-ою год. рано була вона і в мене. Франко на своєму ліжку ще спав, коли сторожиха кам'яниці впровадила до кімнати комісара, з двома агентами поліції. Збудивши Ів[ана] Франка, комісар спитав, де є його речі, бо їх він ревізувати не буде. На моє щастя, Франко між іншим і спільну нашу шафу взяв за свою. А в ній саме лежав тоді білет Яворського, який був би нас обох обтяжив, як таких, що про демонстрацію вже перед нею щось знали. Результат ревізії був такий, що мене покликано на переслухання до суду й там приказано не виїздити з Відня до покінчення слідства.

Того ж самого дня Ю. Яворський просив Франка й мене зайти до кав'ярні Ронахера¹⁴ на коротку розмову. Замість розмови вийшла конференція комітету, вибраного з-поміж членів «Буковини» в цілі зредагування «Отзиву»¹⁵ до галицьких земляків з приводу віденської демонстрації. Прочитано Франкові перший нарис «Отзиву». Не дуже він йому подобався, бо пах засильно політичним русофільством. Делікатно звернувши на дещо увагу інтересованим, Франко, наскільки собі пригадує, радив їм написати «Отзив» так, щоб він не компромітував перед владою членів їх власної партії, передовсім гр[еко]-кат[олицьке] духовенство. Таку раду й прийнято, а проте на другі сходи Франко вже не пішов. «Нехай собі пишуть, – сказав мені, – як їм подобається. Це не наша справа».

Згаданий комітет так і зредагував остаточно вже по своєму свій «Отзив к галицко-русскому народу, ізданний вічем русской молодежи в Вене от 11 іюня 1893 в деле демонстрації 8 іюня с. г.»

Ось він тут дослівно перекладений на українську мову.

«Земляки! Сумна пригода, яку мали наші ієрархи дня 8 червня на двірці північної залізної дороги в Відні й оповіщені з того приводу – в галицькій і німецькій пресі – дописи спонукують нас, віденсько-«русскую» молодь висловити свій погляд як на згаданий факт, так і на основні причини його.

Якби й не прикро нам, що та гостра демонстрація звернулася проти осіб, які в нас привиклося вважати найвищими представниками галицько-руського народу, князями Руси, якби й не глибока могла бути наша пошана для їх достоїнства, то все ж таки ми обов'язані заявити, що демонстрація проти них, в такій, чи іншій формі, була необхідною, вийшла з причин надто глибоких і поважних, щоб можна було її вважати необдуманим виступом молодости чи плодом сліпого фанатизму.

Не проти одного теперішнього митрополита Галицької Руси звернена була віденська демонстрація 8 червня, але передовсім проти системи, якій він служить і яка – вже тепер принесла багато гірких овочів і грозить принести їх безмірно більше в будуччині.

Доля поставила галицько-руський народ у такому положенні, що свободному розвиткові його, а навіть самому національному існуванню, грозить багато більше важких небезпек, ніж іншим слов'янським племенам в Австрії. Позбавлений родової шляхти, сильної впливами і традицією, не маючи багатого й незалежного міщанства, ані численної інтелігенції, не маючи народно-автономних наукових інституцій та урядів, він мусить уважати свою церкву найважливішим захистом свого національного тривку, мусить дивитися на своє духовенство, як на такий могутній і численний збірник інтелігентних сил, що відчуження його від нашого національно-громадянського життя мусило б найприкріше відбитися на дальшому розвиткові цілого нашого народнього поступу, по крайній мірі в найближчій будуччині, значить, мусило б на багато літ спинити той поступ...

Ми зовсім не гадаємо ідеалізувати це наше духовенство, одначе його визначні заслуги для нашого народу ми мусимо прийняти за історичний факт, якого не заперечують навіть противники його.

На жаль, останні десятиліття показали нам ряд фактів, які виявляють цілу систему, обдуману добре знаними нам сферами, а спря-

мовану до того, щоб позбавити галицько-руський народ тої важкої підпори його, ослабити її до краю й не дати їй спомогти працювати в національному дусі. Такі факти, як заснування інтернату «Змартвихв-станців», реформа Василянських монастирів, заходи ввести celibat серед руського духовенства, пропаганда римського ультрамонтанства, яка в останніх часах захоплює щораз ширші круги не тільки духовенства, але й світської інтелігенції й проявляється поширенням духу фанатизму й нетолеранції, – всі ті факти повинні наповняти кожного галицько-руського патріота тривогою й обавою за дальший розвиток нашого народу, бо вони заповідають нам не поступ, не зміцнення, але ослаблення наших народніх сил. Слова, звернені папою Львом XIII на аудієнції 29 мая до руських паломників, а саме ті, в яких він жадає від нашого духовенства безумовного віддання себе римській курії й бажає усунення «неоправданих і більше ніж можна б сподіватися, шкідливих різниць в обрядах», розуміється, нашім і латинським, повинні тільки скріпити наші обави й демаскувати остаточну систему латинізації нашого обряду, амальгамірування нашого духовенства з латинським і відтягання його від праці для національного відродження нашої країни в дусі поступу й гуманности.

Слова папи Льва XIII переконують нас у тому, що тою системою руководяться навіть ті високі сфери Римсько-католицької церкви, від яких досі ми чули так багато слів про недоторкаємість нашого обряду й наших окремішніх церковно-національних традицій.

Земляки! Мав би ж галицько-руський народ відноситися байдужно й покійно до таких фактів і такої системи? І мало б передовсім те молоде покоління його, яке живіше відчуває суспільні інтереси й сильніше ними переймається, в якого почування не придавлені іще буденними клопатами, не сковані побоюваннями за кар'єру, мало б і воно покійно вичікувати нових ударів?

Що демонстрація, вимірена проти тої системи, звернулася проти наших ієрархів, у тому – гадаємо – зовсім залишнім було б нам оправдуватися. В живій пам'яті у вас, земляки, всі ті факти, а передусім теперішній митрополит Сильвестр Сембратович і його головні прибічники й носії тої системи. Без згоди митрополита реформа Василян ніколи не могла б здійснитися. Проекти введення celibату виходили від нього іще з 1884 р. Він покійний і пасивний, коли йшло діло в справі оборони нашого обряду перед посторонніми напастями, – (пригадаємо тільки діло з обрізуванням трираменних хрестів, з жандармським, а навіть з жидівським наглядом над чисто-

тою нашого обряду, з Тучапами і з недавнім обіжником політичної влади, який тяжко зобижав наше духовенство) – він виявляється енергійним і повним ініціативи, коли малося придавити голоси протесту із середовища самого духовенства, щоби наклонювати те духовенство до своїх церковних, ба навіть політичних поглядів, щоби приглушити всякий голос незалежної, світської преси, всякий прояв свобідної гадки серед нашої інтелігенції.

Земляки! Ось що вважали ми необхідним сказати вам, не для оправдання, а для пояснення віденської демонстрації з дня 8 червня с. р. Ми не беремо в оборону її форми, але сподіємося, що суть її повинні визнати справедливою, коли не уста, то совість ваша!

Відень, 11 червня 1893. – В імені віча віденської «русской» молоді: Владимир Лаврецький, предсідник віча, Владимир Могильницький, Емілій Черлюнчакевич, Климентій Руденський, члени Комітету.

Для бібліографа важна буде й дописка на кінці: «Ферляг фон Юліан Яворскі, Він VII, Штіфтгассе № 43, Із типографії Н.Верная в Вене».

Одержавши від видання цей друкований «Отзив», Ів[ан] Франко сам прочитав мені його в цілості й добавив: «Можна було написати дещо більше й інакше. Та для них і так воно добре; іншими аргументами, може, й не взяли б усіх своїх, та й цензура не пропустила б дечого». Щойно в кілька днів пізніше ми довідалися, що віденська цензура не пізналася на обережності в стилізації «Отзиву» й таки сконфіскувала його. Та воно сталося вже хіба в зв'язку з тим, що як члени Комітету, підписані під «Отзивом», так і видавець його опинилися були в слідчому арешті разом з іншими чотирма учасниками демонстрації: Романом Алексевицем, Михайлом Копистянським, Йосипом Крушинським і Володимиром Щавінським¹⁶. Усі вони посиділи в арешті повних три тижні, й хоч як сенсаційним заповідався сподіваний процес, до нього таки не прийшло. Не допущено до нього наслідком інтервенції вищих кругів австрійської влади, найправдоподібніше, по бажанню й самого ж митрополита Сембратовича. Не виключено, що, як митрополитові, так і австрійському правительству небажаним міг видатися такий процес, у якому з обороною обжалованих рішили виступити чеські адвокати й парламентарні послы Герольд, Пацак, Подліпни й віденський соціал-демократ Ельбоген. Вони цілій справі готові були надати зовсім під ту пору не пожаданий політичний

характер, що вже й без них робила з великою сатисфакцією преса російського царату.

Вичитуючи пильно всякі голоси преси про евентуальні наслідки віденської демонстрації, Іван Франко аж відітхнув легше, коли довідався про припинення судового слідства й увільнення ув'язнених. «Вони, – казав мені, – готові були й мене пришпилити як-небудь. А я ж саме у стадії складання ригорозів...»

Може, й справді, Франко сказав тільки те, що собі в ту хвилину подумав. Але на основі деяких раніших і пізніших фактів я міг догадуватися й іншої причини Франкового вдоволення чи заспокоєння. Безпосередньо після віденських зустрічей і розмов з Михайлом Драгомановом¹⁷, йому дуже залежало на тому, щоб Драгоманов не довідався про його яку-небудь причасність до справи москвофільської демонстрації. Згодом він сам мені до того й признався.

У Львові, 2 травня 1939 [р.]

НІМЕЦЬКИЙ П'ЯНИЦЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОДЯЗІ

Зимою 1892/93 р. у Відні Іван Франко, пригтовляючись до університетських іспитів і заробляючи по змозі дописами до галицьких і віденських часописів на удержання, не мав часу на писання поезій. Коли ж і брався деколи до них, то виходили вони як легкі продукції відпочинку або як перерібки позичених тем. Маю тут на думці сатиричну «Вандрівку русина з Бідою»¹, гумористичного «П'яницю»² та «Царя і аскета»³, а спинюся тільки при «П'яниці».

Маючи з Франком спільну тісну кімнатку з одним спільним столиком до праці, я, щоб йому не перешкоджати в читанні чи писанні, так само звичайно читав або писав. Одного разу роздобув собі збірки кількох німецьких поетів і, переглянувши їх, переклав з одної три строфи – вірш «Дас Кройц ам Фельвег» Германа фон Гільма⁴.

– Що це ви надзьобали? – питає мене Франко.

- Послухайте, – кажу. А він, вислухавши, тільки усміхнувся.
- Ага! – каже. – То ви впали на слід мого давнього вірша «Христос і хрест»⁵. Але я Гільма не мав іще в руках.
- То Теодора Шторма⁶ мали. У нього є ще ближчий до вашого вірша «Круціфіксус»⁷.
- Маєте і його тут?
- Маю.
- То дозвольте мені переглянути обох.

Я вже не хотів звертати Франкової уваги на Штормів «Вайнахт-сабенд»⁸, що, без сумніву, був для нього зразком при писанні вірша п[ід] н[азвою] «Олі»⁹ з 1886 р. Вчитуючися в Гільмові поезії, Франко деякими прямо одушевлявся. Одна з них – «Phrgnc» – навіть полишила свій слід на його «Привиді»¹¹, написаному в кілька днів після нашої розмови (6 листопада 1892 р.), хоч сама тема взята з пережитого тоді ж Франком, що мені було добре відоме. Франкові, справді, в той час в одній прохожій на віденській вулиці привиділася давня любка.

Все сказане вище хіба кине трохи світла на генезу дрібніших поезій Франка. Користуючись інколи плодами чужої творчості, Франко все вмів до неї внести щось власного. Не пускався на плагіяти, що можна виказати, порівнявши докладніше згадані поезії з німецькими. На його ж користь повинно вийти таке порівняння вірша Зігфріда Ліпінера¹² «При чарці» з «П'яницею». Тому, що вірш Ліпінера в моїм перекладі досі не був друкований, подаю його тут:

При чарці

*Ще я говорю, хоч може в цій хвилі
Згублю кінці.
Братчики! Заки замовкну в похміллі,
Слухайте всі!
Заки в обійми прийме мене ніч,
Вчуйте мою заповітну річ!
Ось мій секрет, нехай вас потішить;
Тямте собі!
Смертним гріхом чоловік не грішить
В п'яній добі.*

Але як грішить тверезий дурак,
Не оправдає його вже й піяк.
В небі це знають і кожний там любить
Земних п'янюг.
П'яний, що здибле, те й приголубить,
Кожному друг,
Але ненависть, і зависть, і лють
Тільки там, де не п'ють.
Я за тверезі любовні романи
В пеклі б горів;
На щастя, я на кохання п'яне
Їх перегрів.
Яка ж задача життя, яка ціль?
Змити у чарці з тверезості цвіль!
Якщо спитали б, чи знаю я, грішний:
Що це є смерть?
Буде це чарка, яку Всевишній
Налле нам вицертъ.
Бо до небесних, високих світлиць
Дверник пускає самих лиш п'яниць.

Я переклав цей вірш тоді ж, коли й перекладав Гільма. Прочитав його Франкові. Йому він дуже подобався. Вмить пригадав йому піяцьку приповідку: «Дай нам, Боже, що нам треба, а по смерті гоп до неба».

– Ладний вірш, ладний, – сказав, – але я його переберу в український одяг. Побачите, вийде ще кращий. Не минуло й кілька днів, і Франко читав мені вже свого «П'яницю». Начитання в Біблії й апокрифах зазначилося в ньому не менше, ніж ознайомлення з сільським народнім побутом. А з Ліпінера зосталася хіба тільки основна ідея: п'яниця всіх любить, усіх приголубить, хоч би і в небі, як той Ной приголубив там п'яницю Клима.

У Львові, 12 травня 1939 [р.]

В ДНІ ЮНАЦТВА (до 25-річчя смерті Ів(ана) Франка)

Минуло понад 50 років з того часу, коли я зблизився з Франком. Ми жили обидва дружно. Ще в час мого перебування студентом гімназії, він втягував мене до літературної роботи. Саме тоді почав виходити журнал «Народ»¹, і я, будучи учнем V і VI класів, писав туди статті.

Коли я, після закінчення гімназії, зібрався вступити у Віденський університет, мені вдалося при допомозі дружини Франка намовити і його поїхати у Відень. І так, в 1892 році ми поїхали до Відня. Мали там спільну хатинку. Проживши так цілий рік, він став доктором і повернувся у Львів.

Живучи з Франком у Відні, ми вчилися спільно за одним столом. Ліжка наші стояли поряд. Разом ми ходили і снідати та обідати, разом відвідували лекції. Так ми прожили в тісній дружбі увесь рік.

Свої спогади про Франка я вже друкував у різних газетах, а тепер би хотів повністю зібрати їх і, доповнивши дечим, видати в одній книжці. Мені здається, що такий збірник спогадів про Франка приніс би велику користь. На мою думку, треба було б опублікувати тільки такі спогади, які є правдиві і писані справжніми друзями письменника. Бо в нас були й такі, що за життя зовсім не цінили Франка, а потім, щоб примазатися до великої людини, друкували і друкують якісь спогади: мене, мовляв, Франко сюди послав, а мене туди і т. ін. Але все це ні до чого.

Далі, мені здається, що ми взагалі мало ще маємо наукових статей про творчість Франка, і на цій ділянці треба також багато працювати.

З періоду ув'язнення Франка я пригадую собі такий факт. Він просив передати йому до тюрми єврейську граматику і там її вивчав. Я був тоді студентом 5 класу. Пригадую також, як було організовано так звану «яечню» проти львівського митрополита Сильвестра Сембратовича². Ми, тобто я і Франко, одержали спільне запрошення. На конверті було написано: «Іванові Франку, або В. Щурату». В листі зазначалося, що нас запрошується взяти участь у «влаштуванні ве-

ликої овації митрополитові». Ми ще не знали тоді, що ці слова треба було розуміти дослівно, як «овва!» Франко на другий день чомусь не пішов, але я таки брав участь у цій «яєчні». Багато тоді студентів поліція затримала, а я, повернувшись додому, розповів про все Франкові. А наступного ранку прийшов до нас жандарм і агент поліції. Вони зробили обшук, але нічого, крім «запрошення», не знайшли.

ІВАН ФРАНКО В БОРОТБІ ЗА УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

В історії культурного життя Західної України одною з цікавіших карт завжди була боротьба за усталення правопису в письменстві, яка давала [про] себе чути впродовж майже цілого ХІХ сторіччя і не втихала й на початку ХХ. Ніде хіба не була вона така завзята, як тут, бо ніде не викликала аж таких полемік, які ставали навіть основами для творення ворожих собі політичних партій. Не так то ще давно етимолога вважали за москвофіла, а фонетика називали українофілом. Хоч етимологи полемізували з фонетиками, та одні й другі в колах своїх однодумців не все доходили до повної згоди. Етимологи мали рівночасно кілька своїх правописів, різних, відповідно до того, чи шукали зв'язку з рідною мовою, чи з російською, коли вже не з церковнослов'янською; фонетики сперечалися все між собою за вибір основ своїх правописів. Могло б здаватися декому, що всі такі правописні сварки мали своє джерело часом і в неповній фаховості творців нового правопису. Може, й так. Одначе, якщо на те згодимося, годі буде заперечити те, що й фахівців між ними не було, й вони з собою мало коли могли погодитися. Саме на мислі в мене Іван Франко. Вже в гімназії, як сам писав про себе, сперечався зі своїми учителями, виступаючи в обороні фонетики, хоч до редакції «Друга»¹ листи й поезії писав тоді ж етимологією. Згодом засвоїв собі так звану «драгоманівку»², не помітуючи й іншими фонетичними

правописами при потребі. Невігласом, отже, не був у правописному питанні. А які були особисті погляди? Відповідь на це дасть нам його лист, писаний 1889 р. до редакції «Зорі»³. Ось він:

«Шановний Пане Професор! Спасибі Вам за те, що виручили мене в перекладі «Чуми»⁴. Я коректуру переглянув і віддав у друкарню, майже нічого не змінивши. Жаль тільки, що друкуючи фонетикою, Ви прийняли ту безглузду «Правдянську» фонетику, котрої засад я ніяк не второпаю. Я із-за неї спорив в комітеті редакційнім «Правди»⁵ і завжди буду проти неї протестувати. Де його писати **ї** – я ніяк не знаю. Чому писати **нім**, а не **ним**? Чому **зіле**, а не **зіле**? Чому **сьвіт** а не **світ**? Чому **сіль** а не **сіль**? У нас говорять сіль, ніж (нож, зовсім так само як ніж – авт. – примітка І. Франка. – Л. К.) і т. д. І представте собі, що ся фонетика заведена буде в школах, то цікавий я дуже, як ви, не взявши до помочі цілого апарату етимологічного, витолкуєте дітям, де писати **ї**, а де **і**. А фонетика на те прецінь і є фонетика, щоб можна було писати нею без виводів етимологічних. Так само немудрим видається мені надуживання того **ь** там, де воно є тільки провінціональним говором (сьвіт, звівзда, сьпівати – говорять тільки в деяких частях Галичини, а **не говорять** на Покутті, над Збручем і в **цілій майже Україні**). А надто вже писане **ї** (=к?) в чужих словах (наївний – паів а не паїів) видається мені зовсім невідповідним. Одним словом, мені здається, що дотеперішні досліди наших філологів в нашім звуці **і** повинні були переконати нас, що при писанні того звука ми ніколи не дійдемо до ладу, коли схочемо віддавати всі його відтінки і що найліпше буде уживати для нього одного знаку **і** і лишити всякому до волі вимовляти його як хоче, грубше чи тонше, твердо чи м'яко. Се, конечно, тільки для практичного, літературного вжитку, – в науці так чи сяк прийнята буде правопись драгомановська (жі, ь-і), котра для практичного вжитку мені видається троха заскомплікована. Простота і ясність засад – се перші умови практичної писовні. Що до **їі** то, й тут я не розумію, пощо нам уживати ієрогліфа **ї**, т. є знаку, котрий сам за себе нічого не мовить, а не писати **йі**. З консеквенції **ї** – **йі** виходило б писати **іго** замість **його**. Мені здається, що Ви зробили б діло богоугодне, коли б порушили сю справу в «Зорі» і, сли узнаєте се відповідним, навели й мої уваги проти правописі т[ак] зв[аною] Желехівського⁶.

В словарі, де пок[ійному] Ж-ому йшло о віддання всіх відтінків провінціональних говорів і разом о ощадність місця, така правопись від біди була на місці, але ані в школах, ані в письменстві вона, по мойй думці, не годиться. Посилаю Вам при тій оказії статейку полемічну проти «Правди». Мені здається, що в інтересі «Зорі» буде помістити вийї, хоч би редакція де з чим і не згоджувалась (се можна в примітці зазначити). Поміщення такої статті **з підписом Галичанина** важне буде особливо для України як документ, що Галичане в таких а таких принципільних речах не згоджуються з «Правдою» і може причинитися до підірвання ґрунту під ногами блягерів. Жаль, що статейка моя вийшла троха подовга, але я думаю, що в 5-аркушевім н[оме]рі найдеться на неї місце. Щиро поздоровляючи Вас і бажаючи Вам усякого щастя на Вашім новім, многотруднім, але й многоважнім становищі, застаюсь Ваш Іван Франко. Львів 2/8 1889».

Залишаючи мовознавцям оцінку Франкових правописних зауважень, признати мушу одному повну рацію, а саме: виступові Франка проти складности, яка ніколи не буде римуватися з фонетикою і з якою ми ще й досі боремось.

Бажанню Франка, щоб правописну справу порушити в «Зорі», подаючи і його зауваження, редакція не задовольнила. Сталось воно, мабуть, тому, що саме тоді, коли Франко писав свій лист, у редакції «Зорі» вже перевелася особиста зміна. Замість проф. Олександра Борковського⁷, який вже в липні 1889 р. перейшов на посаду директора гімназії до Дрогобича, в редакцію «Зорі» прийшов проф. Петро Скобельський⁸, хоч підписуватись за редакцією почав аж у вересні, чого Франко не знав, дякуючи проф. Борковському за переклад «Чуми». Переклад «Чуму» не Борковський, а проф. Скобельський; він і друкував її в 13–17 чч. «Зорі». Це я знаю, бо закінчення перекладу, призначено до друку в 17 ч. «Зорі» (за вересень), довелось писати під диктант проф. Скобельського мені – тодішньому гімназійному учневі. Він перекладав з російської мови, на якій тоді ж появилась була «Чума», в «Киевской старине»⁹. Приписання перекладу мені в бібліографії В. Дорошенка¹⁰ безпідставне. Раніше приписував мені його сам Франко на основі вістки, що я під диктант редактора списував переклад «Чуми». Франко тим способом боронився проти деяких закидів відносно чистоти мови перекладу, хоч у листі до редактора

писав, що переклад «переглянув і віддав у друкарню, майже нічого не змінивши», отже, авторизував його.

Подібно, як наслідком змін у редакції «Зорі» zostалися правописні зауваження Франка без використання, так сталася із пересланою до редакції полемічною заміткою проти «Правди», яка мала наголовок: «Формальний і реальний націоналізм». Надрукував її щойно акад. М. С. Возняк¹¹ у львівській «Назустрічі»¹² з 1936 р., ч. II. Лист, що його тут подаю до відома, одержав я свого часу від редактора «Зорі» проф. Ол. Борковського й передаю в архів Львівського філіялу Академії наук України.

ФАКТИЧНА ОСНОВА ПОВІСТІ І. ФРАНКА «ВЕЛИКИЙ ШУМ»

Повість Ів[ана] Франка «Великий шум»¹ надруковано вперше у львівському «Літературно-науковому вістникові»² в кн. V–XII за 1907 рік, передруковано в Києві 1908 р. й видано за радянської влади вже двічі – раз 1918 р. видавництвом «Сіяч» і вдруге видавництвом «Рух».

Критичних голосів про повість озвалося небагато. Іще друкування її в «Л.Н.В.» не було закінчене, коли в київській «Раді»³ (1907 р., ч. 233) вже писав про неї М. Ж. (Журенко – Дмитро Дорош) у фейлетоні п[ід] н[азвою] «З українських журналів», а після закінчення друку в тій же «Раді» (1908 р. ч. 15) А. Б. (Білоусенко). Третій критик, о. Онуфрій Волянський, знайшов у Франковій повісті лиш притоку до написання статті п[ід] н[азвою] «Літературно-науковий вістник» в своїм відношенні до християнського світогляду»; він і помістив ту статтю у львівському католицькому журналі «Ниві»⁴ (1908 р., ч. 8). З пізніших писань згадати тут іще можна публікацію Михайла Мочульського⁵ п[ід] н[азвою] «Іван Франко. Студії та спогади»⁶ (Львів, 1938), де Франковій повісті присвячено кілька спеціальних

зауважень. Та заки прийдеться мені роглянути ближче все сказане про повість, треба приглянутися змістові її.

В першому книжковому виданні формату 8-ки (розрядка автора. – Л. К.) повість разом з титуловою картою сповняє 116 сторін і числить тринадцять розділів, з яких один (VI-ий) є неначе ілюстрацією, бо дає нам лиш образ мужицького весілля, не позбавлений етнографічної вартости. Решту, дванадцять розділів, далось би поділити на дві рівні половини, бо кожна з них має свою окрему акцію й своє окреме завершення. Пригляньмось їм.

З двох перших розділів повісти довідуємося, звідки взявся наголовок її: «Великий шум». Як від Різдва до Провідної неділі 1850 р. шалів він на цілому галицькому Підгір'ї в природі, так рівночасно щораз могутніше опановував і всі села, де після скасування панщини 1848 р. дідичі трібують навіть бунтуватися, а селяни й собі піднімають бунти, коли їм дальше, вже й за плату, велять працювати на панському, зневолюючи впертих навіть канчуками воєнних. Їх опановує щораз більша тривога, щоб панщина не вернулася; їх бере все більша лють на таких панських підлизнів, як вїт і піп; перший, переховуючи інвентарії оподатковуваних ними ґрунтів, міг би допомогти панові в узурпаціях приналежних їм лісів і пасовищ; другий взагалі не дбає про них. Так воно саме є в тому селі, де розвивається акція повісти – в Грушатичах: дідич-кріпачник, хоч сам русин, але вже ополячений; вїт – непевний; піп – ворог кожного, хто лиш захотів би освідомлювати темне селянство, передовсім завзятий ворог найінтелігентнішого в селі громадського писаря Костя Дум'яка, вистуженого вояка й світового бувальця. Дум'як саме схарактеризував попів словами: «Попи народ лїнівий. Їм аби своє відчитати, наїстися та лежати горі черевом. А в крайнім разі скаже: мені консисторія не велить».

З кількома свідомішими громадянами Кость Дум'як сходиться в Провідну неділю вечором в корчмі, де вже раніше під проводом Яця Коваля рішено вибрати нового вїта. Тут ідуть розмови на актуальні теми, а перед в них веде Кость Дум'як, повчаючи, як вміє. Він радить усім зорганізуватися як-небудь, щоб бути приготованими до боротьби з кожним сподіваним лихом, якого ніхто від них не відверне, якщо самі вони сидітимуть із заложеними руками. Найможливішою такою

організацією було би «Братство тверезости»⁷, що його заводять уже від кількох років по інших селах, щоб нищити п'янство – ту найбільшу перепону в кожній солідарній традиції, першу причину зубожіння й деморалізації. Коли всі зібрані згодилися завести в себе «Братство тверезости», являється між ними дідич, пан Антін Субота. Хоч і не радо вітаний, вдається таки в розмову, натякаючи, що після всяких непорозумінь і роз'єднань рад би з усіма громадянами помиритися й зажити не як пан з підданими, але як рівний з рівними, як сусід із сусідом. На таку заяву пана Кость Дум'як тут же й відповів йому: «Війна між селянством і панством не скінчилася, але тільки починається. Коли ви, справді, хочете бути нашим сусідом і рівним з нами, то наша думка і наша просьба до вас така: продайте нам свої добра, а тоді й жийте собі серед нас. Тоді вас привітаємо як батька, а без цього ви все будете у нас, як пан, із яким мусимо воювати. – І далі додає: «Доки буде пан у селі, доти буде панщина, хоч не даремна, а платна. І чим далі, тим ся панщина буде тяжча, і нашим онукам буде гірше, як нам». Коли ж пан у дальшій розмові ще раз повторив, що хотів би жити зо всіми в згоді й гармонії, «як батько з дітьми», тоді Кость Дум'як озвався: «Коли ви такий батько, то дайте доказ... віддайте за мене свою дочку. Ми любимося, вона дівчина розумна, роботяща і гарна, шкода, щоб пропадала між панамі». На те пан Субота вилаяв Дум'яка, як останнього хама, й вийшов з корчми, яка вже заповнилася молоддю, радою потанцювати. Пішов прямо на попівства до о. Квінтіліяна Передримірського.

Розмова дідича з попом – це зміст третього розділу повісті. Шістдесятилітній піп-удовець – оригінал. Вчений на «руських курсах» львівського йосифінського університету, він, як і більшість його сучасників, не виніс із них нічого більше, як зарозумілість на свій духовний стан, скажімо, той попократизм, який заставляв його відмежовуватися від хлопства навіть уживанням макаронічної церковно-руської мови, а від польського панства, яке помітувало українським попівством, лояльністю для державної влади, щоб її польські повстанці раді були б повалити. Як парох він дбав передовсім про свої доходи; як громадянин радо, з 1848 р. почавши, виступав на всяких вічах проти поляків, за що його мало що не побили. Не просвічуючи своїх парохіян, не мав і в них ніякого довір'я. Протівно, вони пі-

дозрювали його в якомусь попівському шахрайстві навіть тоді, коли він в осені 1848 р. зробився завзятим речником сподіваного поділу Галичини на польську й руську часть; силувані в церкві до підписування відповідної петиції, вони, думаючи, що мають підписуватися на якусь нову попівську панщину, видерли йому з рук усі папери, подерли на шматки, вилаяли й загрозили, що «обезвічать», коли захоче дальше зацікавитися політикою. Їм він віддячувався, обсіпуючи лайками в часі кожної проповіді. З паном Суботою теж не жив у якійсь дружбі. Іще за панщини вічно з ним спорив і процесувався то за паливо з панського ліса, то за право полювання чи риболовства і т. ін. Як пан Субота називав попа деруном і часто оскаржував його в консисторії та циркулярному уряді, так піп, не вірячи в руськість поповича пана Суботи, прозивав його «поганим ляхом». Та після скасування панщини відносини між ними дещо змінилися. Особливо дідич, не маючи дома, крім хворої жінки і одної доньки, щоб з ким-небудь поговорити, став часто заходити на попівство. Так і подратований Дум'яком зайшов туди, щоб пожалуватися на того анархіста й заспокоїти себе в своїх обобах перед сподіваними небезпеками зі сторони знеболюваних до польних робіт селян. Ціла розмова пана Суботи з о. Передримірським скінчилася на тому, що пан Субота, не знаходячи в попа ніякої поради для себе, хоч і зневажливо висловлювався перед ним про релігію, таки попрохав його відправити спеціальний молебен на свою інтенцію. А що відправа такого молебна зі спеціального Требника мала бути для самого попа небезпечна, вони обидва рішили наперед сторгуватися.

В четвертому й п'ятому розділі акція посувається наперед. Після ночі, повної страшних снів, пан Субота рано власним очам не вірить. Ті самі селяни, що торік тільки під канчуками цісарських ляндсдрагонів бралися до праці на панських ланах, вже добровільно зійшлися на роботу, а запитані, що воно сталося, відповіли: «Та то Дум'як оголосив по селі, що можна йти». Значить, Дум'як витолкував їм, що панщиною воно не грозить. Такого звороту не сподівався ані пан Субота, ані той капітан, що тут же явився в двері зі своїми ляндсдрагонами. Відіславши їх додому, він, на пропозицію пана Суботи, сам зостався у нього на сніданку. Ще й не розговорились, коли надійшли і Дум'якові свати. Пан Субота, виганьбивши їх, хотів і Дум'яка ви-

лаяти, але перепинив його капітан, вставши й подавши Дум'якові руку, як добре йому знайомому. Не допустила до дальших лайок і пані Суботова, зажадавши вислухати, що скаже панна Чилия. А коли вона згодилася вийти заміж за Дум'яка, пані Суботова не спротивилась їй. Мала вже добрий досвід, видавши старшу доньку за графа Ошустовського, який показався останнім ледащицею й унещасливив свою подругу. Рад не рад мусив і пан Субота прийняти до відома згоду доньки й жінки, зажадав лиш від Дум'яка, щоб зрікся всякого віна, що він і вчинив. Через кілька днів Дум'як зі своїми сватами пішов до о. Передримірського дати на заповідь. В попа раніше був уже з тою новиною пан Субота, якому й радив піп усяке: або не згодитися на одруження доньки під ніякою умовою, хоч би нелегальне подружжя мало бути розігнане жандармами, або оскаржити Дум'яка в циркулі як бунтівника народу й атеїста, або вкінці наймити охочих, щоб уночі розвалили Дум'якові голову й поламали кості. Остання рада вже так обурила пана Суботу, що він, не подаючи дорадникові руки, вийшов з його хати. Піп, хоч і як почувся ніяково після такої поведінки дідича, все-таки хотів йому прислужитися. Приймаючи Дум'яка зі сватами, а потім окремо й панну Галю, він обох старався відхилити від спільного наміру, але безуспішно. Через три неділі дав їм шлюб, і відбулося весілля в Дум'ячишиній хаті. Опис того весілля є чисто етнографічний і виповнює собою VI розділ повісти. VIII-ий розділ є неначе епілогом першої частини повісти, про що вже на початку згадано. Коли в 1850-их рр. села зажили новим життям, тоді і в Грушатичах більше заінтересувалися селяни політичними й громадянськими справами. Почали прориватися різні конфлікти між усякими групами громадян. Таким був конфлікт групи Дум'яка з групою попа Передримірського. Дум'як з Яцем Ковалем почали серйозно заходитися коло заведення Братства тверезости, а попові підлизні добачили в тому встригання в проповідницьке діло. Піп добачив у тому політику, навіть простий бунт проти панів як власників пропінацій. Між попом і Дум'яком прийшло до сварки, коли Дум'як зажадав, щоби піп приводив людей до присяги на тверезість. Скінчилося на тому, що Дум'як оскаржив попа перед Перемиською консисторією, а консисторія, де голос мав бувший нагуєвицький парох канонік Кордасевич, розіслала до всіх парохій куренди з наказом приймання присяги на тверезість. Надто

ж о. Передримірський дістав письмнену догану за своє недбальство, а Дум'як за свою працю – похвалу. Замість в неділю прочитати в церкві куренду, піп виголосив проповідь, повну лайок на своїх ворогів – Корду (Кордасевича) і Манту, вказуючи пальцем на Дум'яка. Люди, не знаючи, що воно значило б, спитали під церквою Дум'яка, й той прочитав їм письмо каноніка Кордасевича, що підслухав і піп. Діставши друге упімнення, він рішив на Дум'якові помститися. Винайшов у старих церковних актах з-перед сотні літ ніби якісь докази, що Дум'як уживає шмат захопленого парохіяльного ґрунту. Заки прийшло до процесу о реституцію, він першої неділі оповістив усе з проповідниці і зизвав громаду, щоб ставилась на полі і була свідком виміру межі. Селяни, хоч знали, що Дум'як мав поле по своїх прадідах, які теж були попами і посідали власні ґрунти, послухали й вийшли до виміру. Коли піп, вхопивши жердку, став нею вдаряти в землю, викрикуючи під присягою: «Оце мое! І оце мое. І оце мое!» – він при спротиві Дум'яка нагло почервонів, захитався і впав, поражений апоплексією. Після того в цивільнім суді справу зложено до актів. Селяне ж бачили у всьому тільки наслідки фальшивої присяги. Коли в першій частині повісти доведено до наладнання кращих відносин між селянами і двором завдяки заходам Дум'яка й до почину першої організаційної праці завдяки тому ж Дум'якові і його компанії, то в другій частині показано, як прийшло до особистого помиріння Дум'яка з його тестем паном Суботою і ще більшого зближення його до цілої громади. Тільки ідея взаємної згоди в'яже в одну цілість у повісті те, що без неї хіба з собою не в'язалось би.

Осіллю з'являється в Грушатичах – не перший вже раз – гість, якийсь ніби вислужений комісар Годіера, що за панщини був мандатором, потім кантелістом при старостві, а після скасування панщини пустився на спекуляції; ставав то по стороні селян в їхніх процесах о сервітути з панами, то по стороні панів дідичів в обороні їхніх інтересів перед селянами. Наговоривши не вперше вже панові Суботі, як селяни винищують його маєток, він вкінці договорився до того, що пан Субота дав йому відчпне, настановив своїм повновласником на час виїзду на Поділля до старшої замужньої доньки Жені. З листу, який дістав від неї, довідався про її горе за тим мужем графом, що невдовзі по шлюбі став її залишати, щоб забавитися поза домом, поки не

виїхав до Парижа, звідки привіз собі три кокотки, для яких вибудував пишну віллу в повітовому місті, де щоночі, щільно замикаючись, забавлявся з вибраними приятелями. Туди перш усього постановив собі заглянути пан Субота, щоби власними очима все побачити. І вдалось йому ще при допомозі служби того готелю, до якого в повітовому місті заїхав. Підробленим ключем отворив замкнену браму, потім двері до покою, з порога зложив пошану панові графові і всій компанії його й, обернувшись, вийшов та, як стій, рушив у дальшу дорогу до Жені. Вона, хоч і прохала його приїхати, вже його не сподівалася. З місця призналася, що вже з мужем погодилася, чому батько ніяк не міг повірити, як не міг зрозуміти й признання її, що з ним і його кокотками вибирається в пошлюбну подорож. Тимчасом Годієра в Грушатичах так господарював, що село його зненавиділо, й пані Суботова була приневолена вимовити йому посаду. Не помогла йому скарга в старостві. Вернувшись до Грушатич, він почав у селі бунтувати, кого міг, проти двора; скликав навіть збори до корчми. Прийшли цікаві, й Дум'як прийшов. А коли Годієра, вдавшись з Дум'яком в суперечку, плюнув йому в лице, Дум'як відплатив йому тим самим, опісля ж за удар в лице вдарив його рукою по голові так, що він упав трупом. Попрощавши всіх, на другий день Дум'як уже ставився в суді. Коли судову розправу визначено на сам Св[ятий] вечір, половина села мужчин і жінок вибралися до міста. Розправа тривала коротко. З огляду на провокацію Годієри і його лайдацьке поведення, з огляду на те, що Дум'як сам признався до вини, як і з огляду на те, що вже відсидів двомісячний слідчий арешт, решту кари йому даровано. На radoщах провели його грушатицькі громадяни до брами, де вже ждав на нього пан Субота зі своєю каретою. Поздоровивши свідків, пан Субота розцілувався з зятем, як з чесним чоловіком, а всіх запросив до себе на другий день в гостину. Юрба народу перед громадською лісою в Грушатичах привітала пана з зятем оваційно. Пан Субота хотів зятя взяти до себе на вечерю, але Дум'як випросився до жінки. Після вечері сон пана Суботи не брався. Він станув собі під отвореним вікном проти морозу й дивився в далечінь. Там почалося йому щось привиджуватися; потім причувався якийсь стук; вкінці ніби бричка заїхала до двору; отворилися двері до покою; входить висока чорна фігура з чорним серпанком на лиці. «Ах!» – тільки й скрикнули обое

й повалились разом на м'який ковер. Візник тільки вніс до покою куферок, замкнув вікно і від'їхав. Рано батько здивований почув, що доня вже свobodна; від мужа, від ката освobodилася в Венеції. Вона розповіла, як поміг їй освobodитися гондольєр, що по морі [віз] графа з його кокотками. Довідавшись про її ситуацію та вижебравши собі в неї п'ять тисяч лірів, він із вдячності поплив з графом і його дамами так, що ні гондола, ні він не вернулися. Море дало їй свободу. Після такої сповіді Женя з Галею з полудня аж до вечора угощували грушатицьку громаду. А вечором у прияві нотарія пан з громадою уложили план викупу сервітутів; за них селяни дістали від пана шмат ліса і толоку. Була то таки нова угода, яка ніяк не могла сусідним дідичам сподобатися.

Перший критик повісти, М.Ж(уренко) в київській «Раді» 1907 р. писав:

«Повість Фр[анк]а малює події бурливого 1848 р. в Галичині, до якого наш повістяр любить частіше звертатись у своїх писаннях, малюючи ті часи як короткий момент підйому нац[іонально]-соц[іально]-політ[ичної] свідомости укр[аїнського] народу в Галичині од його верхів – тодішньої інтелігенції – духовенства, і до глибоких мас селянства. Канвою для своєї новішої повісти д. Франко взяв конфлікт, який відбувається на ґрунті ліквідації кріпащини між селом і двором; він майстерно змальовує, як серед темних забитих, пригноблених селян зростає свідомість, як серед них виростають сильні характери, що разом з усією громадою, яка наосліп бореться проти панських претензій, стають до боротьби проти намагання поміщиків повернути давні кріпацькі відносини. Такого протестанта, що належить до молодії, тільки що народженої під першими подувами волі молодії сільської інтелігенції, показує нам автор в особі Костя Дум'яка, що в свідомості своїх людських прав і власної гідности сягає до такого «зухвальства» в очах пана, що насмілюється сватати його доньку, панну Галею. Сильними пластичними рисами змальовано й цього пана – Суботу, русина по походженню і навіть по вірі, але зовсім споляченого; автор показує ту бурю, ту революцію в душі старо-

го пана-кріпачника, коли він бачить, як перед його очима валиться старий, віками посвячений лад і повстає щось зовсім нове, нечуване і непередбачене, надходить кінець світу, коли ті самі хлопи, яких він ще вчора міг бити досхочу канчуками на своїй стайні, тепер виділяють зі свого осередку такі типи, як «анархіст» Кость Дум'як. Дуже цікаво фігура о. Квінтіліяна Передримірьського «з той генерації попів», що вихована в аристократично-шляхетським дусі, в ненависті й погорді до мужика, і свій руський патріотизм віднаходить в тих чудернацьких і обскурних викладах на т[ак] зв[аних] «русських курсах» при йосифінським львівським університеті... З усім тим він був руський патріот, типовий представник старого попівського патріотизму, що бачив націю виключно в попівській касті, беріг старанно всі її привілеї і кривим оком дивився на «вторженіє хлопства» в чисту попівську расу. Се був один з предтеч сучасного москвофільства і разом з тим надзвичайно типовою фігурою для своїх часів, яку Франкові вдалось змалювати з майстерною влучністю».

Так писав Журенко. В «Раді» ж 1908 р. Білоусенко пише про закінчення: «Великий шум» Франко кінчає незвичайною для тих часів, з яких взято сюжет повісти, добровільною угодою пана Суботи з грушатицькою громадою. Повість Фр[анк]а визначається звичайними для цього майстра пера високими прикметами художньої творчости і добре передає загальний настрій різних класів громадянства після скасування в Австрії кріпацтва.

Як бачимо, обидва критики не мають ніяких негативних замітів. Інакше в католицькій «Ниві» 1908 р. озвався о. Он[уфрій] Волянський. Він виступає проти пропаганди атеїзму і порнографії та проти тенденційности коштом історичної і психологічної правди.

«Ів[ан] Франко, – читаємо, – в оповіданні «Великий шум» малює галицькі типи з 1840-их рр. Автор є звісним противником клича «штука для штуки» і уживає штуки для служби тенденції, але коштом правди. В змальованих типах найнекорисніше вийшов священик. Франко поналіплював на нього психологічно неможливі черти і зробив з нього підлу креатуру. Скривлення характеру того чоловіка мотивує автор між іншим і церемоніями церковними. Франків священик зі своїми дволичними, комічно глупими виступами не може бути реальним типом, але хіба лялькою, манекеном, витвореним

автором, що з цілої душі ненавидить священика. Красне і вірніше змальований тип пана, але і при тім не міг автор повстриматися від вислову про Бога, яко невидимого, всемогучого жандарма. Цинізм і плибкість фанатика! Характеристика мужика зато аж до пересади ідеальна. Самі гарні прикмети, яких в реальнім мужику годі знайти. При змалюванні тих типів не видимо Франка-історика і психолога, але Франка-хлопомана аж до засліплення, Франка-ляїка, що ненавидить до глибини душі священичий сан. Було би дуже пожаданим, щоби хтось з наших священиків, що займаються літературою – а їх є пару – виказав непсихологічність Франкового типу священика.

З новіших часів хіба відзив Мих[айла] Мочульського заслуговує на увагу. В «Ділі» за 1938 р. надрукував він довгий ряд фейлетонів-споминів: «З останніх десятиліть життя Ів[ана] Франка»⁹, де присвятив чимало уваги й літ[ературній] творчості поета. Мемуарний характер його зауважень може мати більше значення, особливо там, де виринає kwestія психологічної правдоподібности. Про «Великий шум» Мочульський пише в зв'язку з розвитком хвороби Франка в рр. 1906–1907, в зв'язку з його галюцинаціями.



КОМЕНТАРІ



ЛИСТИ ВАСИЛЯ ЩУРАТА ДО ІВАНА ФРАНКА

У Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України зберігається 11 листів і три листівки Василя Щурата до Івана Франка. Хронологічно документи охоплюють період у вісім років: із липня 1891 р. по липень 1899 р. Листування В. Щурата та І. Франка свого часу стало предметом дослідження С. Щурата, який у розвідці «Іван Франко і Василь Щурат у літературних зв'язках та листуванні» (У книзі: Дослідження творчості Франка: [зб. матеріалів] / Крип'якевич Іван Петрович, відп. ред. – К.: Вид-во АН Української РСР, Інститут суспільних наук. – 1956. – 304 с. – С. 205–248) оприлюднив невідомі до того часу тексти листів двох культурних діячів.

Листування двох друзів-вчених презентує доволі цікавий період їхнього життя й діяльності та припадає здебільшого на роки навчання Василя Щурата у Віденському університеті, а також на час праці Івана Франка у редакції часопису «Жите і Слово». Воно віддзеркалює не лише приятельські стосунки двох колег, але також є причинком для дослідження тогочасної культурної атмосфери, що виникла на стику взаємодії двох середовищ – галицького та віденського культурно-літературного світу.

1.

Боб'ятин, 12 липня 1891 р.

Лист друкується за автографом: ЛЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1607. – Арк. 605–608.

- ¹ «... до тієї польської приповідки про «ворони» – йдеться про прислів'я: «Kiedy wlaszleś miedzy wrony, krakaj jak one». – Якщо потрапив до ворон – каркай, як вони. Аналог в українській мові: «У вовчий зграї вий по-вовчому».
- ² «... є се злиття двох душ...» – йдеться про суміш москвофільських і народовських поглядів при зберіганні лояльності до польських правлячих кіл в Галичині.
- ³ «Діло» – провідний часопис Галичини, офіційний орган Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). На початку 1920-х через цензурні переслідування назву видання часто змінювали: «Громадська думка», «Українська думка», «Український вістник», «Громадський вістник», «Свобода». Виходив у Львові (1880–1939).
- ⁴ «Народна часопись» – проурядовий друкований орган, що виходив у Львові в 1890–1914 рр.
- ⁵ «Посланник» – церковний двотижневик, що видавався у Бережанах, Тернополі, Львові та Перемишлі у 1889–1911 рр.
- ⁶ «Душа стир» – церковний двотижневик, що виходив у Львові в 1887–1893 рр.
- ⁷ «Kazania» – польські видання релігійного змісту, в яких містилися переважно церковні проповіді.
- ⁸ «Encyklopedia kościelna» – польська церковна енциклопедія, що видавалася у Варшаві з 1873 р.
- ⁹ «Просвіта» – українська громадська організація культурно-освітнянського спрямування, що виникла 1868 у Львові. Першим головою т-ва було обрано Анатолія Вахнянина. Вирішено було створити бібліотеку з читальнею і щорічно видавати календар для народу. Через два роки було засновано три нові філії «Просвіти», а з 1880 р. під редакцією члена виділу т-ва Володимира Барвінського почала виходити газета «Діло», де активно друкувався І. Франко. Т-во проіснувало до 1939 р., поширюючи підручники, відкриваючи нові читальні та бібліотеки.
- ¹⁰ «... Качковського» – скорочена назва «Общества имени Михаила Качковского» – галицького культурно-освітнього товариства, заснованого 1874 р. заходами москвофільської політичної партії.

- ¹¹ *Василіяни* – основний монаший орден Української греко-католицької церкви.
- ¹² *Боб'ятин* – тепер село Сокальського району Львівської області.
- ¹³ *Лучиці* – тепер село Сокальського району Львівської області.
- ¹⁴ *Копитів* – тепер село Сокальського району Львівської області.
- ¹⁵ *Криницький Омелян* – у 1890-х рр. священник у с. Боб'ятин.
- ¹⁶ «*Братства тверезости*» – назва товариств, спрямованих проти пияцтва, що виникли за ініціативи Івана Наумовича (1826–1891), культурного та церковного діяча, прихильника москвофільської політичної течії. Товариства існували в Галичині з 1970-х рр.
- ¹⁷ *Вахнянин Анатоль* (1841–1908) – український громадсько-політичний діяч, композитор, педагог і журналіст, представник народовської течії в суспільстві, співорганізатор і перший голова товариства «Просвіта».
- ¹⁸ *Ковальський Тит* – у 1890-х рр. священник у с. Спасові Сокальського повіту.
- ¹⁹ «... *один кусник з Бека...*» – йдеться про переклад вірша австрійського поета К. Бека (1817–1879) для газети «Народ».
- ²⁰ «*Народ*» – періодичний друкований орган західноукраїнської радикальної партії. 1892–1895 рр. виходив у Львові (під редакцією Івана Франка і Михайла Павлика), згодом, у 1890–1895 рр. – у Коломиї.
- ²¹ «... *для Календаря Черновецького*». – Йдеться про «Календар буковинський православний на рік переступний 1892», що видавався за сприяння товариства «Руська бесіда» в Чернівцях. У 1890-х рр. у цьому органі друкувався І. Франко. Віршів В. Щурата у згаданому календарі немає.

2.

[Відень, між 13 і 26 жовтня 1893 р.]

Лист друкується за автографом: ЛЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1635. – Арк. 177–180. Датується за змістом на підставі відпису І. Франка від 26 жовтня 1893 року.

- ¹ «... *Вашу дисертацію*» – докторська дисертація І. Франка «Варлаам і Йоасаф». Старохристиянський духовний роман і його літературна історія. Цю дисертацію І. Франко захистив у Віденському університеті 1893 р. Повернувшись до Львова, він готував її до друку, для чого й потрібен був рукопис.

- ² *Ягіч Ватрослав* (1838–1923) – сербський лінгвіст, палеограф, літературознавець, історик, філолог-славіст, професор Віденського університету.
- ³ *Їречек Костянтин Йосип* (1854–1918) – чеський славіст, історик, учень В. Ягіча, у 1890-х рр. – доцент Віденського університету, згодом – професор університету в Празі.
- ⁴ *Пастрнек Франтішек* (1853–1940) – учень і послідовник В. Ягіча, дослідник старослов'янської мови. У 1890-х рр. – доцент Віденського університету.
- ⁵ *Вондрак Вацлав* (1859–1925) – чеський славіст, дослідник старослов'янської мови і порівняльної граматики слов'янських мов. У 1890-х рр. – професор Віденського університету.
- ⁶ «*Ваші новели приймив Ягіч дуже радо...*». – З допомогою В. Щурата І. Франко не раз передавав свої поетичні та прозові твори віденським колегам, бажаючи почути сторонню критику. Про це довідуємося із Франкових листів до В. Щурата. Про які саме твори йдеться у цьому листі, на жаль, з'ясувати не вдалося.
- ⁷ «*Замір видавання белетристично-наукового журналу...*». – Йдеться про намір І. Франка видавати журнал «Житє і Слово».
- ⁸ «*Роланда пришлю...*» – поема «Пісня про Роланда», яку В. Щурат переклав у 1889–1891 рр. Під час навчання в Відні він неодноразово повертався до перекладу з метою опублікувати його у журналі «Житє і Слово». У 1895 р. І. Франко видав переклад В. Щурата в журналі. Друге видання поеми вийшло у Львові 1918 р. Обидва присвячені І. Франкові.
- ⁹ *Краус Фрідріх* (1858–1936) – відомий австрійський лікар, культурний та науковий діяч, збирач південнослов'янського фольклору, редактор фольклористично-етнографічного журналу «*Am Ur-Quell*», що з 1890 р. виходив у м. Лундені (Гольштейн).
- ¹⁰ *A. Černý. Svatba u lužických Srbu* – А. Черни. «Весілля у лужицьких сербів» – фольклористична праця чеського письменника, автора вступної статті до чеського перекладу збірки І. Франка «*Haličské obrázky*» (Прага, 1907). Згадана праця А. Черни (1864–1952) видана в Празі 1893 р.
- ¹¹ *Volkov: Rites et usages nuptiaux en Ukraine* – праця Ф. Вовка «Шлюбний ритуал та обряди на Україні». Вперше надрукована у Парижі (1891–1892) французькою мовою. Після детального прочитання розвідки В. Щурат написав на неї рецензію, що була надрукована в журналі «*Am Ur-Quell*» (№ 11. – 1984. – С. 266–267).
- ¹² *Willibald Müller: Beiträge zur Volkskunde der Deutschen in Mähren* – книжка німецького дослідника Мюллера Віллібальда, що була видана у Відні 1893 р. німецькою мовою.

- ¹³ *Korrespondenzblatt des Ver[eins] für Siebenbürgische Landeskunde. Red. v. Dr. Schullers in Hermannstadt* – праця Адольфа Шуллеруса (1864–1928) – німецького філолога, фольклориста і етнографа. Редагований фольклористично-етнографічний журнал, згаданий у листі, виходив в м. Германштадт (тепер м. Сібіу в Румунії) з 1892 р.

3.

Відень, 28 жовтня 1893 р.

Листівка друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1635. – Арк. 459, 460. На зворотній стороні печатка з датою і напис німецькою мовою: Wohlgeboreneu Herrn Dr. Ivan Franko Schriftsteller, Lemberg – Galizien (Ul. Głęboka l. 7).

- ¹ *Щербачуцький Федір* (1866–1942) – російський сходознавець, один із засновників школи буддології в Росії. На початку 90-х рр. студював у Відні.
- ² «*Slavorum carmina epica selecta*» – публікація В. Ягіча «Вибрані слов'янські народні пісні» на основі його семінарів, що вийшла у Відні 1892 р. і набула популярності серед студентів.

4.

Відень, 30 жовтня 1893 р.

Лист друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1606.

- ¹ «... *попросити, може, д[октора] Драгоманова ...*» – згаданої передмови до «Пісні про Роланда» В. Щурата М. Драгоманов не написав. І. Франко вмістив замість цього в журналі «Жите і Слово» (Т. II. – С. 305–311, 416–425) надіслану Ф. Вовком із Парижа статтю Гастона Парі (1839–1903) – французького дослідника літератури середньовіччя.
- ² «... *відтак видрукувати в відбитці*». – Йдеться про окреме видання перекладу «Пісні про Роланда» В. Щурата, яке згодом вийшло у Львові 1895 р. разом із статтю Гастона Парі.

- ³ «З Вовком зроблю, як кажете...» – йдеться про згадану вже працю Ф. Вовка «Шлюбний ритуал та обряди на Україні», що була надрукована в Парижі у 1891–1892 рр. французькою мовою, згодом вийшла у Софії. І. Франко запропонував, щоб В. Щурат, що писав для «Житя і Слова» бібліографічну замітку про роботу Ф. Вовка, ознайомився також із болгарським текстом праці і порівняв обидва видання. Замітка В. Щурата була надрукована у «Житі і Слові» за 1894 р. (Т. I. – С. 158–159).
- ⁴ «... читаю саме його роботу в «Сборнику» – болгарський «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» (Софія, ТТ. II–IX. – 1890–1894).
- ⁵ «З бібліографією періодичних видань...» – йдеться про бібліографічний огляд періодичних видань по фольклористиці. Такий огляд В. Щурат зробив, але у часописі «Житя і Слово» його не друкували.
- ⁶ «Аггея пішлю...» – поема В. Щурата «Повість про царя Аггея» – віршована версія народної легенди. Ця легенда була спільним захопленням І. Франка та В. Щурата. Зокрема, твір за однойменною назвою І. Франко опублікував у своєму циклі «Староруські оповідання» (1900 р.).
- ⁷ «Новик» – поема О. Маковея. Твір був надрукований у «Житі і Слові» за 1894 р. (Т. I. – С. 93–107, 258–270).
- ⁸ Колеса Олександр (1867–1945) – український літературознавець, мовознавець, громадсько-політичний діяч, дійсний член НТШ (з 1899). Досліджував пам'ятки давньоруської писемности.
- ⁹ «... етнографічна робота Добровольського...» – праця польського фольклориста й етнографа А. Добровольського (1860–1921).
- ¹⁰ Крушинський Йосип (нар. 1866 р.) – син польського священика Йосипа Крушинського. У 1890-х рр. був студентом юридичного факультету Віденського університету. Його батько був двоюрідним братом Володимира Шашкевича.
- ¹¹ Шашкевич Володимир (1839–1885) – син Маркіяна Шашкевича, письменник, освітньо-культурний діяч, автор збірок поезій «Зільник» (1863) і драми «Сила любові» (1864), що її ставили на сценах Галичини. Редактор журналів «Вечерниці» (1862–1863), «Русалка» (1866) та двох читанок для селян «Зоря» (1871–1872). Згадані листи В. Шашкевича у «Житі і Слові» не публікувалися.
- ¹² Щербацький Федір. – див. примітку на с. 152.
- ¹³ «Діло» – див. примітку на с. 149.
- ¹⁴ «... в вівторок представлять Вашу драму». – драма І. Франка «Украдене щастя», прем'єра якої відбулася 16 листопада 1893 р.

у театрі «Руська бесіда» і принесла авторові славу драматурга. Написана на основі народної легенди. Вперше надруковано в журналі «Зоря» (1894. – № 9, с. 202–207; № 10, с. 225–227; № 11, с. 250–252).

¹⁵ «Мелузина» – прозовий середньовічний лицарський роман, написаний приблизно у 1387–1393 рр. Автором вважається Жан із Аррасу (місто у Франції). Сюжет роману базується на давній кельтській легенді про Мелузину – міфічну істоту жіночої статі з хвостом риби, русалку. Дослідженням твору займався В. Щурат.

¹⁶ «Живе слово» – так спершу хотів назвати свій часопис «Жите і Слово» І. Франко.

5.

Відень, 9 листопада 1893 р.

Лист друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1609. – Арк. 161–164.

¹ «Мелузина» – див. примітку вище.

² «Історія слов'янських літератур» (1879–1881) – праця російського етнографа і культурного діяча Олександра Пипіна.

³ Пипін Олександр (1833–1904) – російський літературознавець, етнограф, академік Петербурзької академії наук, представник культурно-історичної школи. Автор «Історії російської літератури» (Т. 1–4, 1911–1913), «Історії російської етнографії» (Т. 1–4, 1890–1892), «Історії слов'янських літератур» (т. 1–2, 1879–1881, спільно з В. Спасовичем).

⁴ Рейнгольд Олександр (нар. 1856) – німецький літературознавець. Жив і працював в Росії. Йдеться про його книжку «Geschichte der russischen Litterratur von ihren Anfängen bis auf die neueste Zeit von Alexander der Reinholdt, Leipzig».

⁵ Колесса Олександр – див. примітку на с. 153.

⁶ Студинський Кирило (1868–1941) – український філолог-славіст, літературознавець, мовознавець, фольклорист, письменник, громадський діяч, учень В. Ягіча. У 1923–1932 рр. був головою НТШ у Львові.

⁷ «... Повинен сими днями «Архів» послати». – Йдеться про текстовий документ, потрібний І. Франкові.

⁸ Крушинський Йосип – див. примітку на с. 153.

⁹ «Dichtungen des deutschen Mittelalters...» – німецькомовне філологічне багатотомне видання, яке потрібне було І. Франкові для досліджень.

- ¹⁰ «*Deutsche Dichtungen des Mittelalters...*» – багатотомне серійне літературне видання Карла Барча (1832–1888) – німецького філолога та редактора літературних пам'яток.
- ¹¹ «*Ulrichs von Lichtenstein Frauendienst*» – йдеться про працю Рейнгольда Бештейна, (1833–1894) – германіста і філолога данського походження.
- ¹² «*Dichtungen des deutschen Mittelalters...*» – багатотомне серійне літературне видання, що видавалося у Ляйпцігу.
- ¹³ «*Mai und Beafloer*» – «Май і Беафлор» – середньовічний любовний роман у віршах невстановленого автора, опублікований у VII томі серійного літературного видання «*Dichtungen des deutschen Mittelalters...*» (1848), який був потрібний І. Франкові для досліджень.
- ¹⁴ «...1 зош[ути] слідуєчого річника...» – йдеться про журнал «*Am Ur-Quell*».

6.

Відень 14 листопада 1893 р.

Лист друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1638. – Арк. 815, 816.

- ¹ «Книжку визичив для Вас і посилаю». – Йдеться про видання «*Dichtungen des deutschen Mittelalters...*» із вміщеним твором «Май і Беафлор» німецькою мовою.
- ² «... коротку фольклор[ну] роботу про повстання «тютюну» ... про «табаку» і «горівку» – фольклорні дослідження, які В. Щурат мав намір опублікувати у «Житі і Слові». Згадані праці у Франковому виданні не публікувалися.
- ³ Цінсер Й. – громадський діяч, журналіст, юрист, знайомий І. Франка. Проживав і працював у Відні.
- ⁴ Джорджевич Дж. – громадський діяч, спільний знайомий І. Франка та В. Щурата. На поч. 1890-х рр. навчався у Віденському університеті.
- ⁵ Студинський Кирило – див. примітку на с. 154.
- ⁶ «А свої вірші...» – йдеться про збірку І. Франка «З вершин і низин».
- ⁷ «Народ» – див. примітку на с. 150.
- ⁸ «*Am Ur-Quell*» – німецькомовний фольклористично-етнографічний журнал, що виходив у місті Лунден (Гольштейн, Німеччина) протягом 1890–1896 рр. Редактором журналу був Фрідріх Краус (1858–1936). Всього вийшло 6 річників.

7.

Товсте, 18 січня 1894.

Лист друкується за автографом: ІЛ – Ф. 3 (Франко І. Я), од. зб. 1609. – Арк. 267–270.

- ¹ *Товсте* – смт. Заліщицького району Тернопільської області.
- ² *Красне* – село Гусятинського району Тернопільської області.
- ³ *Вікно* – село Гусятинського району Тернопільської області.
- ⁴ «*Ваш роман...*» – йдеться про роман І. Франка «Основи суспільности», що друкувався у «Житі і Слові» протягом 1894–1895 рр.
- ⁵ «...» *Старим хартіям...*» – стаття М. Драгоманова «Старі хартії вільности», опублікована 1894 р. у двох перших томах журналу «Житє і Слово».
- ⁶ *Лаврівський Володимир* (1850–1934) – український культурний та громадський діяч, один із засновників і перших діячів сокільництва 1892–1898 рр. На поч. 1890-х рр. був студентом Віденського університету і головою товариства «Січ» у Відні.
- ⁷ «*Січ*» – українське студентське товариство народовецького напрямку у Відні, засноване 1868 р. Відіграло видатну роль в історії української національного відродження за часів Австрії. Організації з такою ж назвою діяли також у Львові, Чернівцях та інших містах України.
- ⁸ «*Am Ur-Quell*» – див. приміку на с. 155.

8.

Товсте, 30 березня 1894.

Лист друкується за автографом: ІЛ – Ф. 3 (Франко І. Я), од. зб. 1609. – Арк. 267–270.

- ¹ *Мурко Матія* (1861–1951) – словенський вчений-філолог, спільний знайомий І. Франка та В. Щурата. І. Франко, очевидно, познайомився з Мурком М. у 1889 р., коли той відвідував Галичину і Львів зокрема. М. Мурко схвально відгукувався про Франків журнал «Житє і Слово», про що читаємо в одному із листів славіста до українського вченого.
- ² «*Житє і Слово*» – літературно-художній та громадсько-політичний часопис, що виходив у Львові протягом 1894–1897 рр. за редакцією І. Франка, спочатку раз на два місяці, а з липня 1896 – щомісяця. Авторський колектив «Житя і слова» складався з І. Франка, Л. Українки,

П. Грабовського, О. Маковея, які друкували тут свої поетичні добірки та поеми, М. Коцюбинського та інших. Особливе місце відводилося літературно-критичним студіям, епістолярній спадщині М. Драгоманова, С. Руданського, М. Шашкевича та інших. Публікувалися фольклорні праці І. Франка, Л. Василевського, В. Гнатюка, Л. Українки, М. Павлика. Друкувалися статті про національний та соціалістичний рухи, про громадсько-політичне життя в Україні. Постійно сторінки журналу рясніли рецензіями, з якими виступали М. Драгоманов, І. Франко, А. Кримський, В. Щурат, П. Грабовський та ін.

³ *Фрайбург* – місто в Німеччині, що знаходиться у федеральній землі Баден-Вюртемберг. Повна назва міста: Фрайбург у Брайсгау.

⁴ «Життя св. Сави» – давньоруська літературна пам'ятка XIII ст. релігійного характеру. Робота О. Колесси, про яку йдеться у листі («Dialektologische Merkmale des südrussischen Denkmals aus dem XIII Jahrhunderte: «Žitije sv. Savy») була надрукована в «Archiv für slavische Philologie» В. Ягіча.

⁵ «Повість про царя Аггея» – див. примітку на с. 153.

⁶ «...нескладні переводи Пчілки...» – переклади віршів В. Гюго, які зробила Олена Пчілка (справжнє ім'я – Ольга Косач (1848–1930), мати Лесі Українки, сестра М. Драгоманова), вміщені в I томі журналу «Життя і Слово».

⁷ «...нічим не цікаву «Хмару» Обачного...» – оповідання Михайла Обачного (справжнє ім'я – Михайло Косач (1869–1903), син Олени Пчілки і брат Лесі Українки), надруковане в I томі журналу «Життя і Слово».

9.

Відень, 21 травня 1894 р.

Лист друкується за автографом: ІЛ – Ф. 3 (Франко І. Я), од. зб. 1609. – Арк. 349–351.

¹ «...не лишивши скрипту ще у Львові...» – йдеться про переклад В. Щурата наступної частини «Пісні про Роланда».

² *Гофман Емануель* (1825–1892) – професор класичної філософії Віденського університету.

³ *Рейнгольд Кьолер* (1830–1892) – німецький літературознавець, фольклорист, представник порівняльного методу у вивченні розповідних мотивів. Згадана праця «Статті про казки і народні пісні» вийшла в Берліні 1894 р.

- ⁴ «*Erzähl[ungen] aus Der Provinz Posen*» – можливо, йдеться про книжку, видану Отто Кнопом (нар. 1853 р.). Повна назва видання «*Sagen und Erzählungen aus der Provinz Posen, gesammelt von Otto Knoor*» (1894).
- ⁵ *Сильвестрович Олександр* (1857–1911) – польський фольклорист, дослідник літератури. Згадана його праця вийшла в серії «*Biblioteka Wisły*», яку редагував відомий польський етнограф і фольклорист Ян Карлович (1836–1903).

10.

Товсте 4 вересня 1894 р.

Листівка друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я), од. зб. 1635. – Арк. 461, 462. На зворотній стороні напис: Високоповажаний Пан Др. Іван Франко, Львів, ул. Глибока, ч. 7.

- ¹ «*Рішпена я не прислав...*» – йдеться про обіцяний переклад вірша Жана Рішпена (1849–1926) – французького письменника і драматурга, що мав бути надрукований у журналі «Житє і Слово».
- ² «*...перекладаю для бібліотеки «Діла» повість Толстого...*» – повість Л. Толстого «Детство, отрочество и юность», що в перекладі В. Щурата була видана у Львові 1894 р. як п'ятдесятитом «Бібліотеки найзнаменитіших повістей». Згадана «Бібліотека» була літературним додатком до газети «Діло».
- ³ «*Нова українська і малоруська літературна мова*» – йдеться про проєктовану статтю В. Щурата для газети «Діло», яка не з'явилась друком.
- ⁴ *Чайченко* – один із псевдонімів Б. Грінченка (1863–1910) – відомого українського письменника, мовознавця, автора праці «Словник української мови в 4-ох томах» (1907–1909).
- ⁵ *Белей Іван* (1856–1921) – український журналіст, перекладач, критик, у 1883–1902 рр. був редактором газети «Діло». 1878–1879 рр. разом з І. Франком та М. Павликом видавав «Дрібну бібліотеку».

11.

Цигани, 29 травня 1895 р.

Лист друкується за автографом: ЛЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1638. – Арк. 77, 78.

- ¹ *Цигани* – село Борщівського району Тернопільської області.
- ² *Глібовицький Омелян* (1855–1905) – у 1890-х рр. – священик у с. Цигани, знайомий І. Франка та В. Щурата, які інколи гостювали у нього.

12.

Відень 15 листопада 1895.

Лист друкується за автографом: ЛЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я.), од. зб. 1609. – Арк. 487–490.

- ¹ «*Кав'ярня Шнайдера*» – одна із кав'ярень тогочасного Львова, що знаходилася на вул. Академічний (тепер проспект Шевченка) і слугувала місцем зустрічі культурних діячів.
- ² «*Kurier Lwowski*» – щоденний періодичний друкований орган інформаційно-політичного змісту, що відображав інтереси народовців. Видавався у Львові протягом 1883–1935 рр. Довгий час з цим періодичним виданням співпрацював І. Франко.
- ³ *Адлер Віктор* (1852–1918) – один із організаторів і лідерів Австрійської соціал-демократичної партії, прихильник австромарксизму.
- ⁴ *Бар Герман* (1863–1934) – австрійський критик, романіст і драматург, співробітник «*Die Zeit*» і редактор газети «*Neue Wiener Tagblatt*», кореспондентом якої деякий час був В. Щурат.
- ⁵ *Зінгер Ізидор* (1859–1939) – культурний діяч, у 1890-х рр. – доцент Віденського університету, редактор ліберальної газети «*Die Zeit*», де І. Франко друкував окремі статті.
- ⁶ «*Дисертацію свою про «Моленіє...»* – докторська дисертація В. Щурата на тему «Слово Данила Заточника», яку він захистив у Віденському університеті 1896 р. Дисертація надрукована в IX томі Записок НТШ за 1896 р. і цього ж року видана окремим примірником.
- ⁷ *Вергун Дмитро* (1871–1951) – культурний діяч, публіцист, дослідник

історії літератури Карпатської Русі, поет, ровесник В. Щурата. Був прихильником галицьких москвофілів, у 1890-х рр. – головою віденського студентського товариства «Буковина».

- ⁸ *«Він читає про Мелетія Смотрицького»* – читає працю про українського письменника-полеміста Мелетія Смотрицького (1578–1653) на слов'янському семінарі В. Ягіча.
- ⁹ *Центральна* – відома віденська кав'ярня, де багато поетів, письменників, артистів і драматургів черпали своє натхнення; одне з місць зустрічі культурних діячів Відня.
- ¹⁰ *Лессер* – спільний знайомий І. Франка та В. Щурата у Відні.
- ¹¹ *Цінсер Й.* – див. примітку на с. 155.
- ¹² *Щепанський Людвік* (1872–1954) – польський поет-декадент, публіцист. У 1890-х рр. був студентом Віденського університету.
- ¹³ *Ландау Марк* (нар. 1837) – австрійський літературознавець, публіцист, дослідник італійської літератури.
- ¹⁴ *Озаркевич Євген* (1861–1916) – український лікар, брат Нагалії Кобринської, Володимира та Лонгіна Озаркевичів, автор кількох праць у галузі медицини. У 1890-х рр. працював у Відні.
- ¹⁵ *Зарицький Орест* (1861–1930) – лікар австрійського військово-морського флоту. Мав чин генерал-майора морської медичної служби. Спільний знайомий І. Франка та В. Щурата.
- ¹⁶ *Стояловський Станіслав* (1845–1911) – польський священик, депутат галицького сейму і австрійського парламенту, публіцист, культурний діяч. За радикальні погляди був відлучений Ватиканом від церкви на деякий час.
- ¹⁷ *Романчук Юліян* (1842–1932) – політичний і громадський діяч, педагог, письменник і журналіст, один із засновників Національно-демократичної партії в Галичині, депутат австрійського парламенту (1916–1917), один із творців так званої «Нової ери», що мала на меті досягти порозуміння між поляками і українцями, видавець і дослідник Шевченкових творів.
- ¹⁸ *«Zum Buzar»* – один з віденських ресторанів, де зустрічалися українські культурні діячі.
- ¹⁹ *«Січ»* – див примітку на с. 156.
- ²⁰ *Драгоманов Михайло* (1841–1895) – український публіцист, історик, філософ, літературознавець, фольклорист, громадський діяч.
- ²¹ *«Буковина»* – очевидно, йдеться про студентське товариство москвофільського напрямку, засноване у Відні. Деякий час головою т-ва був Дмитро Вергун (1871–1954).

Відень, 8 лютого 1896 р.

Лист друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я), од. зб. 1613. – Арк. 367–370.

- ¹ *«Радикал»* – двотижнева газета західноукраїнської радикальної партії, що виходила у Львові (1895–1896).
- ² *Вергун Дмитро* – див. примітку на с. 159–160.
- ³ *«...грозив відповідати мені в «Радикалі».* – Йдеться про можливу відповідь на статтю В. Щурата «Загадка до розв'язання», що була надрукована в «Радикалі» (№ 7. – 1896. – С. 75–76) і висвітлювала взаємостосунки між студентськими товариствами «Січ» і «Буковина» у Відні.
- ⁴ *«...я доповнив свого «Данила Заточника»* – докторська дисертація В. Щурата «Слово Данила Заточника. Пам'ятка староруської літератури з кінця середніх віків», над якою він працював тоді. Праця була опублікована у Записках НТШ (Т. ІХ. – 1986. – Кн. 1. С. 1–28). Окремим відбитком вийшла у Львові 1896 р.
- ⁵ *Гліка Михайло* – візантійський історик-хроніст XII ст.
- ⁶ *Птохопродром Теодор* – візантійський поет XII ст.
- ⁷ *Грушевський Михайло* (1866–1934) – історик, політичний діяч і публіцист, голова Центральної Ради (1917–1918), автор понад 2000 наукових праць. З 1894 р. був професором Львівського університету, очолював історико-філософську секцію НТШ у Львові.
- ⁸ *Негрі Ада* (1870–1945) – італійська поетеса. У своїй творчості яскраво відобразила соціальні контрасти. Творчістю А. Негрі цікавились і перекладали П. Грабовський, Леся Українка.
- ⁹ *Конопницьька Марія* (1842–1910) – польська письменниця, поетеса, новелістка, літературний критик і публіцист, автор творів для дітей і юнацтва. Її твори перекладав В. Щурат та І. Франко.
- ¹⁰ *«Зоря»* – літературний двотижневик народовецького напрямку, що виходив у Львові протягом 1880–1897 рр. Редакторами в різний час були відомі діячі і письменники, зокрема, О. Партицький, Г. Цеглинський, Василь Лукич (псевдонім В. Левицького), В. Тисовський, О. Маковей, К. Паньківський, О. Борковський. З 1885 р. журнал став органом Наукового товариства ім. Шевченка. Протягом 1885–86 рр. до складу редакції входив І. Франко, який опублікував на його сторінках багато художніх

творів, літературно-критичних статей, мав значний вплив на формування «Зорі» як національного загальноукраїнського видання.

- ¹¹ «*Буковина*» – українська газета, що виходила у Чернівцях (1885–1918; в 1911–12 рр. не друкувалася) і була органом буковинських народовців. Спершу друкувалася народною мовою, згодом, від 1888 р. – фонетичним правописом. Виходила здебільшого кілька разів на тиждень, 1896–1898 рр. – щоденно.

14.

Перемишль, липень, 1899 р.

Листівка друкується за автографом: ІЛ. – Ф. 3 (Франко І. Я), од. зб. 1635. – Арк. 463. Текст оповіщення про шлюб друкований.

- ¹ «... з *Галею Кравич...*» – наречена В. Щурата Олена Василівна Кравич, дочка лікаря, доктора медицини Василя Кравича. Можливо, Галею називали її в родині.
- ² *Чехович Костянтин* (1847–1915) – церковний і громадський діяч, греко-католицький єпископ у Перемишлі, прихильник народовецької течії. Його заходами збудовано Духовну семінарію та засновано Руський інститут для дівчат, що згодом був перейменований на Український інститут для дівчат у Перемишлі.



СТАТТІ І СПОГАДИ



У збірнику вміщено всі відомі на сьогодні розвідки В. Щурата про І. Франка, зокрема, 17 статей та дві віршові рецепції – «Се не декадент» і «Моєму критикові». Франкознавчі дослідження автора – один із аспектів тісних особистісних і літературознавчих стосунків двох постатей, цінна наукова та джерелознавча база. Франкіяна В. Щурата охоплює період майже у півстоліття, починаючи від 1895 р. і завершуючи 1941 р. Статті розміщені за хронологічним принципом.

ІВАН ФРАНКО

Уперше надруковано польською мовою у газ.: *Monitor*. – 1895. – № 13 (22 червня). – С. 6, без підпису. Авторство В. Щурата встановлюємо за бібліографічною згадкою М. Мороза, де вказано, що розвідка є виокремленою частиною праці польського дослідника Л. Василевського (Див.: Бібліографічний покажчик наукових, публіцистичних і літературних праць В. Щурата // В. Щурат. Вибрані праці з історії літератури / Упор., вступ. ст., прим. та ком. С. Щурата]. – К.: Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – 436 с.) Стаття українською мовою друкується вперше у перекладі Лариси Козак.

- ¹ *Василевський Леон* (1870–1936) – польський публіцист і громадський діяч, батько письменниці Ванди Василевської, автор численних праць про Україну.
- ² «*Przegląd Poznański*» – щомісячне політично-культурне видання консервативно-клерикального напрямку, що виходило у Познані протягом 1845–1865 рр.
- ³ «*Народився він 3 серпня...*» – дата у статті В. Щурата вказана неправильно. Найімовірніше, це помилка «друку». І. Франко народився 27 серпня, що відповідає 14 серпня за старим стилем. Гадаємо, що про це не міг не знати Леон Василевський, тим паче В. Щурат.
- ⁴ *Нагуєвичі* – тепер село Дрогобицького району Львівської області, де народився І. Франко. У селі є музей і садиба письменника.
- ⁵ *Василіяни* – див. примітку на с. 150.
- ⁶ *Дрогобицька гімназія* – нині Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка.
- ⁷ «*Одіссея*» – велика епічна поема, автором якої вважається Гомер. Перу І. Франка належить переклад деяких уривків «Одіссеї».
- ⁸ *Уріель Акоста* – (справжнє ім'я Гавріель Коста; 1585–1640) – голландський філософ Нового часу, попередник Бенедикта Спінози.
- ⁹ «*Пісня про Нібелунгів*» – середньовічна німецька епічна поема невідомого автора кінця XII – поч. XIII ст. І. Франко, ще за гімназійних часів почавши перекладати поему, неодноразово повертався до неї, маючи намір перекласти «Пісню про Нібелунгів» повністю, але задум залишився невітленим у життя.
- ¹⁰ «*Краледвірський рукопис*» – фольклорна пам'ятка, збірка пісень, поем та переказів, стилізованих під середньовічну чеську епічну поезію, яку видали чеські філологи В. Ганка та Й. Лінда 1819 р. Тривалий час цю збірку вважали автентичним твором. Лише у 80-х рр. XIX ст. вчені довели, що це фальсифікація.
- ¹¹ «*Антигона*», «*Електра*» – п'єси давньогрецького драматурга Софокла. Ці твори за гімназійних часів (1873–1874) переклав І. Франко.
- ¹² *Софокл* (близько 496–406 до н. е.) – один із найвизначніших поетів-драматургів давньої Греції.
- ¹³ «*Академический Кружок*» – гурток студентів при Львівському університеті, що видавав 1874–1877 рр. журнал «Друг». 1875 р. організація розколася на дві опозиційні групи: демократичну і реакційну. І. Франко разом з М. Павликом, І. Белеєм та ін. належав до першої.
- ¹⁴ «*Друг*» – періодичний орган студентської москвофільської організації «Академический Кружок», що почав виходити у Львові 1874 р. Цього ж

- року на сторінках журналу дебютував І. Франко під псевдонімом Джеджалик.
- ¹⁵ «*Петрії й Довбущуки*» – повість І. Франка з народного життя. Вперше надрукована в журналі «Друг» (1875. – № 19–24; 1876. – № 1–7, 9–11, 13–15, 17–20). У 1909–1912 рр. письменник повернувся до роботи над повістю, звідки маємо дві редакції твору. Друге видання, виправлене і значно скорочене, було надруковане 1913 р. в Чернівцях окремою книжкою.
- ¹⁶ *Драгоманов Михайло* – див. примітку на с. 160.
- ¹⁷ «*Наймит*» – поезія І. Франка, вперше надрукована в журналі «Друг» (1876. – № 20. – С. 312–313).
- ¹⁸ *Золя Еміль* (1840–1902) – французький письменник, критик, публіцист, теоретик французького натуралізму. І. Франко активно перекладав твори Е. Золя, зокрема, новелу «Повінь», опубліковану в альманасі «Дністрянка», а також такі тексти, як: «Природа а церков. Із повісти «Провина аббата Муре» (1878), «Напад на млин. Оповідання з війни 1870 р.» (1885), «Pontifex Maximus. Уривки із повісти «Rome» (1897), «Злочинець Сальва. Виривки з повісти «Paris» (1898), «Міщанин і селянин. Нарис із повісти «Fécondité» (1900), «Жаба» (1898) та ін. З передмовами І. Франка були опубліковані українською мовою романи Е. Золя «Довбня» (1879 р., у перекладі О. Рошкевич) та «Жерміналь» (1904 р., у перекладі О. Пашкевича). Перу І. Франка належать також літературознавчі праці, присвячені Е. Золя: «Еміль Золя. Життєпис» (1881), «Влада землі в сучасному романі» (1891), «Еміль Золя, його життя і писання» (1898).
- ¹⁹ *Флобер Гюстав* (1821–1880) – французький письменник-романіст, представник реалізму, автор роману Пані Боварі».
- ²⁰ *Шпільгаген Фрідріх* (1829–1911) – німецький письменник, драматург, теоретик літератури.
- ²¹ *Толстой Лев* (1828–1910) – російський письменник-романіст, громадський діяч, публіцист, автор романів «Війна і мир», «Анна Кареніна» та ін.
- ²² *Тургенєв Іван* (1818–1883) – російський письменник-романіст, поет, драматург.
- ²³ «*Просвіта*» – див. примітку на с. 149.
- ²⁴ «*Українська Бесіда*» (до 1928 р. «Руська Бесіда») – товариство клубного типу 1861–1939 рр. у Галичині. Перше товариство «У. Б.» було засновано у Львові 1861 р. заходами Юліяна Лаврівського на базі гуртка львівської інтелігенції «Молода Русь». Згодом було поширене по всіх більших галицьких містах (Перемишль, Станиславів, Тернопіль та ін).

- У 1860–1880-х рр. «У. Б.» у Львові була осередком товариського, просвітнянського, культурного і навіть політичного життя.
- ²⁵ *Павлик Михайло* (1853–1915) – український письменник, публіцист, громадський діяч. Дійсний член НТШ. У 1870–1880-х рр. разом з І. Франком видавав ряд науково-літературних та громадсько-політичних часописів («Дрібна бібліотека», «Русько-Українська бібліотека», «Громадський друг», «Молот»). У 1890 р. був співзасновником Русько-української радикальної партії.
- ²⁶ *Белей Іван* – див. примітку на с. 158.
- ²⁷ «*Світ*» – ілюстрований літературно-політичний науковий місячник, що виходив у Львові в 1881–1882 рр. за редакцією І. Франка. У журналі співпрацювали також: М. Драгоманов, О. Терлецький, О. Кониський, Ф. Вовк, М. Лисенко, Іван Нечуй-Левицький та ін.
- ²⁸ «...переклад першої часті Гетевого «*Фауста*» – йдеться про поетичний переклад твору Й. В. Гете, який здійснив І. Франко. Над перекладом цього твору І. Франко працював упродовж 1875–1882 рр. Вперше надруковано окремим виданням 1882 р. До «*Фауста*» І. Франко написав дві передмови. Першу з них «У нас немає літератури» опублікував М. Возняк у журналі «Література і мистецтво». Друга передмова ввійшла до згаданого вище книжкового видання «*Фауста*». Уривки з перекладу поеми публікувалися в періодиці того часу, зокрема, у часописах «Друг», «Правда» та ін.
- ²⁹ «*Захар Беркут*» – історична повість І. Франка, написана 1882 р. на конкурс, оголошений журналом «Зоря». Вперше надрукована в журн. «Зоря» (1883. – № 7, с. 97–103; № 8, с. 117–121; № 9, с. 133–139; № 10, с. 148–159; № 11, с. 169–175; № 12, с. 185–189; № 13, с. 205–210; № 14, с. 221–226; № 15, с. 237–243).
- ³⁰ «*Зоря*» – див. примітку на с. 161.
- ³¹ «*Діло*» – див. примітку на с. 149.
- ³² «*Крај*» – польський суспільно-політичний тижневик консервативного напрямку. Видавався в Петербурзі (1882–1909).
- ³³ «*Prawda*» – польський громадсько-політичний і літературний тижневик ліберального напрямку. Видавався у Варшаві (1881–1915)..
- ³⁴ «*Głos*» – польський тижневик, що виходив у Варшаві (1886–1905). Після цього був перейменований на «Przegląd społeczny».
- ³⁵ «*Kurier Lwowski*» – див. примітку на с. 159
- ³⁶ «...один з найперших членів радикальної партії...». – Йдеться про Русько-українську радикальну партію, засновану у Львові 1890 р. Радикальна партія (з 1926 р.: Українська соціалістично-радикаль-

на партія (УСРП)) – політичне угруповання, яке виросло з радикальних молодіжних гуртків, що постали в Галичині в кінці 1870-х років під впливом М. Драгоманова. Заснована з ініціативи І. Франка, М. Павлика, В. Будзиновського та ін.

³⁷ «Житє і Слово» – див. примітку на с. 156–157.

ЛІТЕРАТУРНІ ПОРТРЕТИ. Д-Р ІВАН ФРАНКО

Уперше надруковано у журн.: Зоря . – 1896. – № 1. – С. 16–17; №. 2. – С. 36–37, за підписом В. Щурат.

- ¹ «Беркут» – поезія І. Франка, написана в 1883 р. Уперше надруковано у кн.: «З вершин і низин» (1887, с. 46–50).
- ² *Фрайліграт Фердинанд Герман* (1810–1876) – німецький поет, перекладач, представник революційної поезії 1848 р.
- ³ *Мур Томас* (1779–1852) – ірландський поет доби романтизму, автор низки сатир, спрямованих проти англійської реакційної політики.
- ⁴ *Гуд Томас* (1798–1845) – англійський поет, відомий своїми сатиричними віршами, до яких малював карикатури.
- ⁵ *Конопницька Марія* (1842–1910) – див. примітку на с. 161.
- ⁶ *Бардіна Софія* (1853–1883) – російська поетка, представниця революційної теми. Вчилася в Москві, потім у Цюріху й Женеві. Активно проповідувала ідеї революції, за що була засуджена і вислана до Сибіру.
- ⁷ «*Ботокуди*» – сатирична поема І. Франка, написана 1880 р. Уперше надруковано у кн.: «З вершин і низин» (1893, с. 113–132). Символічною є назва поеми, яку І. Франко, очевидно, використовує з метою негативної характеристики псевдоінтелігентів та правлячих кіл, порівнюючи їх з однойменним плем'ям східної Бразилії.
- ⁸ «*Вандрівка русина з Бідюю*» – гумористична поема І. Франка. Уперше надрукована у другому виданні збірки «З вершин і низин» (1893, с. 132–147).
- ⁹ *Гайне Генріх* (1797–1856) – відомий німецький поет-романтик, есеїст, критик. Йдеться про його поеми «Німеччина» і «Тангейзер».
- ¹⁰ «*Тюремні сонети*» – вірші І. Франка, написані під час перебування у Львівській в'язниці, що згодом увійшли до другого видання збірки «З вершин і низин» (1893, с. 160–183) окремим циклом. Деякі із сонетів друкувалися в журн. «Народ» (1890. – № 23, с. 371–372; № 24, с. 386–387).

- ¹¹ «... обійтися без тих «рішпенівських картин» – йдеться про натуралістичні епізоди з творчості Жана Рішпена (1849–1926) – французького поета, письменника і драматурга.
- ¹² *Достоевський Федір* (1821–1881) – російський письменник, публіцист, представник соціально-психологічного роману.
- ¹³ *Золя Еміль* – див. примітку на с. 165.
- ¹⁴ «*Voia Constrictor*» – соціальна повість І. Франка на тему робітничого життя в Галичині. Вперше надруковано в журналі «Громадський друг» (1878. – № 2, с. 98–109) та збірках «Дзвін» і «Молот». У 1884 р. повість вийшла окремим виданням.
- ¹⁵ «*Борислав сміється*» – повість І. Франка на тему робітничого життя. Друкувалася частинами у журналі «Світ» (1880–1881). У зв'язку із закриттям журналу і, можливо, втратою інтересу письменника, повість залишилася незавершеною.
- ¹⁶ «*До світла*» – оповідання І. Франка, написане в тюрмі під час його третього арешту. Вперше опубліковане в журн. «Зоря» (1890. – № 2, с. 17–21; № 3, с. 33–36) з підзаголовком «Оповідання арештанта».
- ¹⁷ «*Захар Беркут*» – див. примітку на с. 166.
- ¹⁸ «*Панські жарту*» – сатирична поема І. Франка на тему панщини. Вперше опублікована у збірці «З вершин і низин» (1887, с. 76–251). Поема вміщена також у другому виданні збірки (1893, с. 293–391). Працювати над поемою І. Франко продовжував пізніше, про що свідчить окреме видання 1911 р.
- ¹⁹ «... студію д-ра Фр. Папе...» – йдеться про історичний нарис «Сколе і Тухольщина» (Львів, 1891) Фредеріка Папе.
- ²⁰ «*Смерть Каїна*» – філософська поема І. Франка, написана 1888 р. Надруковано окремим виданням 1889 р. Поема ввійшла до другого видання збірки «З вершин і низин». Написати твір І. Франка надихнув переклад Байронової однойменної поеми, який він здійснив 1879 р.
- ²¹ «*Цар і аскет*» – поема І. Франка на орієнтальну тематику. Вперше надруковано у збірці: «З вершин і низин» (1893, с. 429–468). Передруковано окремим виданням у 1910 р.
- ²² «*Сурка*» – поема І. Франка на єврейську тематику. Вперше побачила світ окремим виданням у 1890 р. Повторно була опублікована у другому виданні збірки «З вершин і низин» (1893).
- ²³ *Флобер Гюстав* (1821–1880) – французький письменник-романіст. Йдеться про його твір «Спокуса св. Антонія» (1874).
- ²⁴ *Леконт де Ліль* (1818–1894) – французький поет, організатор мистецького гуртка «Парнас». Парнасівці проповідували теорію «мистецтво

заради мистецтва», пропагували ідею свободи форми і змісту, втечі від реальності. Йдеться про поему автора «Каїн».

²⁵ *Гете Йоганн Вольфганг* (1749–1832) – німецький письменник, драматург, філософ, лідер романтичного руху «Буря і натиск». Одним з популяризаторів творчості німецького класика на Україні був І. Франко. Його перу належить багато перекладів поетичних творів письменника, зокрема поеми «Фауст», якій дослідник присвятив наукову розвідку.

²⁶ *Талмуд* – кодекс релігійно-юридичних правил життя євреїв. Талмуд сформувався впродовж багатьох віків – з IV ст. до н.е. до IV ст. н.е. Століттями первинний зміст Талмуду передавався усно із покоління в покоління. Тому, на відміну від Тори («Закону», «писаного Закону»), його називають «усним законом» або «коментуванням закону». В основу Талмуду покладено П'ятикнижжя, Закон Мойсея.

²⁷ «... докторської дисертації про Варлаама і Йоасафа...» – див. примітку на с. 150.

²⁸ *Рюккерт Фрідріх* (1788–1866) – німецький поет, перекладач, вчений-орієнталіст. Йдеться про його збірку «Східні легенди і перекази».

²⁹ «*Веснянки*» – цикл поезій І. Франка, що ввійшов до збірки «З вершин і низин» (видання 1887 р.). Більшість поезій з цього циклу була написана впродовж 1880–1883 рр.

³⁰ «*Зів'яле листя*» – збірка поезій І. Франка, що побачила світ окремим виданням 1896 р. Вірші, що входять до збірки, писалися впродовж 1886–1896 рр.

³¹ *Нордау Макс* (1849–1923) – угорський письменник, лікар, політик, учасник сіоністського руху, що проживав у Франції. Відомий своїми історіософськими працями, що інтерпретують занепад Європи та перегукуються з роботами Освальда Шпенглера.

³² «*В поті чола*» – збірка оповідань І. Франка про життя простого народу в Галичині, що вийшла у Львові 1890 р. Книга містить передмову М. Драгоманова та автобіографію І. Франка.

³³ «*Для домашнього огнища*» – повість І. Франка, написана на основі реальної події, що мала місце в тогочасному житті Галичини. Вийшла польською мовою 1892 р. Україномовний твір вперше повністю надруковано у серії «Літературно-наукова бібліотека» (1897. – Кн. 11).

³⁴ «*Основи суспільності*» – повість І. Франка, написана на основі реального «кукузівського» судового процесу 1889 р. Послідовність судового процесу була детально описана в польській газеті «*Kurier Lwowski*», в редакції якої тоді працював І. Франко. Стенограми процесу були видані також окремою книжкою, яка збереглася в бібліотеці письменника й

- послужили основою для сюжету. Текст повісти друкувався частинами у журналі «Жите і Слово» (1894–1895). Окремим виданням твір вийшов 1920 р. з передмовою В. Сімовича.
- ³⁵ «*Жите і Слово*» – див. примітку на с. 156–157.
- ³⁶ *Рогош Юзеф* (1844–1896) – польський письменник, автор роману «Могильники», що перегукується із твором І. Франка «Основи суспільности». Основою сюжетів для обидвох авторів послужили події так званого «кукузівського» судового процесу в Галичині 1889 р.
- ³⁷ «*Украдене щастя*» – див. примітку на с. 153–154.
- ³⁸ «*Учитель*» – п'єса І. Франка, написана 1893 р. Окремим виданням вийшла у Львові в журналі «Жите і Слово» (1896. – Т. V, кн. 4, с. 258–287; кн. 5, с. 334–353; кн. 6, с. 410–433 під назвою «*Quem di odere*»). Інсценізована того ж року в театрі «Руська бесіда». Символічна друга назва п'єси «Кого зненавиділи боги...» – початок латинського прислів'я, яке закінчується словами «того зробили вчителем» – втілює основну ідею твору про нелегку долю педагога в Галичині.
- ³⁹ «*Сон князя Святослава*» – віршована драма-казка І. Франка. Вперше надруковано в журн.: «Жите і Слово» (1895. – Т. III, кн. 1, с. 21–45; кн. 2, с. 182–215). Окремими виданнями вийшла того ж року у Львові.
- ⁴⁰ «*Кам'яна душа*» – драматичний твір І. Франка, в основу якого покладено народні пісні. Написаний 1895 р. Того ж року поставлений на сцені театру «Руська бесіда». Вперше надруковано у журналі «Жите і Слово» (1895. – Т. III, кн. 3, с. 352–368). Можливо, драма була предтечею однойменного твору Гната Хоткевича (1911) та «Камінного господаря» (1912) Лесі Українки.
- ⁴¹ *Шекспір Вільям* (1564–1616) – англійський драматург, один із найвідоміших драматургів світу, автор численних комедій, історичних хронік, трагедій і сонетів, що здобули світове визнання і перекладені багатьма мовами. Одним із популяризаторів творчости В. Шекспіра на Україні був І. Франко.
- ⁴² «*Перебендя*» – йдеться про наукову студію І. Франка «Передне слово [До «Перебенді» Т. Г. Шевченка]» (Львів, 1889). Праця є самостійною літературознавчою розвідкою, що трактує твір Шевченка у порівняльному аспекті.
- ⁴³ «*Наймичка*» – наукова студія І. Франка за твором Т. Шевченка. Вперше надруковано в «Записках Наукового товариства ім. Шевченка» (1895. – Т. 6, с. 1–20). Про Шевченкову «Наймичку» І. Франко виголосив габілітаційну лекцію у Львівському університеті (1895). Задовго до того (1888 р.) дослідник мав намір присвятити поетичній творчости

Т. Шевченка докторську дисертацію. Перу І. Франка належать понад 60 розвідок про життя і творчість Т. Шевченка. (М. Гнатюк у виданні «Іван Франко. Шевченкознавчі студії» опублікував 51 розвідку).

⁴⁴ «... Іван Вишенський...» – очевидно, йдеться про наукову розвідку І. Франка «Іван Вишенський і його твори». Вперше надруковано окремим виданням у серії «Літературно-наукова бібліотека» 1895 р. Праця задумувалась як дисертація. Постаті І. Вишенського І. Франко присвятив декілька літературно-наукових розвідок. Першою була нотатка про Вишенського на початку 1889 р. у польській газеті «Kurier Lwowski», в редакції якої тоді працював І. Франко. Того ж року дослідник публікує у журналі «Киевская старина» рукопис XVII ст. із Підгорецького монастиря, а в складі цього рукопису – кілька невідомих доти в науці творів Івана Вишенського, супроводжуючи їх коментарем («Сочинение Иоанна Вишенского») та ширшого характеру розвідкою («Иоанн Вишенский. Новые данные для оценки его литературной и общественной деятельности»). 1892 р. в газеті «Хлібороб» Франко виступає з популярним оглядом «Іван Вишенський. Руський писатель XVI віку» (пізніше, дещо доповнений, цей огляд під назвою «Іван Вишенський, його час і письменська діяльність» разом із поемою «Іван Вишенський» та перекладом одного з найхарактерніших творів полеміста українською мовою – «Лови сього світу» – увійшов у збірник «Іван Вишенський», виданий Франком 1911 р. у Львові. Трохи пізніше, 1900 р., Франко виступив із ще однією невеликою працею – «Новий причинок до студій над Іваном Вишенським» (у «Записках Наукового товариства імені Шевченка»). Імені письменника-полеміста не оминає вчений і в узагальнюючих працях з історії українського письменства, таких як «Charakterystyka literatury ruskiej XVI–XVIII wieku» (1892), нариси у чеському (1898) та угорському (1911) виданнях, «Южнорусская литература» (1904), «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910) тощо. Постать Івана Вишенського здобула у Франка й художню інтерпретацію. 1900 р. у збірці «Із днів журби» була вміщена поема «Іван Вишенський».

⁴⁵ «*Легенда про Варлаама і Йоасафа*» – очевидно, автор має на увазі докторську дисертацію І. Франка «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його літературна історія». Вперше розвідку було надруковано в ЗНТШ (1895, кн. 4, с. 1–28). Окремий відбиток вийшов у Львові двома роками пізніше.

⁴⁶ «*Дрібна бібліотека*» – перше серійне видання творів перекладної художньої і наукової літератури, здійснюване І. Франком, М. Павликом та І. Белеєм у 1878–1879 рр. Всього вийшло 14 випусків. Назагал І. Франко як видавець створив 7 видавничих серій: «Дрібна бібліотека», «Наукова

- бібліотека», «Літературно-наукова бібліотека», «Хлопська бібліотека», «Універсальна бібліотека», «Міжнародна бібліотека», «Всесвітня бібліотека».
- ⁴⁷ «Літературно-наукова бібліотека» – третя видавнича серія І. Франка, присвячена зарубіжним і українським літературно-науковим здобуткам. Всього вийшло 117 назв у 162 випусках.
- ⁴⁸ «Світ» – див. примітку на с. 166.
- ⁴⁹ «Зоря» – див. примітку на с. 161–162.
- ⁵⁰ «Діло» – див. примітку на с. 149.
- ⁵¹ «Народ» – див. примітку на с. 150.
- ⁵² «*Kurier Lwowski*» – див. примітку на с. 159.
- ⁵³ *Гюго Віктор* (1802–1885) – французький письменник, драматург, поет, публіцист, громадський діяч, теоретик романтизму у Франції.
- ⁵⁴ *Теніссон Альфред* (1809–1892) – англійський поет, драматург, представник вікторіанської епохи, автор численних поетичних збірок.
- ⁵⁵ *Майєр Конрад Фердинанд* (1825–1898) – швейцарський новеліст, поет. І. Франко неодноразово звертався до його творчості. Зокрема, поема І. Франка «Іван Вишенський», за спостереженнями В. Шурата, перегукується з поемою К. Ф. Майєра «Останні дні Гуттена» (1872). Перу І. Франка належать також численні переклади віршів К. Ф. Майєра.
- ⁵⁶ *Боровський Карел* (1821–1856) – чеський поет, публіцист, громадський і політичний діяч, один із фундаторів чеської журналістики, сатири та літературної критики.
- ⁵⁷ «...переклад першої часті Гетевого «*Фауста*» – див. примітку на с. 166.
- ⁵⁸ «...Байронового «*Каїна*» – йдеться про переклад драматичної поеми Г. Байрона «Каїн», який здійснив І. Франко і видав у своїй «Дрібній бібліотеці» у 1879 р. Праця над перекладом надихнула І. Франка написати 1888 р. власну поетичну інтерпретацію легенди про Каїна. Поема вийшла окремим виданням 1889 р. (Смерть Каїна, легенда Івана Франка. Накладом автора. Львів, 1889 р. – 48 с.), а згодом була передрукована у збірці «З вершин і низин» (друге вид., 1893) у розділі «Легенди».
- ⁵⁹ «...Гайнівської «*Німеччини*» – йдеться про переклад поеми Г. Гайне, який І. Франко здійснив 1879 р. Частково переклад друкувався на сторінках журналу «Зоря» (1886. – № 12, с. 206; № 18, с. 300–301). Згодом у книзі «Г. Гайне. Вибір поезій» було надруковано повний переклад (с. 1–78).
- ⁶⁰ «*Бідний Генріх*» – поетична інтерпретація І. Франка поеми Гартмана фон Ауе. Вперше надруковано разом з передмовою у «Буковинському православному календарі на рік 1892» (Чернівці, 1891). Згодом переробка ввійшла до збірки І. Франка «Поеми» (1899).

- ⁶¹ «Лис Микита» – поема І. Франка. Вперше надруковано у дитячому журналі «Дзвінок» (1890. – № 3–4, с. 6–21) з ілюстраціями відомого галицького художника Теофіля Копистинського. Наступного, 1891 р., «Лис Микита» побачив світ окремим книжковим виданням накладом редакції «Дзвінок». Книжка складалася з 9-ти пісень і була надрукована етимологічним правописом. 1896 р. з'явилося друге значно перероблене й розширене видання «Лиса Микити». Наступні, третє (1902), і четверте видання (1909) – виправлені, але не так кардинально. Усі видання супроводжувалися ілюстраціями Т. Копистинського.
- ⁶² «... Дон Кіхота» – йдеться про віршову переробку відомого твору іспанського письменника «Пригоди Дон Кіхота», що вперше була надрукована у журналі «Дзвінок» (1891. – № 2–7, 9, с. 11–23) з ілюстраціями Т. Копистинського. Окремим виданням поема виходила у 1892, 1899, 1913 рр.
- ⁶³ «Абу-Касимові капці» – віршована казка, Франкова переробка східної легенди. Вперше надрукована в журн. «Дзвінок» (1895. № 1–6, 8, 10–12, 14–15, 18, 20, 23). Того ж року поема вийшла у Львові окремою книжкою. У новій редакції з передмовою автора книжка побачила світ 1902 р.
- ⁶⁴ Брандес Георг (1842–1927) – данський літературний критик, представник позитивістської етики, автор праці «Найважливіші течії в європейській літературі» і ряду розвідок про польських та українських письменників.

СЕ НЕ ДЕКАДЕНТ!

Уперше надруковано в журн.: Зоря. – 1897. – № 5. – С. 95, за підписом Щурат В. Вірш є відповіддю на поезію І. Франка «Декадент», опубліковану в одному з попередніх номерів часопису (Зоря. – 1896. – № 1. – С. 326).

ПОЕЗІЯ ЗІВ'ЯЛОГО ЛИСТЯ В ВИДУ СУСПІЛЬНИХ ЗАДАЧ ШТУКИ (прочитавши ліричну драму І. Франка «Зів'яле листя»)

Уперше надруковано в журн.: Зоря. – 1897. – № 5. – С. 97–98; №. 6. – С. 118–119; №. 7. – С. 135–137, за підписом Д-р В. Щурат.

- ¹ «Зів'яле листя» – див. примітку на с. 169.
- ² «Зоря» – див. примітку на с. 161–162.
- ³ «З вершин і низин» – хронологічно друга збірка творів І. Франка (перша – «Баляди і розкази», 1876). За життя письменника видавалася два рази. До першого видання (1887) увійшла поема «Панські жарти» і 46 поезій («Гімн», «Веснянки», «Беркут», «Ідеалісти», «Каменярі», цикл «Думи пролетарія» (3 вірші), 12 сонетів, «Жидівські мелодії» та ін., тобто тільки незначна частина творів, написаних протягом десяти років (1877–1887). Друге доповнене видання (1893), значно ширше від першого, окрім творів, уміщених у першому виданні, презентувало поезії, що друкувалися у журналах «Світ», «Зоря», «Друг», а також ранні неопубліковані та пізніші твори, написані в період 1887–1893 рр., тобто було певним підсумком поетичної творчості І. Франка за двадцять років. Особливістю збірки є розподіл віршів за циклами.
- ⁴ «... статті про її автора...» – йдеться про статтю В. Щурата «Літературні портрети. Д-р Іван Франко», опубліковану в журн.: Зоря. – 1896. – № 1. – С. 16–17; № 2. – С. 36–37.
- ⁵ *Бодлер Шарль* (1821–1867) – французький поет, автор збірки «Квіти зла» (1857), що стала предтечею символізму і принесла йому світову славу. Належить до поетів, яких не розуміли і не визнавали сучасники. Його вірші часто сповнені жадливих, гидких картин, через що світосприйняття Бодлера визначали як декадентське.
- ⁶ «Декадент» – віршова відповідь І. Франка В. Щуратові на його замітку у статті «Літературні портрети. Д-р Іван Франко», надрукованій у журналі «Зоря» за 1896 р. (№ 1. – С. 16–17; № 2. – С. 36–37).
- ⁷ *Горацій* (65 до н. е. – 8 до н. е.) – поет «золотого віку» римської літератури, один з найушлюбленіших авторів у світовій літературі. Твори Горація свого часу перекладали І. Франко та В. Щурат.

- ⁸ «*Привид*» – вірш І. Франка, написаний під час перебування у Відні, що згодом увійшов до збірки «Зів'яле листя» (1896). Вперше надруковано у кн.: «3 вершин і низин» (1893, с. 104–106). Про генеалогію цього вірша довідуємося зі спогадів В. Шурата, де він зазначає, що поезія була написана під враженням від одної події в житті І. Франка. У випадковій перехожій поет упізнав свою давню знайому. Побачене справило сильне емоційне враження на поета й вилилось у поетичні рядки. Про важливість події свідчить також те, що під віршем стоїть дата написання – 6 листопада 1892 р., яка, очевидно, є датою події. Це єдина датована поезія збірки.
- ⁹ *Шлеміль* – герой повісти німецького письменника французького походження Альберта фон Шаміссо (1781–1838). Сюжет повісти – пошук Петером Шлемілем своєї втраченої тіні.
- ¹⁰ *Рішпен Жан* (1849–1926) – французький поет, письменник і драматург. Йдеться про його поезію «Апологія диявола», вміщену в збірці «Богохульство» (1884).
- ¹¹ *Маковей Осип* (1867–1925) – український письменник, редактор газети «Буковина» (1895–1897), один з редакторів «ЛНВ» (1898–1899), після 1899 р. учителював у Чернівцях і у Львові. Близький знайомий І. Франка та В. Шурата.
- ¹² «*Semper idem*» – цикл ліричних поезій О. Маковея.
- ¹³ *Каспрович Ян* (1860–1926) – польський поет, публіцист, літературний критик, перекладач, представник творчого угруповання «Молода Польща», близький знайомий І. Франка, хрещений батько Андрія Франка. Тривалий час жив у Львові. Працював у редакції газети «Kurier Lwowski», згодом став професором Львівського університету.
- ¹⁴ «*Miłość*» – збірка ліричних поезій Я. Каспровича (1895 р.).
- ¹⁵ *Нордау Макс* – див. примітку на с. 169.
- ¹⁶ *Ломброзо Чезаре* (1835–1909) – італійський лікар-психіатр, антрополог, дослідник психології вбивств, автор книги «Геніяльність і божевілля» (1864).
- ¹⁷ «*Scuola e famiglia*» – добродійне товариство в Італії («Школа і сім'я»).
- ¹⁸ «*Entartung*» – одна з найвідоміших праць М. Нордау («Виродження», 1892), в якій він піддає критиці дегенеративне мистецтво і подає своє бачення окремих суспільних проблем Європи XIX ст. через призму за-непаду.

МОЄМУ КРИТИКОВІ

Уперше опубліковано у журн.: Руслан. – 1904. – № 151 (8 (21) липня). – С. 2, за підписом «3 поезій В. Щурата» Вірш є відповіддю І. Франкові на його статтю «Шевченко і Єремія», у якій І. Франко піддає критиці промову В. Щурата про Т. Шевченка. Цей вірш можна вважати продовженням літературного дискурсу між двома друзями-вченими. Критична стаття І. Франка надрукована у «Літературно-науковому вістнику» (ЛНВ. – 1904. – Т. 26. – Кн. 6. – С. 170–173).

ІВАН ФРАНКО В МОЇХ СПОМИНАХ (1886–1900)

Уперше надруковано в журн.: Шляхи. – Львів, 1917. – Р. IV. – С. 291–295, за підписом В. Щурат. Ці спогади написані невдовзі після смерті І. Франка. Із дати, що стоїть під заголовком статті, робимо висновок, що В. Щурат мав намір написати хронологічно обширніші мемуари, але завершив їх 1887 р. В одній зі своїх статей про І. Франка дослідник говорить про доцільність видання книги спогадів про І. Франка, де були би вміщені і його спогади. Але задумові автора не судилося здійснитися.

¹ *Гладилевич Дем'ян* (1846–1892) – громадсько-політичний діяч. Очолював Товариство імені Шевченка у Львові, був співзасновником газети «Діло».

² *Білик Іван* – товариш В. Щурата по гімназії.

³ «*Довбанюк*» – кличка І. Франка, що пов'язана із однойменною назвою оповідання. Вперше надруковане в журн. «Зоря» (1886. – № 7, с. 105–107).

⁴ *Бойко Петро* – шкільний товариш В. Щурата, що проживав на квартирі в його батьків.

- ⁵ «Захар Беркут» – див. примітку на с. 166.
- ⁶ «Дрібна бібліотека» – див. примітку на с. 171–172.
- ⁷ «Громадський друг» – літературно-політичний часопис, що його видавали 1878 р. І. Франко та М. Павлик у Львові за сприяння М. Драгоманова. Після виходу 2-х номерів за цензурне переслідування його перейменували на «Дзвін».
- ⁸ «Дзвін» – літературно-політичний двомісячник, який видавався як альтернатива попередньому забороненому виданню «Громадський друг». Після виходу першого номера у серпні 1878 р. видання було скафисковане.
- ⁹ «Молот» – літературно-політичне видання, яке мало замінити заборонені попередньо «Громадський друг» і «Дзвін». Видавався за редакцією І. Франка та М. Павлика у Львові 1878 р. Часопис було скафисковано.
- ¹⁰ «Світ» – див. примітку на с. 166.
- ¹¹ «... Фауста», котрого читав по ночах у Франковім перекладі...» – див. примітку на с. 166.
- ¹² «Галицькі образки» – йдеться про збірку віршів І. Франка, яку видав 1885 р. Є. Олесницький. Згодом ці тексти як цикл увійшли до другого видання збірки «З вершин і низин» (1893). Поезії написані впродовж 1881 року.
- ¹³ «Русько-Українська бібліотека» – періодичне літературне видання, що виходило за сприяння Є. Олесницького, І. Белея та І. Франка у Львові упродовж 1884–1886 рр.
- ¹⁴ Олесницький Євген (1860–1917) – політичний діяч, публіцист, юрист, активний організатор громадського життя (заснував «Народний Дім», філію товариства «Просвіта»). З 1885 р. – відповідальний редактор гумористичної газети «Зеркало», з 1886 р. – «Нове Зеркало», з 1888 р. – журналу «Правда». 1885–1890 – член редколегії газети «Діло», один із засновників Української національно-демократичної партії (1899), депутат австрійського парламенту (1907–1917). У кінці 70-х і на поч. 80-х рр. брав участь разом із І. Франком у виданні «Дрібної бібліотеки».
- ¹⁵ «Зоря» – див. примітку на с. 161–162.
- ¹⁶ Партицький Омелян (1840–1895) – український вчений-мовознавець, етнограф, історик, педагог і громадський діяч. Був одним із лідерів народовецького руху в Галичині, редактором «Газети шкільної» (1875–1879) та «Зорі» (1880–1885).
- ¹⁷ Шевчук Василь – товариш В. Щурата по гімназії.
- ¹⁸ Захаріясеви́ч Олександр, Білик Іван, Целеви́ч Омелян – гімназійні товариші В. Щурата.

- ¹⁹ «*Люборацькі*» – повість А. Свидницького (1834–1871), вперше надрукована 1886 р. у «Зорі» завдяки І. Франкові, який тоді редагував журнал.
- ²⁰ «*Нові співомовки Руданського*» – поезії С. Руданського (1834–1873), що публікувалися в «Зорі» 1886 р. Всього було надруковано 55 поезій.
- ²¹ «...*співомовки Руданського про святого Бабая...*» – один із віршів С. Руданського, який через цензуру не був надрукований в «Зорі». Доля твору невідома.
- ²² «*Ідилія*» – вірш І. Франка, опублікований під псевдонімом Мирон в «Зорі» (1886. – № 23, с. 388–389).
- ²³ «*Розлука*» – вірш В. Щурата, який молодий поет надіслав до редакції «Зорі». Поезію не було опубліковано.
- ²⁴ «*Яць Зеленуга*» – оповідання І. Франка, надруковане в «Зорі» (1887. – № 18–20, 23, 24).
- ²⁵ *Калитовський Омелян* (1855–1924) – український педагог, освітній діяч, працював у редакції журналу «Зоря» (у 1885 році підписував його, хоч редагував І. Франко), газети «Діло». Автор ряду шкільних підручників з географії.
- ²⁶ *Цеглинський Григорій* (1855–1912) – громадський діяч, педагог і письменник. Організатор театру «Руська бесіда». Редагував «Зоря» у 1887–1888 рр. З 1907 р. – посол до австрійського парламенту у Відні.
- ²⁷ *Грінченко Борис* – див. примітку на с. 158.
- ²⁸ *вулиця Академічна* – одна з центральних вулиць у Львові. Тепер проспект Шевченка.
- ²⁹ «*Kurier Lwowski*» – див. примітку на с. 159.
- ³⁰ «...*при вулиці Зиблікевича...*» – тепер частина вулиці І. Франка у Львові.
- ³¹ «...*завертав на вулицю св. Миколая...*» – тепер вул. Грушевського.
- ³² *Шкотська кав'ярня* – кав'ярня, де збиралася наукова і творча інтелігенція Львова; знаходилася на розі теперішніх вулиць Герцена і Фредра.
- ³³ *Хорущина* – тепер вулиця Чайковського.
- ³⁴ «...*фігура св. Яна Непомука...*» – пам'ятник, що стояв на містку через Полтву наприкінці теперішнього проспекту Шевченка, поблизу вул. Фредра. До сьогодні споруда не збереглася.
- ³⁵ «...*скільки разів я читав той вірш Франка...*» – йдеться про поезію «Думка» («Зоря», – 1884. – № 12. – С. 91). Пізніше автор назвав твір «Олі».

- ³⁶ «*Просвіта*» – див. примітку на с. 149.
- ³⁷ *Скородинський Андрій* (1850–1912) – культурно-громадський діяч, директор канцелярії товариства «Просвіта» у Львові (1882–1908), співзасновник Львівської філії товариства і засновник першої читальні «Просвіти» у Львові.
- ³⁸ *Кобиловолоки* – тепер село Терехівлянського району Тернопільської області.
- ³⁹ «*Пролом*» – москвофільський клерикальний двотижневик, реакційне видання, що виходило у Львові в 1880–1882 рр.
- ⁴⁰ «*Слово*» – галицький москвофільський часопис громадсько-політичного спрямування, що виходив у Львові впродовж 1861–1887 рр. Із 1876 р. «Слово» отримувало щорічну субсидію від російського уряду за підтримку всього російського та боротьбу проти українофільського руху.
- ⁴¹ «*Parlamentär*» – віденський соціально-політичний часопис, що виходив під егідою Адольфа Добрянського.
- ⁴² *Маковей Осип* – див. примітку на с. 175.
- ⁴³ «*Історія одної студентської громади*» – публіцистична праця О. Маковея, видана у Львові 1912 р., у якій йдеться про існування таємних гуртків в межах навчальних закладів та про доцільність створення громад. Свого часу О. Маковей був одним із шести гімназистів, що заснували 1884 р. у Львові таємний гурток «Згода».
- ⁴⁴ *Льницький Василь* (1823–1895) – греко-католицький священик, член народовської партії в Галичині, директор гімназії у Тернополі, а потім у Львові, вчитель історії. Автор художніх творів на історичну тематику (псевдоніми Денис, Денис з Покуття).

ФРАНКІВ СПОСІБ ТВОРЕННЯ

Уперше надруковано у газеті: Українська рада, 1925. – № 19 (21 черв.). – С. 2, за підписом В. Щурат.

¹ *Wipplingerstrasse* – назва вулиці у Відні, де проживав І. Франко разом з В. Щуратом під час своїх студій в університеті. У 1960 р. на будинку, де мешкав І. Франко, встановлено меморіальну таблицю.

² «Вандрівка русина з Бідюю» – див. примітку на с. 167.

³ *Лукич Василь* – псевдонім Володимира Левицького (1856–1938), письменника і громадського діяча, дійсного члена НТШ з 1926 р., почесного члена товариства «Просвіта», учасника ряду франківських видань, починаючи від журналу «Друг» і альманаху «Дністрянка». Автор етнографічних розвідок, монографій, оповідань, казок. Очевидно, йдеться про поетичні рядки:

*По липовій по вулиці
Іде панок, аж кулиться,
Несе пачок зо сорок,
Нав'язаних до торок.*

*Іде, потом обливаєсь
А так втішно усміхаєсь,
Що аж русин задививсь,
Йому чемно поклонивсь.*

*«Чи купецтвом, панцю, крутиш?
Панок каже: «Я звусь Лукич.
Я не купчик, підрядчик,
Але «Зорі» впорядчик.*

*Чи бач, дядьку, як плигаю!
Все письменство я двигаю,
Драми, казки, поемки.
Віршів три оберемки.*

*Від Карпенка і Чайченка.
Подоленка, Школиченка,
Жука, Жарка і Панька,
Ще й від Кримського Хванька.*

*Від Кенира сто дві байки,
Ще й від Пчілки, Лесі, Чайки,
Зірки, Дарки, Монтаря,
Дрозда, Щогля й Комаря.*

*Каже русин: «Що за зміна?
Розмахалась Україна!»
Зняв клепаню з голови:
«Боже вас благослови!»*

- ⁴ *Міцкевич Адам (1798–1855)* – один з найвидатніших польських поетів, основоположник польського романтизму, зокрема польської романтичної драми. Автор багатьох творів, зокрема поетичної новели «Дзяди», епічних поем «Пан Тадеуш», «Конрад Валленрод».
- ⁵ «*Пан Тадеуш*» («Pan Tadeusz») – найбільший та найвідоміший твір Адама Міцкевича. Написаний у період з 1832 по 1834 рр. у Парижі, де поет жив в еміграції. Складається з 12 книг, що становлять майже 10 тисяч рядків. Вперше опублікований 1834 р. і вважається останнім великим героїчним епосом в європейській літературі та національним епосом Польщі. Повна назва твору – «Пан Тадеуш, або останній наїзд на Литві: шляхетська історія 1811–1812 років у дванадцяти книгах, писана віршами».
- ⁶ *Гільм Герман, фон (1812–1864)* – німецький поет-лірик, поезії якого перекладав І. Франко.
- ⁷ *Мольєр (Жан Батіст Поклен, 1622–1673)* – французький драматург, театральний діяч, представник класицистичної французької драми.
- ⁸ «*Міщанин-шляхтич*» – остання визначна комедія Мольєра (1670), написана в жанрі «комедії балету».
- ⁹ «*Для домашнього огнища*» – див. примітку на с. 169.
- ¹⁰ *Василевський Зигмунд (1865–1948)* – польський політичний діяч, публіцист, юрист. 1892–1894 рр. працював у бібліотеці в Раппершвілі. 1902 р. переїхав до Львова, де 13 років був редактором журналу «Słowo Polskie». 1917–1918 рр. редагував «Przegląd Polski».
- ¹¹ *Фрайтаг Густав (1816–1895)* – німецький письменник-романіст, драматург, один зі видатних представників реалізму другої половини ХІХ ст., автор циклу історичних романів «Предки».
- ¹² «*Technik des Romans*» – В. Щурат допускає тут помилку. Насправді твір Г. Фрайтага називався «Die Technik des Dramas» («Мистецтво драми»). Видання побачило світ у Ляйпцігу 1863 р.
- ¹³ *Лібельт Кароль (1807–1875)* – польський громадський діяч, філософ, учасник польського національно-визвольного руху. Згадана праця «Estetyka czyli umnictwo piękne przez Karola Libelta» видана в Познані 1849 р.

ФРАНКІВ «ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ»

Уперше надруковано у кн.: Д-р В. Щурат. Франків «Іван Вишенський». – Львів: З друкарні Наукового товариства ім. Шевченка. – 1925. – 19 с. Фрагмент цієї статті «Іван Франко у 1895–1897 рр.», що є цікавим у плані біографічних відомостей про письменника, неодноразово друкувався у франкознавчих виданнях.

- ¹ *Іван Вишенський* (1545-50–після 1620) – український письменник-полеміст, філософ, автор «Послання до єпископів».
- ² «...*постать Вишенського зробилася темою моєї поеми...*» – див. примітку на с. 171.
- ³ *Підгорецький монастир* – діючий сьогодні греко-католицький монастир чину Святого Василя Великого, пам'ятка архітектури XVIII ст. Розташований біля с. Підгірці Бродівського району Львівської області.
- ⁴ *Ставропігійське Братство* – релігійно-громадська православна організація міщан Львова, що діяла з 80-х р. XVI ст. до 1788 р. Члени Братства виступали проти соціально-політичного гноблення та національно-релігійних утисків з боку польсько-шляхетської влади. Згодом організація трансформувалася у Ставропігійський інститут, що, маючи книгарню, друкарню і палітурний цех, почав виконувати просвітянську функцію.
- ⁵ «*Киевская старина*» – щомісячний історико-етнографічний та літературний часопис науково-інформативного характеру. Видавався у Києві (1882–1906). З 1907 р. змінив назву на «Україна» і почав виходити переважно українською мовою.
- ⁶ «*Зоря*» – див. примітку на с. 161–162.
- ⁷ *Павлик Михайло* – див. примітку на с. 166.
- ⁸ *Скобельський Петро* (1849–1912) – історик і педагог, гімназійний учитель у Бродях та у Львові, консерватор пам'яток Сх. Галичини.
- ⁹ *Кримський Агатангел* (1871–1942) – український історик-сходознавець, письменник і перекладач, один із організаторів Академії наук України (1918). Літературний псевдонім А. Хванько.
- ¹⁰ *Гуттен Ульріх, фон* (1488–1523) – німецький письменник-гуманіст, один з авторів «Листів темних людей». Походив із рицарського роду.
- ¹¹ *Житецький Павло* (1836–1911) – дослідник історії української мови

- та літератури, педагог, член Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, співредактор «Киевской старины».
- ¹² *Штраус Фрідріх Давід* (1808–1874) – відомий німецький філософ, історик, теолог і публіцист. Його праця «Ulrich von Hutten...» побачила світ 1858 р. у Ляйпцігу.
- ¹³ *Йов Княгиницький* (світське ім'я Іван; бл. 1550–30 грудня 1621) – церковно-освітній діяч, викладач Острозької школи, засновник монастиря Скит Манявський. Підтримував дружні стосунки з Іваном Вишенським та іншими церковними діячами.
- ¹⁴ *Петрашевський Ігнатій* (1797–1869) – польський учений орієнталіст, викладав у Петербурзькому і Берлінському університетах.
- ¹⁵ «*З вершин і низин*» – див. примітку на с. 174.
- ¹⁶ «*В поті чола*» – див. примітку на с. 169.
- ¹⁷ *Сембратович Сильвестр* (1836–1898) – галицький митрополит, кардинал. З 1863 р. – префект Духовної семінарії у Львові, з 1868 р. – професор догматики у Львівському університеті.
- ¹⁸ «*Як я став «казенним радикалом»*» – стаття І. Франка. З підзаголовком «Замість політичної хроніки» опублікована у «Житі і Слові» (1897. – Кн. 5, с. 473–500).
- ¹⁹ «*Biblioteka Mrowki*» – серійне книжкове видання, що виходило у Львові з 1869 по 1899 рр. і публікувало твори польських і європейських письменників. Всього вийшло 356 номерів.
- ²⁰ «*Obrazki galicyjskie*» – збірка оригінальних оповідань І. Франка, перекладена польською мовою, що вийшла окремим виданням (Львів, 1897).
- ²¹ «*Nieco o sobie samym*» – авторська передмова до збірки оповідань польською мовою «Obrazki galicyjskie» (1897). Передмова була написана 1895 р., але друком вийшла двома роками пізніше. Після публікації передмови на І. Франка посипався шквал критики.
- ²² *Бігеляйзен Генрик* (1855–1932) – польський літературознавець, гімназійний вчитель, автор 5-томної «Історії польської літератури», видавець творів класиків польської літератури, фольклорист.
- ²³ «*Der Dichter des Verrates*» («Поет зради») – стаття І. Франка, надрукована у німецькому часописі «Die Zeit» (1897. – № 136, 8 травня, с. 86–89), що стала приводом до непорозумінь між польською літературною спільнотою та І. Франком.
- ²⁴ «*Die Zeit*» – суспільно-політичний журнал демократичного напрямку, що виходив у Відні протягом 1894–1904 рр. У період з 1895 по 1902 рр. І. Франко був активним співробітником цього часопису.

- ²⁵ «*Kurier Lwowski*» – див. примітку на с. 159.
- ²⁶ *Фрилінг* – співробітник редакції газети «*Kurier Lwowski*».
- ²⁷ *вулиця Зиблікевича* – див. примітку на с. 178.
- ²⁸ *Czytelnia akademicka* – організація польських студентів, заснована 1862 р. при Ягелонському університеті в Кракові, 1867 р. – при Львівському університеті.
- ²⁹ *Спасович Володимир* (1829–1906) – польський історик літератури і публіцист. Професор Петербурзького університету. Разом з О. Пипіним видав «Историю славянских литератур».
- ³⁰ *Брандес Георг* – див. примітку на с. 173.
- ³¹ «*Pszonka*» – польське періодичне видання, що виходило в Страсбурзі (1839–1845 рр.).
- ³² ... в бібліотеці *Дзєдушинського* – ця бібліотека входила до музею ім. Дідушинських, нині складова частина Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України.
- ³³ *Крашевський Юзеф* (1812–1887) – польський письменник, автор повістей з життя українського народу, поет, драматург, літературний критик і публіцист.
- ³⁴ «*Haslo*» – польське видання літературно-політичного характеру, що виходило з 1865 р. за редакцією Ф. Твардовського.
- ³⁵ «*Слово*» – див. примітку на с. 179.
- ³⁶ «*Друг*» – див. примітку на с. 164–165.
- ³⁷ «*Діло*» – див. примітку на с. 149.
- ³⁸ *Романчук Юліян* – див. примітку на с. 160.
- ³⁹ «*Літературно-науковий вістник*» («*ЛНВ*») – всеукраїнський літературно-науковий часопис, що видавався за сприяння НТШ. Заснований М. Грушевським, І. Франком, О. Борковським, О. Маковеєм. Двох останніх невдовзі замінив В. Гнатюк. Фактичним редактором першого періоду існування був І. Франко. Журнал виходив у Львові (1898–1906), у Києві (1907–1914), 1917–1919) та знову у Львові під редактуванням Д. Донцова (1922–1932).
- ⁴⁰ *Лозинський Михайло* (1880–1937) – правник, публіцист, політичний діяч, редактор «Діла», «Громадської думки», «Ради»; 1921–1927 рр. – професор міжнародного права Українського вільного університету в Празі.
- ⁴¹ *Майєр Конрад Фердінанд* – див. примітку на с. 172.
- ⁴² «*Huttens letzte Tage*» («Останні дні Гуттена») – поема К. Ф. Майєра, видана 1872 р. Свого часу твір українською мовою переклав В. Щурат.
- ⁴³ *Дорошенко Володимир* (1879–1963) – український бібліограф,

знавець української історії, літературознавець, перекладач, критик, громадсько-політичний діяч, член НТШ. Співробітник видань «Украинская жизнь», «Киевская старина», «ЛНВ», «Рада», «Діло».

- ⁴⁴ *Цвінґлі Ульріх* (1484–1531) – священнослужитель, діяч Реформації у Швейцарії, гуманіст і теософ, автор праці «Про істинні й хибні релігії» (1523), прихильник філософії Еразма Ротердамського.
- ⁴⁵ *Некрасов Микола* (1821–1878) – російський поет, видавець, автор поеми «Кому на Руси жить хорошо». У 1846 р. видає альманахи «Петербургский сборник» і «Первое апреля», де друкуються відомі російські письменники, зокрема, І. Тургенєв, Ф. Достоевський, А. Герцен та ін. 1847–1866 – працює редактором журналу «Современник».
- ⁴⁶ «*Кому на Руси жить хорошо*» – поема М. Некрасова про подорож сімох чоловіків Росією в пошуках щасливої людини. Автор працював над поемою більшу частину свого творчого шляху. Твір залишився незакінченим.
- ⁴⁷ «*Чернець*» – поема Т. Шевченка, написана 1847 р. в Орській фортеці. Присвячена П. Кулішеві.
- ⁴⁸ *Куліш Пантелеймон* (1819–1897) – український письменник, поет, драматург, етнограф, мовознавець, перекладач, критик, редактор, видавець. Автор першої фонетичної абетки для української мови.
- ⁴⁹ «*Чорна Рада*» – перший український історичний роман, написаний 1846 р. Твір присвячений відомій історичній події, що мала місце в Ніжині у 1663 р.
- ⁵⁰ *Жевуський Вацлав* (1765–1831) – польський граф, шляхтич, походив з гетьманської родини. Цікавився музикою, мистецтвом Сходу, розведенням дорогих порід коней. Заснував перший в Європі інститут орієнталістичних досліджень, написав твір «Подорож до Пальміри». Брав участь у польському повстанні 1830–1831 рр. і виставив польським повстанцям на допомогу кавалерійський загін із улюблених арабських скакунів. В одній із битв зник за невідомих обставин. Його подальша доля невідома. Діяльності графа Жевуського присвятили свої твори А. Міцкевич (вірш «Фарис»), Юліуш Словацький («Дума про Вацлава Жевуського»), Вінцентій Поль («Золотобородий гетьман»).

ПРОМОВА НА ЖАЛІБНОМУ ЗАСІДАННІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА

Уперше надруковано у газ: Діло. – 1926. – 31 травня (№ 135). – С. 2, за підписом Д-р В. Щурат. Жалібне засідання всіх секцій НТШ з нагоди смерти І. Франка відбулося 29 травня 1916 р. Засідання відкрив д-р В. Щурат – голова товариства, виголосивши жалібну промову, що згодом була надрукована в газеті «Діло».

ІВАН ФРАНКО Й ТАЄМНІ КРУЖКИ В АКАДЕМІЧНІЙ ГІМНАЗІЇ У ЛЬВОВІ

Уперше надруковано у журн.: Українська школа. – Львів, 1926. – Р. II. – № 13–14 (55–56). – С. 6–12, за підписом Д-р Василь Щурат.

- ¹ *Ільницький Василь* – див. примітку на с. 179.
- ² *Павлик Михайло* – див. примітку на с. 166.
- ³ *Фельдман, Северин* – польські соціалісти, знайомі І. Франка.
- ⁴ *Маковей Осип* – див. примітку на с. 175.
- ⁵ «*Історія одної студентської громади*» – див. примітку на с. 179.
- ⁶ «*Весняні бурі*» – оповідання О. Маковея, яким він дебютував в українській літературі. Побачило світ 1895 р. у Львові.
- ⁷ «*Parlamentär*» – див. примітку на с. 179.
- ⁸ «*Слово*» – див. примітку на с. 179.
- ⁹ «*Пролом*» – московфільський двотижневик, що виходив у Львові (1880–1882) під егідою Осипа Маркова.
- ¹⁰ *Борковський Олександр* (1841–1921) – громадський діяч, публіцист, педагог, редактор «Зорі» у 1887–1897 рр., співредактор і редактор газети «Діло», один із засновників «Просвіти».

- ¹¹ *Солтикевич* – у 80-х рр. інспектор Краєвої шкільної ради у Львові.
- ¹² *Романчук Юліян* – див. примітку на с. 160.
- ¹³ *Вахнянин Анатоль* (1841–1908) – див. примітку на с. 150.
- ¹⁴ *Цеглинський Григорій* (1855–1912) – див. примітку на с. 178.
- ¹⁵ *Подолінський Михайло* (1844–1894) – громадський діяч, журналіст, літературний критик, перекладач і педагог, один із засновників товариства «Січ» у Відні, співредактор газет «Правда», «Діло», «Зоря».
- ¹⁶ *Савицький Омелян* (1845–1921) – український педагог, автор перших у Галичині підручників із математики та фізики. 1871–1914 рр. викладав математику та фізику в гімназіях Львова та Тернополя, зокрема, був учителем академічної гімназії у Львові (1871–1907).
- ¹⁷ *Наумович Іван* (1826–1891) – український письменник, видавець, церковний і громадський діяч Галичини, один із провідників москвофільства. Засновник популярної газети (згодом журналу) для народу «Наука» (1871–1902). 1871–1880 рр. редагував двотижневик «Русская Рада». Посол до Галицького сейму (1861–1866), австрійського парламенту (1873–1879), засновник Товариства імені Качковського (1873). Підтримував стосунки з офіційними та клерикальними колами Росії.
- ¹⁸ *Добрянський Адольф* (1817–1901) – український політичний і громадський діяч, історик, публіцист. Прихильник москвофільського напрямку.
- ¹⁹ «*Дума про Наума Безумовича*» – сатиричний памфлет І. Франка. Вперше надруковано у збірнику «Молот» (1878, с. 110–113), за підписом Джеджалик.
- ²⁰ «*Дума про Маледикта Плосколоба*» – сатиричний твір І. Франка. Вперше надруковано окремою книжечкою (Львів, 1878).
- ²¹ *Площанський Венедикт* (1834–1902) – активний прихильник москвофільської течії в Галичині, з 1871 по 1887 рр. – редактор реакційної газети «Слово».
- ²² «... *процесу Ольги Грабар...*» – показовий судовий процес в Галичині у 1882 р. між австро-угорською владою та мирними жителями. Названий в честь Ольги Грабар та священника Івана Наумовича – дочки Адольфа Добрянського. Приводом для цього процесу послужив той факт, що жителі одного із сіл, незадоволені тиском свого уніятського духовенства, постановили повернутися до православ'я. Це спричинило галас у польській пресі, адже у цьому вбачали суто політичний акт, доказ нелояльності до Австрії. Тому був відкритий судовий процес. Незважаючи на всі зусилля влади і допомогу з боку «народовців», всі обвинувачені були виправдані, бо наявність державної зради на суді не могло бути доведено.

- ²³ «Діло» – див. примітку на с. 149.
- ²⁴ «Зоря» – див. примітку на с. 166.
- ²⁵ «...переклад «Фауста» Гете...» – див. примітки на с. 166.
- ²⁶ «Захар Беркут» – див. примітку на с. 166.
- ²⁷ «Галицькі образки» – див. примітку на с. 177.
- ²⁸ «Світ» – див. примітку на с. 166.
- ²⁹ *Кониський Олександр* (1836–1900) – український перекладач, письменник, видавець, лексикограф, педагог, громадський діяч. Літературні псевдоніми О. Верниволя, Ф. Горовенко, В. Буркун, Перебендя, О. Хуторянин та ін. Професійний адвокат, педагог, журналіст.
- ³⁰ *Нижанківський Остап* (1862–1919) – композитор, диригент і громадський діяч, організатор музичного життя в Галичині, священник, парох с. Заводова біля Стрия.

ЯН КАСПРОВИЧ. ВЗАЄМИНИ ФРАНКА З КАСПРОВИЧЕМ (ЗГАДКА)

Уперше надруковано у газ.: Діло. – 1927. – № 172 (6 серпня). – С. 3., за підписом Д-р Вас. Щурат. В. Щурат присвятив статтю річниці смерті польського письменника Яна Каспровича (1860–1926).

- ¹ *Каспрович Ян* – див. примітку на с. 175
- ² «*Kurier Lwowski*» – див. примітку на с. 159.
- ³ «*Chrystus*» – поема Яна Каспровича, видана 1890 р. окремою книжкою. Видання поеми було сконфісковане.
- ⁴ *Ревакович Генрик* (1837–1907) – польський журналіст, політик, діяч і публіцист у Галичині українського роду. У період 1884–1907 рр. – головний редактор щоденника «*Kurier Lwowski*».
- ⁵ *кав'ярня Шнайдера* – колись одна з найбільш популярних кав'ярень Львова на початку вул. Академічної (тепер проспект Шевченка), де збиралися письменники та науковці.
- ⁶ *вулиця Академічна* – див. примітку на с. 178
- ⁷ *Вислоух Болеслав* (1855–1937) – польський публіцист, редактор

- газети «Kurier Lwowski», в якій протягом 80–90-х рр. співпрацював І. Франко.
- ⁸ «*Biblioteka Mrowki*» – див. примітку на с. 183.
- ⁹ «*Z chłopskiego zagony*» – збірка віршів Яна Каспровича. Вийшла 1891 р.
- ¹⁰ «*Der Dichter des Verrates*» – див. примітку на с. 183.
- ¹¹ «*Die Zeit*» – див. примітку на с. 183.
- ¹² «*Nie kocham Rusi*» – йдеться про статтю «Niesco o sobie samym», яку І. Франко опублікував як передмову до оповідань польською мовою «*Obrazki galicyjskie*» (1897).
- ¹³ *Гель, Гельцьль* – львівські антикварії, продавці старовинних книг та друків.
- ¹⁴ «... *кружок ганделесів*» – так умовно називає В. Щурат неофіційне зібрання поціновувачів антикваріату та торговців старовиною, до якого інколи долучався сам. Назва походить від слова «ганделес». Так колись називали мандрівних євреїв, що торгували вживаним одягом.
- ¹⁵ *Яворський Франц* (1873–1914) – історик, публіцист, колекціонер, архіваріус Міського архіву у Львові.
- ¹⁶ *Штерншує, Менкіцкиий* – польські журналісти кін. XIX – поч. XX ст.
- ¹⁷ *Шкотська кав'ярня* – див. примітку на с. 178.
- ¹⁸ «*Новий час*» – львівський часопис, фінансований українською діаспорою США та Канади, який почав виходити 1923 р. за дорученням Української Військової Організації (УВО), згодом перетворився на основний пресовий орган галицьких українців. Друкувався часопис до 1939 р.
- ¹⁹ «*Związek Naukowy*» – інституція львівської наукової інтелігенції.
- ²⁰ «*Bunt Napierskiego*» – драма Яна Каспровича, видана 1899 р. Поставлена на сцені того ж року.
- ²¹ *Федькович Юрій* (1834–1888) – український письменник романтичного напрямку. 1872–1873 рр. – редактор видавництва «Просвіти» і театру «Руська Бесіда» у Львові. 1885–1988 рр. – редактор газети «Буковина».
- ²² «*Довбуш*», «*Сонні мари*» – поеми Ю. Федьковича (1834–1888), присвячені героїчному подвигу опришків.
- ²³ «*Słowo Polskie*» – польська газета. Виходила у Львові (1895–1946). Започаткував видавництво Станіслав Щепановський. Фінансував – інженер-нафтяр Вацлав Вольський.
- ²⁴ *вулиця Скарбківська* – тепер вул. Лесі Українки у Львові.

ФРАНКІВ «ЗАКОН ПРО РИБОЛОВСТВО»

Уперше опубліковано в газ.: Діло. – 1927. – № 204 (13 вересня) – С. 2–3; № 205 (14 вересня). – С. 2, за підписом Д-Р В. Щурат.

- ¹ *Куровець Іван* (1863–1931) – політичний і громадський діяч. 1918–1919 рр. – державний секретар здоров'я ЗУНР. Автор спогадів про І. Франка.
- ² *Охримович Володимир* (1870–1931) – адвокат, громадсько-політичний діяч, учений, журналіст, дійсний член НТШ, професор Українського таємного університету у Львові і декан правничого факультету (1920–1925), член радикальної партії, один із засновників національно-демократичної партії.
- ³ *Кобилецький Іван* (1875–1944) – активний громадсько-культурний діяч на Бойківщині, адвокат на Дрогобиччині. Був помічником І. Франка у збиранні фондів бібліотеки Наукового товариства ім. Шевченка.
- ⁴ *Кузеля Зенон* (1882–1952) – етнограф, мовознавець, бібліограф, журналіст і громадський діяч, професор Українського таємного університету, дійсний член НТШ, голова віденської Січі (1902–1904). 1909–1914 рр. – професор і викладач української мови в Чернівецькому університеті. Автор численних статей до енциклопедій, у тому числі закордонних. Зокрема 1947 р. З. Кузеля організував і очолив Інститут енциклопедії в Мюнхені, з 1949 р. ця установа функціонувала вже у Парижі.
- ⁵ *Кузьмович Володимир* (1886–1943) – український політичний і громадський діяч, педагог і журналіст, автор спогадів про І. Франка (3 юних літ Франка // *Новий час*. – 1926. – 2 травня. Ч. 30 (239)).
- ⁶ *Цигани* – див. примітку на с. 159.
- ⁷ *Глібовицький Омелян* – див. примітку на с. 159
- ⁸ *Дидьова* – село на межі Турчанського і Ліського повітів (тепер Турківського р-ну). Тут, у отця Івана Кузіва, гостював І. Франко. Під час одного з таких візитів І. Франка арештували. Через розташування у прикордонній смузі село було зліквідоване під час Другої світової війни. Його мешканців виселили.
- ⁹ *Вовк Федір* (1847–1918) – український антрополог, етнограф і археолог. Емігрував до Європи, де мешкав з 1879 по 1905 рр., у Росії – з 1906 по 1917 рр.
- ¹⁰ *Кузів Іван* – парох в с. Дидьова, що на Бойківщині, автор праці

- «Весілля бойків в Дидьовій», надрукованої в журналі «Зоря» (1889. – № 15–16, с. 262–265; № 17, с. 282–286; № 18, с. 299–302; № 19, с. 317–320; № 20, с. 336–337; № 21, с. 351–352). І. Франко не раз гостював у нього, коли приїжджав у село.
- ¹¹ *Добруджа* – історична болгарська, турецька, румунська й українська область в Європі, розташована між нижньою течією р. Дунай і узбережжям Чорного моря. Північна Добруджа входить до складу Румунії, Південна – до складу Болгарії.
- ¹² «*Діло*» – див. примітку на с. 149
- ¹³ *вулиця Скарги* – сьогодні вул. Є. Озаркевича у Львові.
- ¹⁴ *Гриневицева Катря* (1875–1947) – українська письменниця родом із Галичини. Друкувала свої твори у періодичних виданнях І. Франка.
- ¹⁵ *Лівій Тит* (59 до н. е. – 17 н. е.) – один з найвідоміших римських істориків, автор «Історії від заснування міста» (лат. «Ab urbe condita»), а також історико-філософських діалогів та риторичного твору епістолярної форми до сина, які не збереглися. У 50-томнику творів І. Франка натрапляємо на переклад уривку «Геракл і Евандер» з твору Лівія «Ab urbe condita». Переклад датований 1915 р.
- ¹⁶ *Шелухин Сергій* (псевдонім С. Павленко) (1864–1938) – правник, громадсько-політичний діяч, педагог. Працював суддею у різних містах України, автор праць з історії українського права та розвідок на історичні теми.
- ¹⁷ *Ніковський Андрій* (1885–1942) – громадський і політичний діяч, літературознавець і журналіст.
- ¹⁸ «... *мабуть іще 1915 р. взиму...*» – саме тоді, наприкінці 1915 р., І. Франко лежав у шпиталі Січових стрільців. Тоді редактором газети був В. Панейко, який вирішив не друкувати Франкової розвідки, мотивуючи це поганим психічним станом автора.
- ¹⁹ *Панейко Василь Лукич* (1883–1956) – громадський і політичний діяч, редактор газети «Діло» (1912–1918), а також тижневика Головної Української Ради «Ukrainische Korrespondenz».
- ²⁰ ... *статтю про шнайдизу*... – йдеться про статтю І. Франка «Українська стрілецька шнайдица для розсікання дротів, помисл Івана Франка», яка так і не була опублікована. Стаття зберігається у Відділі рукописних фондів і текстології ІЛ ім. Т. Шевченка НАН України у фонді І. Франка (Ф.3).

ПРО ФРАНКОВІ «ПАНСЬКІ ЖАРТИ»

Уперше опубліковано як передмова до книжки І. Франка: Панські жарти. Поема з останніх часів панщини. З передмовою та поясненнями. – Львів: Спілкове видання у Львові, 1928. – 166 с. – С. 3–15.

- ¹ *Драгоманов Михайло* – див. примітку на с. 160.
- ² *процес Наумовича й Ольги Грабар* – див. примітку на с. 187.
- ³ *Залеський П.* – один із намісників австрійської влади в Галичині (1883–1888).
- ⁴ *Сембратович Сильвестр* – див. примітку на с. 183.
- ⁵ «... не нав'язував уже самостійно тісніших взаємин з українською громадою в Києві» – Йдеться про «Громаду» – культурно-освітню організацію, що виникла в Києві в 60-х рр. XIX ст. Організація займалася виданням творів української літератури, збиранням фольклору, організацією шкіл тощо.
- ⁶ *Василевський Леон* – див. примітку на с. 164.
- ⁷ *Шнір-Пепловський Станіслав* (1859–1910) – польський публіцист. Жив і працював у Львові. Автор праці про історію Галичини та ряду нарисів про діячів польського національно-визвольного руху.
- ⁸ *Малиновський Михайло* (Павликів Теофіл, о. Халява; 1812–1894) – греко-католицький священник і церковний діяч, автор праць з історії греко-католицької церкви.
- ⁹ *Устиянович Микола* (1811–1885) – український письменник, священник, громадський діяч. 1861–1866 рр. – депутат галицького сейму.
- ¹⁰ *Фелікс Грас* (1844–1901) – провансальський поет і романіст, популяризатор новопровансальської літератури.
- ¹¹ «*Les rouges du Midi*» («Червоні з Півдня») – історичний роман Фелікса Граса, що приніс йому славу.
- ¹² *с. Вікно* – див. примітку на с. 156.
- ¹³ *Федорович Володислав* (1845–1917) – галицький громадський діяч, власник земельного маєтку у с. Вікно, меценат. 1873–1876 рр. – голова т-ва «Просвіта» і його почесний член. Фінансував видавництво шкільних підручників та проведення археологічних розкопок в Галичині. 1879–1882 – посол до австрійського парламенту.
- ¹⁴ *Ценглевич Каспер* (1807–1886) – польський революційний діяч, автор віршів революційного характеру польською та українською мовою.

- ¹⁵ *Дембовський Едвард* (1822–1846) – польський революційний діяч, філософ, літературний критик.
- ¹⁶ *Вишньовський Теофіл* (1806–1847) – учасник польського визвольного руху, під час подій 1847 р. брав участь у підготовці селян Східної Галичини до повстання проти австрійської монархії.
- ¹⁷ *Музичка Андрій* (1886–1966) – історик літератури, дослідник творчості І. Франка («Шляхи поетичної творчості Івана Франка», 1927).
- ¹⁸ *Огоновський Омелян* (1833–1894) – дослідник української літератури, громадський діяч, один із засновників «Просвіти» (відтак голова «Просвіти» (1877–1894) та Наукового товариства ім. Шевченка (1893)). Очлював свого часу кафедру української мови та літератури Львівського університету.
- ¹⁹ «*Неофіти*» – філософська поема Т. Шевченка, один із пізніх творів автора, написаний 1857 р. у Нижньому Новгороді, невдовзі після повернення із заслання.
- ²⁰ «*Іван Вишенський*» – філософська поема І. Франка (1900), поетична інтерпретація однієї з улюблених тем дослідника.
- ²¹ «*Мойсей*» – філософська поема І. Франка. Вперше надруковано окремою книжкою 1905 р. Друге видання вийшло 1913 р. із передмовою автора.

ТОДІ ЦЕ БУЛО ЛИШЕ МРІЄЮ ...

Уперше надруковано польською мовою у газ.: Chwila. – 1937. – 5 серпня. – С. 5, за підписом Dr. Wasyl Szczurat. Оригінальна назва статті «Wówczas było to jeszcze mrzonką...». Стаття українською мовою друкувалася двічі: вперше у перекладі А. Скоця (див. Скоць А. Іван Франко і Теодор Герцель у споминах Василя Щурата. Доктор Василь Щурат. Тоді це було поки що мрією... / А. Скоць // Українське літературознавство. – Львів: Світ, 1996. – Вип. 62; вдруге у перекладі М. Гнатюка (див. Гнатюк М. Тоді це було ще маревом... // Спогади про Івана Франка / Упоряд., вступ. сл., прим. М. І. Гнатюка. – 2-е вид., доп., перероб. – Львів: Каменяр, 2011. – 814 с.). Стаття подається за перекладом Лариси Козак.

- ¹ *Вінлінгерштрассе* – див. примітку на с. 179.
- ² *кав'ярня «Центральна»* – одна з улюблених кав'ярень, що її відвідувала інтелігенція у Відні. У цьому приміщенні тепер аптека.
- ³ *Герренгассе* – одна із вулиць центральної частині Відня.
- ⁴ *Ягіч Ватрослав* – див. примітку на с. 151.
- ⁵ *Монат Генрік* – віденський публіцист, гімназист, вчився в Дрогобичі разом з І. Франком.
- ⁶ *Краусс Фрідріх* (1859–1936) – див. примітку на с. 151.
- ⁷ *«Ізраїльський альянс»* – сіоністська організація у Відні.
- ⁸ *«Am Ur-Quell»* – див. примітку на с. 155.
- ⁹ *Герцль Теодор* (1860–1904) – австро-угорський письменник єврейського походження, журналіст, основоположник ідеології політичного сіонізму, провісник створення єврейської держави і засновник Всесвітньої сіоністської організації.
- ¹⁰ *«Єврейська держава»* – праця Т. Герцля. Повна назва «Єврейська держава. Досвід сучасного вирішення єврейського питання» (Берлін – Відень, 1896). Ця книжка стала своєрідною програмою дій для прихильників відтворення єврейської державності. Оригінальна назва «Der Judenstaat. Versuch einer modernen Lösung der Judenfrage». 1914 р. І. Франко опублікував статтю польською мовою «Жидівська держава» («Państwo żydowskie» // Tydzień. – № 10, 9 берез., с. 73, 74).
- ¹¹ *Кудрявцев Петро* (1868–1937) – професор Київської духовної академії, член релігійно-філософського товариства, автор книг і статей з філософії та історії релігії. Йдеться про його працю «Єврейство, євреї та єврейська справа в творах Івана Франка». Опубл. у: Збірник праць Єврейської історично-археографічної комісії. – Т. II. – К., 1929.
- ¹² *«... почав записувати свої спогади про євреїв...»* – йдеться про статтю І. Франка «Мої знайомі жиди». Вперше опублікована в газеті «Діло» (1936. – № 117–119). Стаття І. Франка без дати. Написана німецькою мовою. Українською переклав і опублікував М. Возняк. Цікаво, що М. Возняк у своїй пояснювальній записці до перекладу Франкових мемуарів називає приблизний час їх написання, а саме 1908 р. Такий висновок він робить на основі згадки у тексті нового переробленого видання Франкової повісти «Voа Constrictor». Оскільки повість вийшла накладом «Видавничої спілки» 1907 р., а її переробка і друк могли зайняти кілька місяців з огляду на зайнятість І. Франка, то написати свою статтю автор міг, ймовірно, 1908 р.
- ¹³ *Возняк Михайло* (1881–1954) – літературознавець, фольклорист, дослідник творчості І. Франка, академік АН УРСР із 1929 р., із 1944 р. завідував кафедрою української літератури Львівського університету.

ІВАН ФРАНКО Й ВІДЕНСЬКІ МОСКВОФІЛИ В 1893 Р.

Уперше надруковано у газ.: Літературно-науковий додаток до «Нового часу». – 1939. – № 21 (22 травня). – С. 2–3, за підписом Д-р Василь Щурат.

- ¹ *Vinplingerstrasse* – див. примітку на с. 179.
- ² *Сембратович Сильвестр* – див. примітку на с. 183.
- ³ *Яворський Юліан* (1873–1937) – літературознавець, дослідник давньої української літератури та фольклору. Походив з Галичини. Прихильник москвофільського напрямку. Видавав москвофільські журнали у Галичині («Живая Мисль», «Живое Слово»). 1904–1915 – працював учителем гімназії у Києві, з 1925 р. – жив і працював у Празі. Автор статей з фольклористики «К истории карпаторусского фольклора XVIII в.» (1908), «Памятники галицко-русской народной словесности» (1915), «Материалы для старинной песенной литературы в Подкарпатской Руси» (1934).
- ⁴ «*Буковина*» – див. примітку на с. 160.
- ⁵ «*Ноес Вінер Тагблят*» («*Neue Wiener Tagblatt*») – австрійський часопис, що виходив з 1867 по 1945 рр. у Відні. До 1938 р. – одна з найбільш поширених та популярних газет на території Австрії.
- ⁶ *Оттакрінг* – один із ресторанів Відня, де харчувалися українські студенти.
- ⁷ «*Січ*» – див. примітку на с. 156.
- ⁸ *Щавінський Володимир* – студент медичного факультету Віденського університету у 90-х рр., учасник та організатор демонстрації проти Сильвестра Сембратовича.
- ⁹ «*Діло*» – див. примітку на с. 149.
- ¹⁰ *Партицький Йосип* – адвокат в Галичині. Був студентом Віденського університету наприкінці 1880–поч. 1890-х рр.
- ¹¹ *єпископ Куїловський Юліан-Сас* (1826–1900) – єпископ Греко-католицької церкви, з 1899 р. – Митрополит Галицький та архієпископ Львівський, предстоятель Української Греко-католицької церкви.
- ¹² *прелат Білецький Андрій* (1847–1926) – провідний діяч Греко-католицької церкви, генеральний вікарій, прелат Папи Римського, керівник Львівської єпархії.

- ¹³ *Алексевич Роман* – один з активних учасників демонстрації проти митрополита Сильвестра Сембратовича. Був студентом Віденського університету та членом «Буковини».
- ¹⁴ *кав'ярня Ронахера* – одна із кав'ярень Відня, де збиралася українська інтелігенція.
- ¹⁵ «*Отзив*» – повна назва «Отзывъ къ галицко-русскому народу изданный вичемъ русской молодежи въ Вене отъ 11 іюня 1893 р. в деле демонстрації 8 іюня с. г.». Відкритий лист разом із студентами-москвофілами був написаний у кав'ярні Ронахера у Відні 1 червня 1893 р. Автором документа, як вважає В. Щурат, був І. Франко.
- ¹⁶ *Роман Алексевич, Михайло Копистянський, Йосип Крушинський, Володимир Щавінський* – студенти Віденського університету у 90-х рр., прихильники москвофільської течії, учасники демонстрації проти митрополита Сильвестра Сембратовича.
- ¹⁷ *Драгоманов Михайло* – див. примітку на с 160.

НІМЕЦЬКИЙ П'ЯНИЦЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОДЯЗІ

Уперше опубліковано у газ.: Літературно-науковий додаток «Нового часу». – 1939. – № 21 (22 травня). – С. 4, за підписом Д-р Василь Щурат.

- ¹ «*Вандрівка русина з Бідюю*» – див. примітку на с. 167.
- ² «*П'яниця*» – гумористичний вірш І. Франка. Вперше надруковано у кн.: З вершин і низин (1893, с. 421–428), передруковано окремим виданням 1896 р.
- ³ «*Цар і аскет*» – див. примітку на с. 168.
- ⁴ *Гільм Герман, фон* (1812–1864) – див. примітку на с. 181.
- ⁵ «*Христос і хрест*» – поезія І. Франка. Вперше надруковано в журн. «Світ» (1881. – № 7, с. 121).
- ⁶ *Шторм Теодор* (1817–1888) – німецький поет і прозаїк. Мав вплив на стиль деяких поетичних творів І. Франка.
- ⁷ «*Круціфіксус*» – йдеться про вірш «Stucifixus» Теодора Шторма.
- ⁸ «*Вайнахтсабенд*» – йдеться про вірш «Святвечір» («Der Weihnachtsabend», 1852).

- ⁹ «Олі» – вірш І. Франка. Вперше надруковано в журн. «Зоря»(1884. – № 12, с. 91) під заголовком «Думка». Вірш присвячено Ользі Білинській – приятельці І. Франка. Згодом вірш увійшов до першого видання збірки «3 вершин і низин» (1887). Текст, підготовлений для другого видання збірки, датований вже 1886 р. Даруючи у 1913 р. примірник другого видання збірки В. Щурату, І. Франко виправив дату написання вірша: Писано д[ня] 24 лютого 1884.
- ¹⁰ «Привид» – див. примітку на с. 175.
- ¹¹ *Лінінер Зігфрід* (1856–1911) – австрійський поет, драматург, сучасник І. Франка.

В ДНІ ЮНАЦТВА (до 25-річчя з дня смерти Ів(ана) Франка)

Уперше опубліковано у газ.: Вільна Україна. – 1941. – № 115 (18 травня) – С. 3, за підписом В. Щурат.

- ¹ «Народ» – див. примітку на с. 150.
- ² *Сембратович Сильвестр* – див. примітку на с. 183.

ІВАН ФРАНКО В БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

Уперше опубліковано у журн.: Література і мистецтво. – 1941. – № 5. – С. 44, за підписом В. Щурат.

- ¹ «Друг» – див. примітку на с. 164–165.
- ² *драгоманівка* – правопис поширений в Західній Україні наприкінці XIX ст., що використовувався в деяких друкованих органах. Автором і

популяризатором був М. Драгоманов, звідки й походить назва. Основний принцип правопису фонетичний, згідно з яким кожна літера позначає лише один звук. З огляду на це з алфавіту усунено букви *ї, я, є, ю, ъ та щ*. Вилучено кириличну *й*, замість якої введено латинську літеру *j* (очевидно, за зразком сербської орфографії), щоб за її допомогою передавати йотацію голосних, тобто писати *јасла* (*ясла*), *ја* (*я*) тощо. М'якість приголосних передавано за допомогою букви *ь*: *синья* тощо.

³ «Зоря» – див. примітку на с. 161–162.

⁴ «... в перекладі «Чуми» ...» – йдеться про оповідання І. Франка, що планувалося як друга частина трилогії «Чорна хмара». Вперше надруковане польською мовою у журн. «Przegląd społeczny» під назвою «Dżuma» (1887. – Т. III. – № 2. – С. 162–172; № 3. – С. 251–264; У перекладі російською мовою з'явилося в журналі «Киевская старина» (1889. – Т. 25. – Кн. 5–6. – С. 400–437) за підписом Мирон, без зазначення, кому належить переклад. Цього ж року було надруковане в журн. «Зоря» в українському перекладі (1889. – № 12. – С. 209–213; № 15–16. – С. 236–243; № 17. – С. 277–278). Оповідання ввійшло до антології «Вік» (1902) в перекладі українською мовою. На цей переклад І. Франко відгукується в одному із своїх листів: «Цікаво б знати, звідки видавець «Віку» бере текст «Чуми»? Коли з «Зорі», 1889 р., то звергаю його увагу, що се текст *не мій*, а Василя Щурата: се його переклад із «Киевской стар[ини]». Коли треба, я готов пристати свій (досі не виданий текст)... «Насправді, як довідуємося із статті В. Щурата, переклад «Чуми» зробив не В. Щурат, а П. Скобельський.

⁵ «Правда» – літературно-науковий та політичний журнал народовецького спрямування, що виходив у Львові (з перервами) з 1867 по 1897 рр.

⁶ ... в правописі т[ак] зв[аного] Желехівського – йдеться про желехівку – український фонетичний правопис, що був поширений на території Західної України в останній чверті XIX – першій чверті XX ст. Особливості цього правопису були зумовлені діалектними рисами галицьких говірок: у зв'язку з розрізненням твердих і м'яких зубних перед звуком і доповнювалася система йотованих в українській мові, зокрема літера *ї* писалася не лише для позначення йотованого *і* в словах типу *їхав, мої*, але й звука *і* та *е* після м'яких зубних приголосних *д, т, з, ц, с, л, н* (діло, тіло, ціна, сіно, ліс, тік, приніс тощо). Після твердих зубних вживалася літера *і* (стіл, сік).

⁷ Борковський Олександр – див. примітку на с. 186.

⁸ Скобельський Петро – див. примітку на с. 182.

⁹ «Киевская старина» – див. примітку на с. 182.

- ¹⁰ *Дорошенко Володимир* – див. примітку на с. 184–185.
- ¹¹ *Возняк Михайло* – див. примітку на с. 194.
- ¹² «*Назустріч*» – літературно-мистецький журнал, що виходив у Львові між 1934–1939 рр. раз у два місяці і був своєрідною енциклопедією літературно-мистецького життя Західної України 1930-х рр.

ФАКТИЧНА ОСНОВА ПОВІСТІ І. ФРАНКА «ВЕЛИКИЙ ШУМ»

Уперше надруковано як додаток до статті М. Тимочко «Франкознавча тематика у матеріалах особового архівного фонду В. Г. Щурата» (Див. у кн: Франкознавчі студії: Зб. наук. праць. – Вип. 5. – Дрогобич: Коло, 2012. – 658 с. – С. 487–493). Оригінал статті зберігається в особовому фонді В. Щурата (Щурат В. Фактична основа повісті І. Франка Великий шум [Рукопис] // ЛННБ України ім. Стефаніка. Відділ рукописів. – Ф. 206 (Щурат Василь), од. зб. 321. – 18 арк.).

- ¹ «*Великий шум*» – повість І. Франка. Вперше надруковано в журн.: Літературно-науковий вістник. – 1907. – Кн. 5, с. 193–205; Кн. 6, с. 385–402; Кн. 8, с. 169–190; Кн. 10, с. 4–23; Кн. 11, с. 189–211; Кн. 12, с. 382–401. 1908 р. повість вийшла окремою книжкою.
- ² «*Літературно-науковий вістник*» («*ЛНВ*») – див. примітку на с. 184.
- ³ «*Рада*» – щоденна українська громадсько-політична газета ліберального напрямку українською мовою на Наддніпрянщині. Повстала як безпосереднє продовження «Громадської думки», забороненої російським урядом. Виходила в Києві з 1906 по 1914 рр.
- ⁴ «*Нива*» – релігійний католицький журнал, що виходив у Львові. Редактором органу з 1920 по 1929 рр. був Гавриїл Костельник.
- ⁵ *Мочульський Михайло* (1875–1940) – літературознавець, критик, перекладач, автор спогадів про І. Франка.
- ⁶ «*Іван Франко. Студії та спомини*» – нарис М. Мочульського про останні роки життя І. Франка. Книжка має підзаголовок: З останніх

десятиліть життя Ів[ана] Франка (1896–1916). До видання також включено розвідки М. Мочульського про життя і творчість письменника «Semper tiro» та «Одне видіння Франка». Спогади побачили світ окремим примірником 1938 р., хоч задум їх написання виник раніше – у десяту річницю смерті Каменяра.

⁷ «*Братство тверезости*» – див. примітку на с. 150.

⁸ «*З останніх десятиліть життя Ів. Франка*» (1896–1916) – друга назва (підзаголовок) спогадів М. Мочульського про І. Франка (Мочульський М. «Іван Франко. Студії та спомини. Львів: Ізмарagd, 1938. – 190 с.). Праця вийшла окремим виданням вдруге у 2005 р. (Мочульський М. Іван Франко. Студії та спогади (післямова Н. Ощипок) // Франкознавчі студії. – Вип. 3. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. – 138 с.



ПОКАЖЧИКИ



ПОКАЖЧИК ІМЕН

А

Адлер В. 35, 159
Акоста У. 40, 164
Алексевич Р. 127, 130, 196

Б

Байрон Дж. Г. 47, 50, 168, 172
Бар Г. 35, 159
Барабаш Ю. 19
Бараник І. 106
Бардіна С. 44, 167
Барч К. 28, 155,
Бек К. 24, 150
Белей І. 34, 41, 88, 158, 164, 166, 171,
177
Березинський І. 88
Бештейн Р. 29, 155
Бігеляйзен Г. 86, 183
Білецький А., прелат 127, 195
Білик І. 71, 72, 176, 177
Білінська О. 197
Білоусенко А. 138, 146
Бобровський, пан 120
Бодлер Ш. 11, 53, 174
Бойко П. 72, 73, 176

Борковський О. 98, 104, 105, 137, 138,
161, 184, 186
Боровський К. 50, 172
Брандес Г. 51, 87, 173, 184
Будзиновський В. 102, 167
Буркун В. 188

В

Василевська В. 164
Василевський З. 79, 181
Василевський Л. 15, 39, 120, 157, 163,
164, 192
Вахнянин А. 24, 104, 149, 150, 187
Вергун Д. 36, 37, 159–161
Верниволя О. 188
Вест Ф. 110
Вишенський І. 20, 79–85, 89, 171, 182,
183
Вільхівський Б. 74
Вішньовський Т. 121, 193
Вовк Ф. 25, 27, 29, 30, 110, 151–153,
166, 190
Возняк М. 125, 138, 166, 194
Вольський В. 189
Волянський О., о. 138, 146

Вондрак В. 25, 151
Вуслоух Б. 109, 188–189

Г

Галя 142, 145
Ганка В. 164
Гартман Ауе, фон 172
Гегель Г. 70
Гайне Г. 22, 44, 50, 167, 172
Гельцль 109, 110, 189
Герольд 130
Герцен А. 185
Герцль Т. 9, 10, 123–125, 193, 194
Гільм Г., фон 78, 131–133, 181
Гладилович Д. 71, 176
Глібовицький О., о. 35, 110, 159, 190
Гліка М. 37, 161
Гнатюк В. 157, 184, 209
Гнатюк М. 171, 193
Годзький, пан 120
Годіера, комісар 143, 144
Горацій 54, 174
Гординський Я. 18
Горовенко Ф. 188
Гофман Е. 33, 157
Грабар О. 105, 116, 187, 192
Грабовський П. 157, 161
Гриневичева К. 114, 115, 191
Грицак Я. 10
Грінченко Б. 74, 158, 178
Грушевський М. 13, 37, 161, 184
Гуд Т. 44, 167
Гуттен Ульріх, фон 81–84, 89, 90–95, 182
Гюго В. 50, 157, 172

Г

Грас Ф. 121, 192
Гете Й. В. 47, 50, 68, 105, 166, 167, 172,
188

Д

Дембовський Е. 121, 193
Денис з Покуття 179
Джеджалик 165, 187
Джорджевич Дж. 30, 155
Дзедушинський В. 88, 184
Добровольський А. 27, 153
Добрянський А. 103, 105, 179, 187
Дорош Д. 138
Дорошенко В. 90, 137, 184–185, 199
Достоевський Ф. 45, 168, 185
Драгоманов М. 27, 36, 40, 88, 115–117,
131, 152, 156, 157, 160, 165–167,
169, 177, 192, 196, 198
Думяк Кость 139–146

Е

Екклезіяст, апост. 70
Ельбоген 130

Ж

Жевуський В. 92, 185
Желехівський Є. 136, 198
Женя 143–145
Житецький П. 81, 182
Журенко 138, 146

З

Залеський П. 116, 192
Зарицький О. 36, 160
Захаріяевич О. 72, 177
Зінгер І. 35, 86, 159
Золя Е. 40, 45, 49, 165, 168

І

Ігль 109, 189
Ільницький В. 76, 98, 104, 179, 186

Ільницький М. 16, 21

ї

Іречек К. Й. 25, 151

К

Калиновський, пан 120

Калитовський О. 73, 178

Каннер Г. 86

Каньовський, староста 120

Карлович Я. 158

Каспрович Я. 66–68, 107–110, 175, 188, 189

Качковський М. 23, 149, 187

Квітка-Основ'яненко Г. 101

Клевчаненко 127

Клим 133

Кнуп О. 158

Княгиницький Й. 83, 183

Кобилецький І. 110, 115, 190

Кобилянська О. 8

Кобринська Н. 160

Коваль Яць 139, 142

Ковальський Т., о 24, 150

Колесса О. 27, 28, 31–33, 153, 154

Кониський О. 105, 166, 188

Конопницька М. 37, 44, 161, 167

Копистинський Т. 173

Копистянський М. 130, 196

Кордасевич, парох 142, 143

Косач М. 157

Косач О. 157

Коцюбинський М. 157, 209

Краус Ф. 25, 29, 30, 123, 151, 155, 194

Крашевський Ю. 88, 101, 184

Крвавич В. 162

Крвавич Галя (Крвавич Олена) 38, 162

Кримський А. 81, 83–85, 157, 182

Криницький О., о 24, 150

Крип'якевич І. 148

Крушельницький А. 20, 21

Крушинський Й. 27, 28, 30, 130, 153, 154, 196

Кудрявцев П. 125, 194

Кузеля З. 110, 190

Кузів І., о. 110, 190

Кузьмович В. 110, 190

Куїловський Ю.-С., єпископ 127, 195

Куліш П. 92, 185

Куровець І. 110, 190

Кьолер Р. 33, 157,

Л

Лаврецький В. 130

Лаврівський В. 31, 156

Лаврівський Ю. 165

Ландау М. 36, 160

Лев XIII, папа 129

Левицький В. 161, 180

Лепкий Б. 8

Лессер 36, 160

Лессінг Г. 82

Лисенко М. 166

Лібельт К. 79, 181

Ліль Леконт, де 47, 168–169

Ліпінер З. 132, 133, 197

Лісковацький 103

Лозинський М. 89, 184

Локоцький 103

Ломброзо Ч. 68, 175

Лукич В. 78, 161, 180

М

Маковой О. 8, 10, 66, 76, 98, 104, 105, 153, 157, 161, 175, 179, 186

Малиновський М. 120, 192
Манту 143
Майер К. Ф. 17, 18, 50, 90–93, 96, 172, 184
Мельник Я. 18
Менкіцкий 189
Метерлінк М. 11
Мигуцький, пан 118–120
Миرون 178, 198
Міцкевич А. 78, 86–88, 101, 109, 181, 185
Могильницький В. 130
Мойсей 124, 125, 169
Мольєр 78, 181
Монат Г. 123, 194
Мочульський М. 138, 147, 199, 200
Музичка А. 18, 122, 193
Мур Т. 44, 167
Мурко М. 32, 36, 156
Мюллер В. 25, 151

Н

Натанзон 24
Наумович І., о 103–105, 116, 150, 187
Неґрі А. 37, 161
Некрасов М. 91, 185
Нечуй-Левицький І. 166
Нижанківський О. 105, 106, 188
Ніковський А. 115
Нордау М. 11, 48, 68, 169, 175

О

Обачний М. 33, 157
Огоновський О. 122, 193
Озаркевич В. 160
Озаркевич Є. 36, 160, 191
Озаркевич Л. 160
Олесницький Є. 72, 177

Охримович В. 110, 190
Ошустовський, граф 142

П

Павленко С. 191
Павлик М. 41, 80, 98, 100, 150, 157, 158, 164, 166, 167, 171, 177, 182, 186
Павликів Т. 192
Панейко В. 115, 191
Паньківський К. 161
Панько 70
Папе Ф. 46, 168
Парі Г. 152
Партицький Й. 127, 195
Партицький О. 72, 161, 177
Паскаль 121
Пастрнек Ф. 25, 36, 151
Пацак 130
Перген 120
Перебендя 188
Передримірський Квінтіліан, о. 140–143, 146
Петрашевський І. 84, 183
Петро 70
Пипін О. 28, 154, 184
Площанський В. 105, 187
Подліпни 130
Подолинський М. 104, 187
Потоцький М. 120
Птохопродром Т. 37, 161
Пчілка О. 33, 157

Р

Рандуле 121
Ревакович Г. 108, 188
Рейнгольд О. 28, 154
Рейнгольд К. 157
Рішпен Ж. 34, 64, 67, 158, 168, 175

Рогош Ю. 48, 170
Романчук Ю. 36, 88, 104, 160, 184, 187
Роттердамський Е. 185
Руданський С. 73, 74, 157, 178
Руденський К. 130
Рюккерт Ф. 47, 169

С

Савицький О. 104, 187
Свидницький А. 73, 178
Северин 98, 102, 186
Сембратович С. 85, 116, 126, 127, 129,
130, 183, 192, 195–197
Сімович В. 18, 170
Сильвестрович О. 34, 158
Скобельський П. 80, 137, 182, 198
Скородинський А. 75, 76, 179
Скоць А. 193
Смотрицький М. 36, 160
Солтикевич 99, 187
Софокл 40, 164
Спасович В. 87, 154, 184
Спіноза Б. 164
Стояловський С. 36, 160
Струсевич М. 88
Студинський К. 28, 30, 32, 154, 155
Субота Антін 140, 141–144, 146
Суботова, пані 142, 144

Т

Теніссон А. 50, 172
Терлецький О. 166
Терлецький Т. 102
Тисовський В. 161
Толстой Л. 34, 40, 158, 165
Тургенєв І. 40, 165, 185

У

Українка Леся 156, 157, 161, 170
Устиянович М. 120, 192

Ф

Федорович В. 121, 192
Федькович Ю. 109, 189
Фельдман 98, 186
Флобер Г. 40, 47, 165, 168
Франко А. 175
Франко І. 3–22, 39–54, 56, 66, 67, 71–
94, 96–98, 102, 104–127, 130–139,
145–179, 181–183, 186–190
Фредро А. 120
Фрайліґрат Ф. Г. 44, 167
Фрайтаг Г. 79, 181
Фрилінг 87, 184

Х

Халява, о. 192
Хванько А. 182
Хоткевич Г. 170
Хуторянин О. 188

Ц

Цвінглі У. 90, 185
Цеглинський Г. 104, 161, 178, 187
Целевич О. 72, 73, 177
Ценгевич К. 121, 192
Ціпаковська С. 209
Ціпсер Й. 30, 36, 155, 160

Ч

Чайченко 34, 158
Черлюнчакевич Е. 130
Черни А. 25, 151
Чехович К. 18, 38, 162

Чилия, панна 142

Ш

Шаміссо Альберт, фон 175

Шашкевич В. 27, 153

Шашкевич М. 153, 157

Шевченко Т. 13, 14, 19, 20, 70, 92, 97,
101, 103, 109, 122, 160, 171, 176,
185, 193

Шевчук В. 72, 73, 177

Шекспір В. 50, 170

Шелухин С. 115, 191

Шлеміль 62, 175

Шнір-Пепловський С. 120, 192

Шпенглер О. 169

Шпильгаген Ф. 40, 165

Штерншце 109, 189

Шторм Т. 132, 196

Штраус Д. Ф. 82, 90, 183

Шуллерус А. 26, 152,

Щ

Щавінський В. 126, 130, 195, 196

Щепанський Л. 36, 160

Щербацький Ф. 26, 27, 152, 153

Щепановський С. 189

Щурат В. 3, 5–24, 26, 28–30, 32–34,
36–38, 126, 135, 148, 150–164,

167, 172–179, 181, 182, 184–186,
188–190, 193

Щурат С. 148, 163

Я

Яворенко 73

Яворський Ф. 109, 189

Яворський Ю. 14, 85, 126, 127, 130,
195

Ягіч В. 25, 26, 28, 30, 32, 33, 123, 151,
152, 157, 154, 160, 194

Яць (Франко) 122

Bartsch K. див. Барч К.

Bechstein R. див. Бештейн Р.

Černý A. див. Черни А.

Knoop Otto див. Кноп О.

Kühler R. див. Кьолер Р.

Schullers A. див. Шуллерус А.

Szczurat W. див. Щурат В.

Sylwestrowich O. див. Сильвестро-
вич О.

Müller W див. Мюллер В.

ПОКАЖЧИК ПЕРІОДИЧНИХ І СЕРІЙНИХ ВИДАНЬ

Б

- «Бібліотека найзнаменитіших повістей» 158
«Буковина» 37, 162, 175, 189

В

- «Вечерниці» 153
«Вільна Україна» 19, 197
«Всесвітня бібліотека» 172

Г

- «Газета шкільна» 177
«Громадська думка» 149, 184, 199
«Громадський вістник» 149
«Громадський друг» 6, 72, 166, 168, 177

Д

- «Дзвін» 6, 72, 177
«Дзвінок» 173
«Діло» 14, 23, 27, 34, 41, 50, 88, 105, 111, 115, 125, 127, 147, 149, 153, 158, 166, 172, 176–178, 184–188, 190, 191, 194, 195
«Дністрянка» 165, 180
«Дрібна бібліотека» 50, 72, 158, 166, 171, 172, 177
«Друг» 40, 88, 135, 164, 165, 166, 174, 180, 184, 197
«Душпастир» 23, 149

Ж

- «Живая Мисль» 195
«Живе слово» 28, 154
«Живое Слово» 195

- «Жите і Слово» 10, 13, 32, 33, 35–37, 42, 48, 50, 79, 148, 151–158, 167, 169, 170, 183

З

- Записки наукового товариства ім. Шевченка 13, 159, 161, 170, 171, 210
«Зеркало» 177
«Зоря» 6, 7, 11–13, 37, 41, 50, 53, 72–74, 80, 105, 136–138, 153, 154, 161, 162, 166–168, 172–174, 176–178, 180, 182, 186, 187, 191, 197, 198

К

- «Календар Чернівецький» («Календар буковинський православний...») 21, 150
«Киевская старина» 80, 81, 83, 137, 171, 183, 185, 198

Л

- «Література і мистецтво» 166, 197
«Літературно-наукова бібліотека» 50, 80, 82, 86, 169, 172
«Літературно-науковий вістник» 13, 89, 90, 138, 175, 176, 185, 199, 210

М

- «Міжнародна бібліотека» 172
«Молот» 6, 72, 166, 168, 177, 187

Н

- «Назустріч» 138, 199

«Народ» 7, 24, 26, 30, 50, 134, 150, 155,
167, 172, 197
«Народна часопись» 23, 149
«Наука» 187
«Наукова бібліотека» 171
«Нива» 138, 146, 199
«Нова зоря» 21
«Нове Зеркало» 177
«Новий час» 109, 189, 190, 195

П

«Первое Апреля» 185
«Петербургский сборник» 185
«Правда» 136–138, 167, 177, 187, 198
«Посланник» 23, 149
«Пролом» 76, 98, 100, 179, 186

Р

«Рада» 138, 145, 146, 184, 185, 199
«Радикал» 37, 161
«Русалка» 153
«Руслан» 13, 14, 176
«Русская рада» 187
«Русский филологический вестник» 14
«Русько-Українська бібліотека» 72,
166, 177

С

«Сборник» («Сборник за народни
умотворения, наука и книжни-
на») 27, 153
«Світ» 6, 41, 50, 72, 105, 166, 168, 172,
174, 177, 188, 196
«Свобода» 149
«Слово» 76, 88, 98, 179, 184, 186, 187

У

«Украинская жизнь» 185
«Україна» 182

«Українська думка» 149
«Українська рада» 9, 179
«Українська школа» 186
«Українське літературознавство» 13,
193
«Український вістник» 149
«Універсальна бібліотека» 79, 172

Х

«Хлібороб» 171
«Хлопська бібліотека» 172

Ш

«Шляхи» 6, 176

«Am Ur-Quell» 30, 32, 123, 151, 155,
156, 194
«Biblioteka Mrowki» 86, 108, 183, 189
«Chwila» 9, 193
«Die Zeit» 86, 108, 159, 183, 189
«Encyklopedia kościelna» 23, 149
«Głos» 41, 166
«Hasło» 88, 184
«Kazania» 23, 149
«Kraj» 41, 166
«Kurier Lwowski» 6, 35, 41, 50, 74, 87,
107–109, 159, 166, 169, 171, 172,
175, 178, 184, 188, 189
«Monitor» 15, 163
«Neue Wiener Tagblatt» 159, 195
«Parlamentär» 76, 98, 103, 179, 186
«Prawda» 41, 166
«Przegląd Polski» 181
«Przegląd Poznański» 39, 164
«Przegląd społeczny» 166, 198
«Pszonka» 88, 184
«Słowo Polskie» 14, 109, 181, 189
«Tydzień» 194
«Ukrainische Korrespondenz» 191



ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

1. Іван Франко (з книгою) серед товаришів після закінчення гімназії (Дрогобич, 1875 р.).
2. Серед випускників академічної гімназії у Львові (1892 р.). Василь Щурат стоїть четвертий зліва у третьому ряду.
3. Іван Франко (1898 р.).
4. Василь Щурат. Орієнтовно 90-і роки.
5. Іван Франко (в центрі) з М. Коцюбинським та В. Гнатюком.
6. Василь Щурат в оточенні друзів (Будапешт, 1904 р.).
7. Іван Франко з дружиною Ольгою в день шлюбу (Київ, 1886 р.).
8. Дружина Василя Щурата Ольга (зліва) з подругами Оленою Ардан та Стефанією Ціпановською (Перемишль. Орієнтовно поч. 1900-х рр.).
9. Іван Франко (1910 р.).
10. Василь Щурат (1934 р.).
11. Іван Франко серед ювілейного комітету молоді (Львів, 1913 р.).
12. Василь Щурат серед інтелігенції (сидить крайній справа).
13. Іван Франко у Криворівні (1913 р.).
14. Василь Щурат за робочим столом (1935 р.).
15. Титульна сторінка видання перекладу В. Щурата «Пісні про Роланда», який він присвятив І. Франкові (1895 р.).
16. Автограф листа В. Щурата до І. Франка (1895 р.).



СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- ЗНТШ – Записки Наукового товариства імені Шевченка
ЗУНР – Західно-Українська Народна Республіка
ІЛ – Інститут літератури ім. Тараса Шевченка Національної академії наук України
ЛННБ України ім. В. Стефаника – Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника
ЛНВ – Літературно-науковий вістник
ЛНУ ім. І. Франка – Львівський національний університет імені І. Франка
НАН України – Національна академія наук України
НТШ – Наукове товариство ім. Шевченка
«У. Б.» – «Українська бесіда»
УНДО – Українське національно-демократичне об'єднання
УРСР – Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРП – Українська соціалістично-радикальна партія
ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів у Львові

Наукове видання

**ФРАНКІЯНА ВАСИЛЯ ЩУРАТА
ЛИСТИ, СТАТТІ, СПОГАДИ**

Упорядкування, передмова, коментарі та покажчики

Лариси Козак

Науковий редактор

Ярослави Мельник

Технічний редактор

Світлана Сенник

Обкладинка

Василя Рогана

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 12,3+ 0,5 вкл. Тираж 300 пр. Зам. №

Львівський національний університет імені Івана Франка.
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК №3059 від 13.12.2007 р.